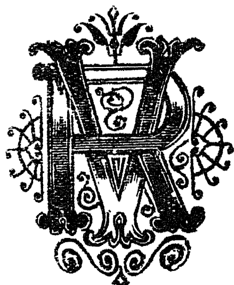
శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము
ఆంధ్రనామశేషము

ప్రతిపదటీకానుక్రమణికాసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్‌సన్స్ వారిచే

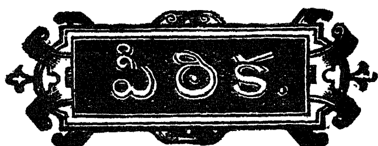
ప్రకటితము.

వావిళ్ల ప్రెస్సున

ముద్రితము.

1920

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS
Madras.—1920.

ఆంధ్రభాష తత్సమ, తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్యములని నాలుగు తెగలుగలదిగ నున్నది. అందు మొదటి దగుతత్సమభాషా పదముల యర్థపరిజ్ఞానమునకై యమరసింహాకవివర్యునిచే రచింపఁబడిననామలింగానుశాసనము మున్నగునిఘంటువు లపరిమితములుగా నున్నవి. కడపటి దగుగ్రామ్యభాష ప్రయోగార్హము గామిచే దానికి నిఘంటువు లక్కఱలేక వాడుకలో నిలిచినది. ఇఁక దేశ్యతద్భవాత్మకమగు నాంధ్రభాషకే ప్రత్యేకనిఘంటువు కావలసివచ్చినందున నట్టినిఘంటువుల నాంధ్రకవులు కొన్నింటిని వ్రాసిరి. వానిలోఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవి ఆంధ్రనామసంగ్రహము. ఆంధ్రనామశేషము. తరువాతిది సాంబనిఘంటువు. వీనిలో మొదటి రెండుగ్రంథములను పెక్కండ్రిదివఱకు ననేకపర్యాయములు టీకలతోఁ జేర్చి ముద్రించిరి.

ఈకూర్పుయొక్క గొప్పమార్పు.

అయినను, నిఘంటువులకుఁ డీక వ్రాయుటయందు రెండువిషయములు ముఖ్యముగా గమనింపవలెను. ఒక్కటి, రూఢిపదములకుఁ దప్పఁ దక్కినవాని కవయవార్థముఁ దెలుపవలయును. రెండవది ఆరూపముల నిష్పత్తి చూపవలయును. ఈపద్ధతి ననుసరించియే అమరమునకు సుధ యను నొకవ్యాఖ్యానమును మహాపండితుఁ డగుభానుజీదీక్షితుఁడు రచించెను. అట్లే యీ తెనుఁగు నిఘంటువులకును వ్రాసిన బాగుండునని తలంచి తద్భవ

ములకెల్ల నవి యేసంస్కృతపదములనుండి వచ్చినవో ఆపద
ములును కఠినస్థలంబులందు వ్యాకరణాంశములును ససూత్రో
దాహరణంబుగాను వ్రాయఁబడినవి. గొప్ప యభివృద్ధి యేమన
ఈనిఘంటువులు పద్యరూపముతో నున్నందునఁ గడపట అకా
రాద్యనుక్రమణిక శ్రమవ్యయముల కోర్చి వ్రాయించి దీనితోఁ
జేర్పఁబడినది. దానియుపయోగమునుగూర్చి చదువరులె తెలిసి
కొనఁగలరు. కాఁబట్టి యీగ్రంథము నాదరించి, దీనియందలి
లోపములను దెల్పి, యివి యింకను వన్నెకు వచ్చునట్లుచేయు
టకును, ఇట్టిగ్రంథము లన్నియుఁ ద్వరలో నచ్చుపడుటకును
భాషాభిమానులు ప్రోత్సాహము గలిగింతురుగాక యని కోరు
చున్నాము.

ఆంధ్ర నామసంగ్రహము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము పైఁడిపాటిలక్ష్మణకవిచే రచింపఁబడి
నది. ఈపైఁడిపాటి లక్ష్మణకవి కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఏకామ్రమంత్రి
పుత్త్రుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథాదినిష్టదేవతాప్రార్థనమునందు "శ్రీప
తివంద్యుఁ" అనివిశేషణము చేర్చియుండుటచే నితఁడు మహేశ్వ
రభక్తుఁడని తెలియుచున్నది. కావుననే తనగ్రంథమునుకాశీవిశ్వ
నాథునికంకితముచేసెను. ఈకవి యొక్క కాలంబునిర్ణయింపనొక్క
యాధారం బైనను లేదు. అయినను, ఆంధ్రనామశేషమురచించి
న అడిదము సూరయకవీంద్రుఁడుపీఠికయందు "ఆంధ్రనామసంగ్ర
హమునందుఁ జెప్పని కొన్ని తెనుఁగుమాటలు లన్నికూర్చి, యాంధ్రనామశేషమను పేరఁజెప్పెద" నని చెప్పియుండుటచే, సూరన

కవికి ముందటివాఁడయియుండవలెను. అట్లయిచో నితఁడు పదు నేఁడవశతాబ్దాంతమున నున్నవాఁడని తోఁచుచున్నది.

ఆంధ్రనామ శేషము.

ఆంధ్రనామశేషము అడిదము సూరకవి రచించెను. ఈసూర కవితండ్రి బాలభాస్కరుఁడు,నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈమహాకవి కవిజనరంజనము, రామలింగేశ్వరశతకము,కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము అనునైదుగ్రంథముల నురచించెను. ఈమహాకవి క్రీ. వె. 1750 సం॥ర మొదలు 1780 సంవత్సరమువఱకు నున్నట్లు కవిజీవితమువలనఁ దెలియుచున్నది.

శ్రీ ర స్తు.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము

స టీ క ము.

అవతారిక.—పైఁడిపాటిలక్ష్మణకవియాంధ్రనామసంగ్రహమ నెడిగ్రంథమునురచింపఁబూని, తాను జేయఁబూనిన యీగ్రంథము నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందుటకై తనయిష్టదేవతానమస్కారరూపమైన మంగళమునాచరించి, యిఁకమీఁదను గ్రంథకర్తలాదిని మంగళముఁ జేయుదురుగాక యనుతలంపుతో నామంగళమును బద్యరూపముగా గ్రంథారంభమునఁ జేర్చుచున్నాఁడు. రెండవ మూఁడవపద్యములందుఁ గవి తనపేరును, గ్రంథనామమును, ఆగ్రంథవిషయములను, కృతిపతిని దెలియఁజేయుచున్నాఁడు—

క. శ్రీపతివంద్యు విశాలా
శ్రీపతిని భజించి యిష్ట♦సిద్ధులు వరుసన్
బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి♦చెందినవేడ్కన్. 1

క. నతభక్తలోకరక్షా
రతికిం జంచత్కృపాత♦గంగితమతికిన్

శతమఖముఖసురనుతిసం
గతికిఁ మహిమోన్నతికిని ♦ గాశీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపే ♦ ళ్లరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామసం♦గ్రహ మనంగ
నమరకృతిఁ బైఁడిపాటి యే♦కామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ ♦ సుజనహితుఁడ. 3

తా. పైఁడిపాటియేకామ్రమంత్రికుమారుఁడను, సజ్జనుల కిష్టుఁడను నైన పైఁడిపాటికవిలక్ష్మణుఁ డను నేను తలఁచినకోర్కెలు నెఱవేఱుటకై శ్రీమహావిష్ణువుచేఁ బూజింపఁదగిన విశాలాక్షీపతి యగు కాశీవిశ్వేశ్వరుని ధ్యానించి, పిదప విఘ్నేశ్వరుని మహిమగలపాదములకు మ్రొక్కి మిక్కిలి సంతోషము నొందినవాఁడనయి,తన్ను మ్రొక్కెడుభక్తులను గాపాడుటయం దు శ్రద్ధగలవాఁడును,దయారసముతోఁగూడినబుద్ధిగలవాఁడును, దేవేంద్రుఁ డు మొదలగు సకలదేవతలచేఁ జేయఁబడునమస్కారముల నంగీకరించువాఁ డును, విశేషమహిమ గలవాఁడునునైనకాశీవిశ్వనాథస్వామికినంకితముగాఁ దెనుఁగుపేళ్లన్నియుఁ జేర్చి యాంధ్రనామసంగ్రహ మనుగ్రంథమునొనర్చె దను (అని గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁడు).

అవ. గ్రంథకర్త తాను రచియింపఁదలచిన గ్రంథమునం దలిపరిభాషను దెలుపుచున్నాఁడు.—

తే. దేవమానవస్థావర♦తిర్యగాఖ్య
వర్గ లొనరింతు నానార్థ♦వర్గుఁ గూడ
వర్గములు గాఁగఁ గూర్తునా♦హ్వాయములందు
నిడుదు వివరించునెడల సం♦స్కృతపదంబు. 4

తా. నేనురచింపఁబోవుఆంధ్రనామసంగ్రహమందు దేవవర్గు, మానవ వర్గు,స్థావరవర్గు,తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గుఅనునైదువర్గులనురచించెదను. పర్యా

యపదములన్నియుఁ దెలుఁగుపదములుగా నుండును. అర్థమును వివరించుట
కై ఆపర్యాయపదములకుఁ దుదను సంస్కృతపదము నుంచెదను (అని
గ్రంథకర్త చెప్పెను).

[దేవవర్గునందు దేవతలు, వానికిసంబంధించినవి చెప్పఁబడినవి. మాన
పవర్గునందు మనుష్యులు, వారికి సంబంధించినవి వివరింపఁబడినవి. స్థావర
వర్గునందుఁ గొండలు, చెట్లుమున్నగునచరములను గూర్చిచెప్పఁబడినది. తిర్య
గ్వర్గునందుఁ బశుపక్ష్యాదులకు సంబంధించినవానినిగూర్చి వివరింపఁ బడినది.
నానార్థవర్గునందు ననేకార్థములయినపదములఁ గూర్చి వివరింపఁబడినది.]

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి
శాలాక్షీప్రాణనాథ ♦ శతమఖముఖది
క్పాలాభీష్టద సమధిక
శీలా కాశీనివేశ ♦ శ్రీవిశ్వేశా. 5

తా. లక్ష్మీనాథుఁ డగువిష్ణుచేతఁ గొనియాడఁదగినవాఁడవును, కాశీ
విశాలాక్షికి మగఁడవును, ఇంద్రాదిలోకపాలుర కోర్కులనీడేర్చువాఁడవు
ను, గొప్పస్వభావముగలవాఁడవు నైన కాశీపురియందు వెలయుచున్న యో
విశ్వేశ్వరా! నీవు నాగ్రంథము నవధరింపుము. (అని గ్రంథకర్త కృతిపతిని
హెచ్చరించెను).

దేవవర్గు.

సీ. ముక్కంటి యరపది♦నోముల వేలుపు
మినుసిగపయ్యంబు ♦ మిత్తిగొంగ
గట్టువిల్తుఁడు గఱ♦కంఠుఁడు మిక్కిలి
కంటిదేవర ఁబేసి♦కంటివేల్పు
వలిమలల్లుఁడు మిన్ను♦వాకతాలుపు కొండ
వీటిజంగము గుజ్జు♦వేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జక్కులఱేనిచెలికాఁడు
బూచులయొకిమీఁడు పునుకతాల్పు
తే. విసపుమేఁతరి జన్నంపువేఁటకాఁడు
బుడుతనెలతాల్పు వెలియాలపోతురౌతు
తోలుదాలుపు ముమ్మొనవాలుదాల్పు
నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు (నంధకవిపక్షు). 6

టీ. ముక్కంటి=మూఁడు నేత్రములుకలవాఁడు, ([బహువ్రీహిని స మాసాంతకార్యములు చూపట్టెడి.) బాల.సమా.సూ.చేత ‘ముక్కంటి’ యని యయ్యెను.]) అరపదిమోముల వేలుపు=ఐదుముఖములుగల దేవుఁడు, మినుసిగదయ్యంబు=ఆకాశముజుట్టుగాఁగల దేవుఁడు, మిత్తిగొంగ=మృత్యువునకు శత్రువు, [మిత్తి-ప్రకృతి,మృత్యువు.] గట్టువిల్తుఁడు=మేరుపర్వతము ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, [బా. సమా. సూ. చూ. ముక్కంటి.] కఱకంఠుఁడు=నల్లనికుత్తుకగలవాఁడు,["ఆర్యవ్యవహారంబుల దృష్టంబుగ్రాహ్యంబు" బాల. సంజ్ఞా. 23 సూ చేతనిదియనింద్యగ్రామ్యము.] మిక్కిలికంటిదేవర=హెచ్చు నేత్రములుగల దేవుఁడు, బేసికంటివేల్పు=మూఁడు నేత్రములుగల దేవుఁడు,[మూఁడు అనునది బేసిసంఖ్య] వలిమలల్లుఁడు=మంచుకొండయొక్క (హిమవంతునియొక్క) అల్లుఁడు, మిన్నువాకతాలుపు= [మిన్ను=ఆకసము, వాక=నది] ఆకాశగంగను శిరస్సునధరించువాఁడు, కొండవీటిజంగము=కైలాసపర్వతము నివాసముగాఁగలభిక్షుకుఁడు, గుజ్జువేల్పుతండ్రి=పొట్టిదేవరయగు విఘ్నేశ్వరునిజనకుఁడు, వలరాజుసూడు = మన్మథునికిఁబగతుఁడు, జక్కులఱేనిచెలికాఁడు=[జక్కులు=యక్షులు, వారికిఱేఁడుకుబేరుఁడు, అతనికి స్నేహితుఁడు.] కుబేరునిస్నేహితుఁడు, బూచులయొకిమీఁడు = పిశాచములకుఅధిపతి, పునుకతాల్పు=బ్రహ్మకపాలధారి,విసపుమేఁతరి=విషముఁదిన్నవాఁడు; జన్నంపువేఁటకాఁడు=దక్షునియాగము ధ్వంసము చేసినవాఁడు, [విసము + మేఁతరి, జన్నము + వేఁటకాఁడు— కర్మధారయమందు మువర్ణము

నకుపుంపులగు. బా. సంధి. 32 సూ. చేత పుంపుగాగమము.] బుడుతనెల తాల్పు = బాలచంద్రుని శిరంబునఁదాల్చినవాఁడు, వెలియాలపోతురౌతు = తెల్లనియాఁబోతు నెక్కుయోధుఁడు, తోలుదాలుపు = వ్యాఘ్రచర్మమును ధరించువాఁడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు = మూఁడు మొనలుగల **ఆయు**ధమును (త్రిశూలమును) ధరించినవాఁడు, నాఁగ = అను నీయిరువదిరెండును, అంధకవిపక్ష = అంధకాసురునికి శత్రుఁడా! భవత్ ఆఖ్యలు ఒప్పును = నీపేళ్ళనఁదగు. (ఈపద్యములోఁజెప్పిన 22 ను ఈశ్వరునిపేర్లు.)

సీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ ♦ చుట్టుఁగైదువుజోదు
పచ్చవిల్తునితండ్రి ♦ లచ్చిమగఁడు
పులుఁగుతత్తడిరౌతు ♦ వలమురితాలుపు
వెన్నుఁడు కఱివేల్పు ♦ వెన్నదొంగ
నునుఁగాడ్పుదిండిపా ♦ నుపునఁ బండెడుమేటి
బమ్మదేవరతండ్రి ♦ తమ్మికంటి
పదివేసములసామి ♦ పసిఁడిపుట్టముదాల్పు
కఱ్ఱినెచ్చెలి తరి ♦ గట్టుదారి
తే. యాలకాపరి ప్రేఁతల ♦ మేలువాఁడు
పాలకడలల్లుఁడును బక్కి ♦ డాలుతేఁడు
ఱేయుఁబవలును జేయుక ♦ న్దోయివాఁడు
మామహా మన హారి యొప్పు ♦ (శ్రీమహేశ). 7

టీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ = రాక్షససమూహములకుశత్రువు, చుట్టుఁగైదువుజోదు = గుండ్రనియాయుధమును (సుదర్శనమును) దాల్చు వీరుఁడు,

---

( ) మూలములో నీకుండలమున నుంచఁబడిన పదములు పర్యాయ-

[చుట్టు + కైదువు-చుట్టుఁగైదువు, సమాసమున నుదంతస్త్రీసమంబులకుఁ బరుషసరళములు పరములగునపుడు నుగాగమంబగు. బా. సంధి. 25 సూ. యోధశబ్దమునకు వికృతి-జోదు.] పచ్చవిల్తునితండ్రి = పచ్చనివిల్లుగల మన్మథునికిఁదండ్రి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మికి భర్త, (లక్ష్మి-వికృ, లచ్చి.) పులుఁగుతత్తడిరౌతు=గరుడవాహనము నెక్కెడివీఁడు, వలమురితాలుపు=పాంచజన్యమనుశంఖమునుధరించువాఁడు. వెన్నుఁడు=(విష్ణుశబ్దభవము) అంతటవ్యాపించువాఁడు, కఱివేల్పు=నల్లనిమేనిచాయగలదేవుఁడు, వెన్నదొంగ=(కృష్ణావతారంబున గోపికల యిండ్లయందు) వెన్న నపహరించినవాఁడు, *నునుగాడ్పుదిండిపానుపునఁ బండెడుమేటి=మృదువైనవాయువును భక్షించెడు శేషతల్పమునందుఁ బరుండు దొర, బమ్మదేవరతండ్రి = బ్రహ్మదేవునికిఁదండ్రి, తమ్మికంటి = కమలములఁబోలు కన్నులుగలవాఁడు, పదివేసముల సామి=దశావతారము లెత్తినదేవుఁడు, (సామి-ప్రకృ, స్వామి. వేసము-ప్రకృ, వేషము) పసిఁడిపుట్టముదాల్పు = పీతాంబరము ధరించినవాఁడు, కవ్విడినెచ్చెలి=అర్జునునకు ముఖ్యస్నేహితుఁడు, (నెఱ + చెలి = నెచ్చెలి) తరిగట్టుదారి=కవ్వపుఁ గొండను (మందరపర్వతమును) మోసినవాఁడు, ఆలకాపరి=పసులను మేఁపినవాఁడు, (ఆవు-బహు. ఆవులు-లేక ఆలు. బహువచనము పరంబగునపు డావు ప్రభృతుల తుదియక్షరంబునకు లోపంబగు బా. సంధి. 21 సూ. చేత ఆవుశబ్దమున కంత్యవర్ణలోపము.) వ్రేఁతలమేలువాఁడు=గోపికాస్త్రీలను రక్షించువాఁడు, పాలకడలల్లుఁడు=లక్ష్మీదేవికిఁదండ్రియైన క్షీరసముద్రున కల్లుఁడు, పక్కిడాలుఱేఁడు=గరుడధ్వజము గలవాఁడు, రేయుఁబవలును జేయుకన్దోయివాఁడు=నిశాకరదినకరులు (చంద్రసూర్యులు) నేత్రములుగాఁ గలవాఁడు.

---

* 'నునుగాలిమేఁతపానుపునఁ బండెడిదొర'-అని పాఠాంతరము.

* మామమామ=మామ యగు సముద్రమునకు మామ—అనఁగ (శ్రీపహే శా) హరి ఒప్పును. ఈ 22 పదములును విష్ణువుపేళ్లు.

సీ. పక్కి-డాల్వేలుపు ♦ పొక్కిలిపసిబిడ్డఁ
డంచతేజీనెక్కి ♦ యాడురౌతు
మనెడుప్రొద్దులనొసళ్ళను వ్రాయుదేవర
చదువులవేలుపు ♦ జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ ♦ గొలువుండురాయఁడు
నిక్కపుజగమేలు ♦ నేర్పుకాఁడు
కడుపుబంగారుబొ♦క్క-సముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరముతిండి♦పోతుతండ్రి
ఆ. నలువ తమ్మిచూలి♦నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పుపెద్ద పలుకు♦వెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన వి♦ధాతనామము లొప్పు
(నఘపనాశ యీశ ♦ యభ్రకేశ). 8.

టీ. పక్కి-డాల్వేలుపుపొక్కిలిపసిబిడ్డఁడు=గరుడధ్వజుఁడైనవిష్ణువు యొక్క నాభికమలంబునందుఁబుట్టినచిన్నబిడ్డఁడు, అంచతేజీనెక్కి-యాడు రౌతు=హంసవాహనారూఢుఁడు, మనెడుప్రొద్దులనొసళ్ళను వ్రాయుదేవర=మానవులజీవితకాలమును మోములందు వ్రాసెడువేల్పు, చదువులవేలుపు=విద్యలకుఁ బ్రభువు, జన్నిగట్టు=యజ్ఞోపవీతమునుదాల్చినవాఁడు, తెలిదమ్మిగద్దియఁగొలువుండురాయఁడు=తెల్లనితామరపువ్వు అనెడు సింహాసన

* మామమామ యెట్లనఁగా-లక్ష్మీదేవి సముద్రమునఁబుట్టినదగనుక విష్ణువునకు సముద్రుఁడు మామ యయ్యె. విష్ణుఁడు తనపాదములందుఁ బుట్టిన

మందుఁగూర్చుండుప్రభువు, నిక్కపుజగమేలునేర్పకాఁడు=సత్యలోకము నుబాలించెడిప్రభువు, కడుపుబంగారు బొక్కసముఁ జేసిన మేటి=హిరణ్యగర్భుఁడు, పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి=జగడమే యాహారముగాఁ గలిగిన నారదునికిఁ దండ్రి, నలువ=నాలుగునోళ్లుగలవాఁడు [నాలుగువాతులుగలవాఁడు-నలువ. బహువ్రీహి... బా. సమా. 22. సూ. చేతసమాసాంతకార్యముగలిగినది.] తమ్మిచూలి=విష్ణువు నాభికమలమునందుఁబుట్టినవాఁడు. నలుమొగంబులవేల్పు=చతుర్ముఖుఁడగు దేవుఁడు, వేల్పుపెద్ద=దేవతలకుఁ బెద్దవాఁడు, పలుకువెలఁదిమగఁడు=వాక్కులదేవియగుసరస్వతీదేవికిభర్త, తాత = పితామహుఁడు, బమ్మ[బ్రహ్మశబ్దభవము.] ఈ౧౬ను బ్రహ్మదేవునిపేళ్లు.)

తే. గట్టురాయనిపట్టి ము♦క్కంటివెలఁది
యేనుఁగులగొంగతత్తడి ♦ నెక్కుదంట
సామిసామేనిఁ జేకొన్న♦చాన జగము
తల్లి యన గౌరిపేళ్లొప్పు ♦ (ధర నుమేశ). 9

టీ. గట్టురాయనిపట్టి = పర్వతరాజగు హిమవంతునికూఁతురు, ముక్కంటివెలఁది=త్రినేత్రునిభార్య, ఏనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుదంట=ఏనుఁగులకు విరోధియైన సింహము నెక్కుడుధీరురాలు, సామిసామేనిఁ జేకొన్నచాన=భర్తయొక్క యర్ధాంగమును గ్రహించిన యాఁడుది, [సామేను=సగము దేహము.] జగముతల్లి=లోకముయొక్కతల్లి-అను ఈ ౫ను పార్వతికిఁ బేళ్లు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు ♦ పచ్చవిల్తు
తల్లి కఱివేల్పునిల్లాలు ♦ తల్లితల్లి
కడలికూఁతురు సిరి లబ్బి ♦ పడఁతి తమ్మి
యింటిగరి తన శ్రీ యొప్పు ♦ (మృగధరాంక). 10

టీ. లచ్చి [లక్ష్మీశబ్దభవము.] కలుములజవరాలు=సంపదలుగలయాఁడుది, పచ్చవిల్తుతల్లి=మన్మథునితల్లి, కఱివేల్పునిల్లాలు=విష్ణుపత్ని, తల్లితల్లి=తల్లి

రైనగంగకుఁ దల్లి, కడలికూఁతురు=సముద్రునికూఁతురు, సిరి [శ్రీశబ్దభవము.], లిబ్బిపడఁతి=నిధులందుండు దేవత, తమ్మియింటిగరిత=కమలనివాసిని యగునాఁడుది-అను నీ ౯ యు లక్ష్మికి నామములు.

క. తలవాఁకిటను మెలంగెడు
పొలఁతుక పలుకులవెలంది ♦ పొత్తముముత్తో
నలువపడఁతి కలుములపై
దలికోడ లనంగఁ బరఁగు ♦ (ధర) వాణి (శివా). 11

టీ. తలవాఁకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక=శిరస్సనకు ద్వారమైన నోటియందు సంచరించెడు స్త్రీ), పలుకులవెలఁది=వాక్కుల కధిదేవతయగుపడుచు, పొత్తము ముత్తో=పుస్తకములందు వెలయునట్టిముత్తైదువ, నలువపడఁతి=బ్రహ్మదేవునిభార్య, కలుములపైదలికోడలు=సంపదలకధిదేవతయగు లక్ష్మిదేవికిఁగోడలు. [లక్ష్మిపుత్త్రుఁడు బ్రహ్మ; బ్రహ్మకుఁ భార్యయగుటచే లక్ష్మికిఁ గోడలు.] ఈ ౫ ను సరస్వతికిఁ బేళ్లు.

సీ. ఇద్దఱుతల్లుల ♦ ముద్దుబిడ్డఁడు పని
చెఱుపులదొర చేట♦చెవులవేల్పు
వంకరతొండంబు ♦ వాఁ డేనుఁగుమొగంబు
దేవర పాఁపజం♦దెములమేటి
మ్రొక్కువారలపనుల్ ♦ చక్కఁజేసెడుసామి
గఱికపూజల మెచ్చు♦గబ్బివేల్పు
ముక్కంటిపండుల ♦ మెక్కెడితిండీఁడు
ముక్కంటిగారాబు♦ముద్దుపట్టి
ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు ♦ పిళ్లారి కుడుముల
తిండికాఁడు కొక్కు♦తేజిరౌతు

గుజ్జువేలు పొంటి♦కొమ్ముదేవర వెన
కయ్య యన వినాయ♦కాఖ్య (లీశ).

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు=గంగాపార్వతులకిద్దఱుఁ ప్రే
పుఁబుత్త్రుఁడు, పనిచెఱుపులదొర=కార్యవిఘాతము చేయుదేవుఁడు, చే
చెవులవేల్పు=చేటలవలె వెడల్పయినచెవులుగలదేవుఁడు, వంకరతొండం
వాఁడు=వంకరగానుండుతొండముగలవాఁడు, ఏనుఁగుమొగంబుదేవర=గ
వక్త్రముగలదేవత, పాపజందెములమేటి=పాములే యజ్ఞోపవీతముగాఁ
ల్చుప్రభువు, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి=తన్నుఁగొల్చు
రికార్యము లనుకూలపఱచుదేవుఁడు, గఱికపూజల మెచ్చుగబ్బివేల్పు=గఱి
పూజకు మెచ్చుకొనెడుగొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కుడు
డీఁడు=టెంకాయలనుదినెడువాఁడు, ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి=త్రి
త్రుఁడగునీశ్వరునికి మిక్కిలి యిష్టుఁడగుకుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేల్పు
లంబోదరుఁడగుదేవుఁడు; పిళ్ళారి, కుడుములతిండికాఁడు=కుడుములు ది
వాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు=మూషకవాహనము నెక్కుదేవుఁడు, గుజ్జువే
పు=పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర=ఒకదంతముగలదేవుఁడు, వెనకయ్య
ఈ ౧౭ ను వినాయకుని పేళ్లు.

సీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁ ♦ దినువారువము రౌతు
గట్టులయెకిమీని ♦ పట్టిపట్టి
ఱెల్లుచూ లార్గురు♦తల్లులకొమరుండు
గాడుపుసంగడి♦కానికొడుకు
పుంజుదాలుపు వేలు♦పులతేనిదళవాయి
జంటముమ్మోముల ♦ దంటవేల్పు
కొంచగుబ్బలి వ్రక్క♦లించినబలుదిట్ట
రెండాఱుచేతుల ♦ దండిమగఁడు

తే. వేలుపుల మూఁక పేరిటి♦వెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య♦వెనుకవాఁడు
కొమరుసా మన సేనాని♦కొమరుమిగులు
(విగతభవపాశ కాళీని♦వేశ యీశ).

టీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁ దినువాఁవమరౌతు=గొప్పసర్పముల వెడు కబళమును మ్రింగునట్టి నెమ్మినెక్కు యోధుఁడు [మయూరవాహనుఁడు.], గట్టులయొకిమీనిపట్టిపట్టి=పర్వతరాజపుత్త్రి యగు పార్వతికిఁ బుత్త్రుఁడు, జెల్లుచూలు=జెల్లనందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు=షట్కృత్తికలకుఁ బుట్టినవాఁడు, గాడుపుసంగడికానికొడుకు = వాయుసఖుఁడగు అగ్నికిఁ బుత్త్రుఁడు, పుంజుదాలుపు=కోడిపుంజు ధ్వజమునందు ధరించిన వాఁడు, వేలుపుల జేని దళవాయి = ఇంద్రుని సేనాధిపతి, జంటముమ్మాముల దంటవేల్పు=ఆఱుముఖములు గలదేవతోత్తముఁడు, కొంచగుబ్బలి వ్రక్కలించినబలుదిట్ట=క్రౌంచపర్వతంబును బగులఁగొట్టిన బలవంతుఁడు, రెండాఱు చేతుల దండిమగఁడు=పండ్రెండుచేతులు గలధీరుఁడగు పురుషుఁడు, [రెండాఱులు=పండ్రెండని యర్థము. ఇట్లె, జంటమూఁడులు = రెండుమూఁడులు, ఆఱు అని యర్థము.] వేలుపులమూఁక పేరిటివెలఁదిమగఁడు = దేవసేనయను కాంతకు భర్త, [వేలుపులమూఁక అనఁగా దేవసేన అని సంస్కృతమున పర్యాయపదము. పద, తదర్థములకు నభేదము.] వేలుపుగమికాఁడు = దేవతలసేనాధిపతి, వెనకయ్యవెనుకవాఁడు = వినాయకునితమ్ముఁడు, కొమరుసామి-[కుమారస్వామిశబ్దవికృతి.] ఈ ౧౮ ను కుమారస్వామికిఁ బేర్లు.

సీ. అలరువిల్తుండు క♦న్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చక్కెర♦వింటివాఁడు
చెఱకువిల్కాఁడు కెం♦జిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చ♦విల్తుఁ డించు

విల్లుదాలుపు తుంట•విలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కాఁడును జమిలిము•క్కాలినారి
విలుకాఁడు చౌపంచ•ములుకులుగలదంట
రాచిల్క నెక్కేఁడు•రాయరౌతు

తే. మీను మొసలిసిడంబుల• మేటి చంద
మామయల్లుఁడు వలరాజు•మరుఁడు లచ్చి
కొమరుఁ డను పేళ్ల నొప్పును•గుసుమధన్వి
(విగతభవపాశ కాశీని•వేశ యీశ). 1

టీ. అలరువిల్తుండు=పుష్పములుధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు=గణుపులధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు=తియ్యనిధనుస్సుగలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు=పంచదార నొసఁగు ధనుస్సు గలవాఁడు, చెఱకువిలుకాఁడు = చెఱకుగడ ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, కెంజిగురులవిల్తుఁడు = ఎఱ్ఱనిచిగుళ్ళు విల్లుగాఁగలవాఁడు, [కెంపు + చిగురు - పాత్రాదిగసు నాద్యక్షరశేషము, కెం + చిగురు=అనుస్వారము ద్రుతతుల్యముగాన పరుషమునకు సరళాదేశము. కెంజిగురనియాయెను.] వెడవిల్తుఁడు=చులకనిధనుస్సుగలవాఁడు, పచ్చవిల్తుఁడు=పచ్చనిధనుస్సుగలవాఁడు, ఇంచువిల్లుదాలుపు=చెఱకుగడ ధనుస్సు ధరించువాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు = చెఱకుతుంట విల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు=తియ్యనివిల్లుగలవాఁడు, జమిలిముక్కాలినారివిలుకాఁడు=ఆఱుకాళ్ళు గలపురుగులు (తుమ్మెదలు) అల్లెత్రాడుగాఁగలధనుస్సుగలవాఁడు, (జమిలిముక్కాళ్ళు=రెండుమూళ్ళకాళ్ళు- ఆఱుకాళ్ళు.] చౌపంచములుకులుగలదంట = ఐదుబాణములుగలయోధుఁడు, రాచిల్కనెక్కేఁడురాయరౌతు=శ్రేష్ఠమగుచిలుక నెక్కేఁడు మేటివీరుఁడు, మీనమొసలిసిడంబులమేటి=చేఁపలు మొసళ్ళు ధ్వజమునందుఁ గలదిట్టరి, చంద

మరుఁడు, [స్మరశబ్దభవము.] లచ్చికొమరుఁడు=లక్ష్మీదేవియొక్క పుత్త్రుఁడు; అను నీ ౧౯ యును మన్మథుని పేర్లు.

సీ. చలువలఱేఁడు వె♦న్నెలఱేఁడు రేఱేఁడు
జాబిల్లి రేవెల్గు ♦ చందమామ
తమ్ములపగవాఁడు ♦ కమ్మవిల్తునిమామ
కలువలఱేఁడు పా♦ల్కడలిపట్టి
జక్కవకవవిప్పు ♦ ముక్కంటితలపువ్వు
చుక్కలదొర ప్రొద్దు♦జోడుకోడె
తపసికన్నుపస బి♦త్తరిజింకతాలుపు
కలివేల్పుడాకన్న ♦ కడలివెన్న

తే. పంటపైరులయెకిమీఁడు ♦ పంటదంట
సోకములపాళ్ల తెలిముద్ద ♦ చలినెలుంగు
వేలుపులబువ్వ చీఁకటి♦వేఁటువిత్తు
నా యనఁగఁ జంద్రుపేళ్లొప్పు♦(నీలకంఠ). 15

టీ. చలువలఱేఁడు=చల్లఁదనముగలరాజు, వెన్నెలఱేఁడు=వెన్నెలకుఁ బతి, రేఱేఁడు=నిశానాథుఁడు, జాబిల్లి = (జాను + బిల్లి) అందమైన బింబము, రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చందమామ,[చంద్రమస్ శబ్దభవము.] తమ్ములపగవాఁడు = కమలములకు విరోధి, కమ్మవిల్తునిమామ=మన్మథునికిమామ, కలువలఱేఁడు = ఉత్పలములకురాజు, పాల్కడలిపట్టి=క్షీరసముద్రునిపుత్త్రుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకమిథునమును వియోగపఱచువాఁడు, [రాత్రిపూఁట చక్రవాకదంపతులు గలిసి యుండవు.] ముక్కంటితలపువ్వు=ఈశ్వరునిశిరోభూషణ మయినవాఁడు, చుక్కలదొర=నక్షత్రములకురాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె = సూర్యునితోసమానుఁడగు వీరుఁడు, తపసికన్నుపస=అత్రిమునీంద్రునియొక్క నేత్రమునఁ బు

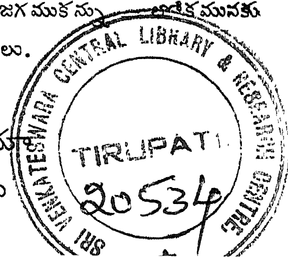
కత్తివేల్పుడాకన్ను = విష్ణువుయొక్క యెడమనేత్రము, కడలివెన్న=సముద్రమునందలివెన్న, (పాలసముద్రము చిలుకునప్పుడు పుట్టుటచేత వర్ణమును బట్టి వెన్నయని చెప్పఁబడియె.] పంటపైరుల యెకిమీఁడు = సస్యములకు రాజు, జంటదంటచౌకములపాళ్ళతెలిముద్ద=పదునాఱు కళలుగల తెల్లని బింబము, [జంట=రెండు, దంట=రెండు, చౌకము = నాలుగు, రెండు రెండులు నాలుగు-నాలుగునాలుగులుపదునాఱు] చలివెలుంగు=చల్లనికిరణములు గలవాఁడు, వేలుపులబువ్వ=దేవతల కాహారమైనవాఁడు, [చంద్రుని కళలలో 15 కళలను దినదిన మొక్కొక్కదేవత పానము సేయుచున్నదని శ్రుతి.] చీఁకటివేరువిత్తు=చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, నెల-అనునీ 24 ను చంద్రునిపేళ్ళు.

సీ. వెన్నునివలకన్ను ♦ వేఁడివేలుఫు ప్రొద్దు
తొవలరాయిడికాఁడు ♦ పవలు సేయు
వేలుపు పచ్చగు♦ఱ్ఱాలవజీరుండు
వేఁడివెలుంగు రే♦వెల్గుజోడు
జంటాఱుమేనుల♦సామి చీఁకటిగొంగ
యెఱ్ఱనివేలుపు ♦ నివముసూడు
చదలుమానికము ప్రాఁ♦జదువులపెట్టియ
యేడుగుఱ్ఱముల తే ♦ రెక్కుజోదు
మువ్వేలుపులయిక్క ♦ మ్రొక్కుల దేవర
గాముల ఱేఁడు జ♦క్కవల ఱేఁడు
వేయిచేతుల ఱేఁడు ♦ వెలుఁగులయెకిమీఁడు
చెయువులసాకిరి ♦ ఛాయమగఁడు
తే. మింటితెరువరి తమ్మివా♦ల్గంటిమగఁడు
పోర నీల్గెడుమొనగాండ్రు ♦ పోవుదారి

జగముచుట్టంబు జమునయ్య ♦ జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపే ళ్లొప్పు ♦ (నాగభూష). 16

టీ. వెన్నునివలకన్ను=విష్ణువుయొక్కకుడికన్నైనవాఁడు, వేఁడివేలుపు=తైక్ష్ణ్యముగలదేవుఁడు, ప్రొద్దు, [ప్రధ్నశబ్దభవము.] తొవలరాయిడికాఁడు=కలువలకువిరోధి, పవలుసేయువేలుపు=దినకరుఁడు, పచ్చగుఱ్ఱాలపజీరండు=పచ్చగుఱ్ఱములనెక్కెడిరౌతు, వేఁడివెలుంగు=వేఁడికిరణములు గలవాఁడు, రేవెల్గుజోడు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుచంద్రునికిసమానుఁడు, జంటాలుమేనులసామి=ద్వాదశాత్ముఁడు, చీఁకటిగొంగ=చీఁకటినిబోఁగొట్టుదేవుఁడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు=ఎఱ్ఱనిదేహముగలదేవుఁడు, ఇవమునూడు=మంచునకు శత్రువు, చదలుమానికము=ఆకాశమునకురత్నము, ప్రాఁజదువులపెట్టియ=వేదములకునికిపట్టు, ఏడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోదు, ముమ్వేలుపులయిక్క=త్రిమూర్తులకుఁదావరమైనవాఁడు, మ్రొక్కులదేవర=నమస్కారములకుఁబ్రియుఁడయినదేవుఁడు, గాములఱేఁడు=గ్రహములకురాజు, జక్కవలఱేఁడు=చక్రవాకములకధిపతి, వేయిచేతులఱేఁడు=సహస్రకిరణుఁడు, వెలుఁగులయెకిమీఁడు=వెలుతురులకన్నిటికిఁ బ్రభువు, చెయువులసాకిరి=కర్మలకు సాక్షిభూతుఁడు, చాయమగఁడు=ఛాయాదేవికిఁబెనిమిటి, మింటితెరువరి=ఆకాశమునఁదిరుగుబాటసారి, తమ్మివాల్గంటిమగఁడు=పద్మినియనుకాంతకునాథుఁడు, పోరనీల్గెడుమొనగాండ్రుపోవుదారి=యుద్ధమునఁ జచ్చినవీరులుస్వర్గలోకమునకుఁబోవుమార్గమైనవాఁడు, [యుద్ధమునఁజచ్చినవీరులును, యోగులును సూర్యమండలమును భేదించికొని స్వర్గమునకుఁ బోవుదురని శ్రుతి.] జగముచుట్టంబు=లోకబాంధవుఁడు, జమునయ్య=యమునకుఁదండ్రి, జగముకన్ను=లోకమునకు నేత్రము అను ౨౯ యును సూర్యునికి నామములు.

సీ. చట్టుపల్ దెగ గట్టుఁ ♦ గొట్టెడుజెట్టి నూ
అంచులవాలు చే♦మించుజోదు

దుగబొట్లపిఱిఁది యైదుకనుంగవలవేల్పు
పాఱుతపసియింటి పంచకోడి
యొడలిచూపొడయఁ డెక్కుడు మొగుల్ గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు
తెల్లయేనుఁగు నెక్కి తిరిగెడుదొర తూర్పు
మాగాని యేలెడుమణియకాఁడు
తే. జమిలిచాపంచపదులు జన్నములు సేసి
నట్టివేలుపు సోమాసి పెట్టుఁజెట్టు
పొట్టితమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు
నాఁగ నింద్రునిపే ళ్లొప్పు (నాగభూష). **17**

టీ. చట్టుపల్ దెగగట్టఁగొట్టెడు జెట్టి=పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను ఛేదించినదిట్టరి, నూఱంచులవాలుచేమించు జోదు=నూఱంచులుగల వజ్రాయుధమును జేతఁదాల్చినయోధుఁడు, దుగబొట్లపిఱిఁది యైదుకనుంగవలవేల్పు=సహస్రనేత్రుఁడు, [దుగబొట్లపిఱిఁదియైదుఅనఁగా ఐదునూఱులు - రెండు సున్నలువెనుకఁగలయైదు=500, వానికవలు=వానిజత-500 + 2=1000 వేయి] పాఱుతపసియింటి పంచకోడి = గౌతమునియాశ్రమంబునఁ గోడిరూపము నెత్తినవాఁడు, ఒడలిచూపొడయఁడు=దేహమంతయుఁ గన్నులుగలదొర, ఎక్కుడు మొగుల్ గలపోఁడి=మేఘములె వాహనములు గాఁగల నేర్పకాఁడు, [పౌఁఢ-వికృ, ప్రోడ.] నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు=నిక్కుచెవులవాహనమును [ఉచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱమును] ఎక్కునట్టిదిట్టరి, తెల్లయేనుఁగు నెక్కి తిరిగెడుదొర=ఐరావతమనుగజమునెక్కి సంచరించెడుప్రభువు, తూర్పుమాగానియేలెడుమణియకాఁడు=తూర్పుదిక్కును బాలించెడి యుద్యోగస్థుఁడు. జమిలిచాపంచపదులుజన్నములు సేసినట్టివేలుపు = నూఱుయాగములు చేసిన దేవుఁడు. [జమిలి=రెండు, చాపంచ=ఐదు, రెండుఐదులు=పది, పదిపదులు నూఱు.] సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు=సోమయాజులపాలిటికల్పవృక్షము, పొట్టితె

ష్ముఁడుగల్గినయట్టివేల్పు=వామనునిఁదమ్మునిగఁ గలవాఁడు అను నీ ౧౨ ను ఇంద్రుని పేళ్ళు.

ఆ. నీరుపాప గాలి ♦ నెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పుఁ ♦ దెరువుజాడ
యంటరానివేల్పు ♦ జంటమోములసామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు ♦ ననలుఁ (డీశ). 18

టీ. నీరుపాప=నీటియందుఁబుట్టినబిడ్డఁడు, గాలినెచ్చెలి=వాయుసఖుఁడు, అన్నింటితిండికాఁడు=సర్వభక్షకుఁడు, కప్పుఁదెరువుజాడ=నల్లనిమార్గముగలవాఁడు [కృష్ణవర్త్మ], అంటరానివేల్పు=తాఁకుటకువీలుపడనిదేవుఁడు. జంటమోములసామి=రెండుముఖములుగలవేలుపు, అగ్గి [అగ్నిశబ్దభవము.] ఈ ౭ ను అగ్నిహోత్రుని నామములు.

తే. జమునసైదోడు పెతరుల♦సామి జముఁడు
ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు ♦ పోతుజక్కి-
నెక్కి యాడెడుబలురౌతు ♦ దక్కిణంపు
సామి యన నంతకుం బొసఁగు ♦ (శ్రీనుహేళ). 19

టీ. జమునసైదోడు=యమునకుఁ దోఁబుట్టినవాఁడు, పెతరులసామి=పితృదేవతలకుఁ బ్రభువు, జముఁడు, [యముఁడు-వికృ, జముఁడు.] ప్రొద్దుకొమరుఁడు-సూర్యునికొడుకు, గుదెతాల్పు-గుదెనుధరించినవాఁడు, పోతుజక్కి-నెక్కియాడెడుబలురౌతు=దున్నపోతు నెక్కెడిబలిమిగలదిట్టరి, దక్కిణంపుసామి=దక్షిణదిశనేలువాఁడు- ఈ ౭ను యముని నామములు.

ఆ. [illegible] ♦ మూఁకలపెద్ద[illegible]
[illegible]ఁడు సోలను ♦ దండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల ♦ ద్రావువాఁ డనఁగను
నిర్ఋతిపేళ్లు సెల్లు ♦ (నీలకంఠ). 20

టీ. మూలఱేఁడు=నిరృతిమూలకధిపతి, సోఁకుమూఁకలఱేఁడు=రాక్షసులసేనలకురాజు, రేద్రిమ్మరీఁడు=రాత్రులందుఁదిరుగువాఁడు, పొలసుదిండిపోతు=మాంసమునుదినువాఁడు, రక్కసుఁడు [రాక్షసశబ్దభవము] నల్లద్రావువాఁడు=రక్తపానము చేయువాఁడు ఈఁగను నిరృతికిఁ బేళ్ళు.

ఆ. మేటినీరుచూలి ♦ మెయితాలుపులసామి
వల్లెత్రాఁడుదాల్పు ♦ నీళ్లరాయఁ
డేటిబోఁటిమగల ♦ యెకిమీఁడు పడమటి
దొర యనంగ నొప్పు ♦ వరుణుఁ (డీశ). 21

టీ. మేటినీరుచూలి మెయితాలుపులసామి=విస్తారజలముగలసముద్రమునందుఁబుట్టినదేహములుఁగల జలజంతువులకుఱేఁడు, వల్లెత్రాఁడుతాల్పు=పాశమనెడు ఆయుధముఁదాల్చినవాఁడు, నీళ్ళరాయుఁడు=రసాధిపతి, ఏటిబోఁటిమగలయెకిమీఁడు=నదులకుభర్తలైనసముద్రములకురాజు, పడమటిదొర=పడమటిదిక్కునేలెడిరాజు-ఈఁగను వరుణునికిఁ బేళ్ళు.

సీ. వడిగలజింకతే ♦ త్తడి నెక్కునెఱరౌతు
మేటిపాములమేఁత ♦ నీటితాత
మొడలితాల్పులపింకు ♦ కుసు రగుబలియుండు
సోఁకుదయ్యము మింటి ♦ చూలి గాలి
కరువలి తెమ్మెర ♦ గాడ్పు పయ్యర యొంటి
మ్రాకులపెనుముప్పు ♦ మబ్బువిప్పు
సురటిపీవులఁబుట్టు ♦ సుడిగొట్టు చలినట్టు
బక్కవారలపెను ♦ బాద యీఁద

తే. అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని ♦ నిబ్బరంపు

గబ్బిగుబ్బలచెమటల ♦ యు బ్బడంచు
గబ్బి నాఁ జను మారుతా♦ఖ్యలు (మహేశ). * 22

క. మరుదాఖ్య లొప్పుచుండును
ధర వినుచూలి యన సోఁకు ♦ దయ్య మనం బ
య్యెర యన గొట్టన నీఁ దనఁ
గరువలి యనఁ దెమ్మె రనఁగ ♦ గాలి యనంగన్. 23

టీ. వడిగలజింకతత్తడిసెక్కు సెలరౌతు=వేగము గలలేడి యనువాహనము నెక్కెడి నేర్పరి యగుదిట్టరి, మేటిపాములమేఁత=శ్రేష్ఠము లగుపాములకు ఆహార మైనవాఁడు, నీటితాత=ఉదకములకుఁదాత, ఒడలితాల్పుల పిండు కును రగు బలియుఁడు=దేహధారులకుఁ బ్రాణ మైనబలిమి గలవాఁడు, సోఁకుదయ్యము=స్పర్శగుణము గలదేవుఁడు, మింటిచూలి=ఆకాశంబునఁ బుట్టినవాఁడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యెర, ఒంటిమ్రాఁకుల పెనుముప్పు = ఒంటరిగానున్నచెట్లకు మిక్కిలిబాధ గలిగించునది, మబ్బువిప్పు=మబ్బులను జెదరఁగొట్టునది, సురటివీవులఁ బుట్టు=సురటి వీచుటచేఁ బుట్టినది, సుడిగొట్టు=గుండ్రముగా వీచునది, చలినట్టు=శీతమున కునికిపట్టయినది, బక్కవారలపెనుబాద = కృశించినవారికి మిక్కిలి బాధకరుఁడు, ఈఁద, అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని నిబ్బరంబు, దెబ్బపోరుల నలయిక ప్రబ్బజోంట్లు, గబ్బిగుబ్బలచెమటలయుబ్బడంచుగబ్బి=ఆశ్చర్యకరము లైన మన్మథునిబాణముల ప్రహారమువలన నలఁత నొందినయువతులయొక్క గొప్ప స్తనముల

* ఈసీసపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన పర్యాయపదములనే వెనుకటి కందమునందును జెప్పినాఁడు. ఏవో రెండుపదములుమాత్రము చేర్పఁబడినవి. అవి కేవలపద్యపూరణార్థము చేర్పఁబడినవి గాన మరల వానిని అర్థమునందు వ్రాయలేదు. కాఁబట్టి పర్యాయపదములు ౧౨ అనుటసరి. అందును ఒకదీర్ఘసమాసపదమొక్కటి కానఁబడుచున్నది. అది పర్యాయపద మనుట యుక్తముగాఁ దోఁచలేదు. పాదపూరణార్థమనియే చెప్పవచ్చును.

మీఁది యెక్కువచెమటఁ బోఁగొట్టునేర్పరి, వినుచూలి=ఆకాశమునఁబుట్టి
దేవుఁడు, గొట్టు-ఈ ౨౧ ను గాలికి పేర్లు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ
చక్కిలిక చాగకాఁడు ♦ జక్కులదొర బల్
రొక్కమెకిమీఁడు మానిసి
నెక్కెడువాఁ డనఁగ జను ధ♦నేశుం (డభవా). 2

టీ. ముక్కంటియనుఁగుజెలి = ఈశ్వరునికిఁ బ్రాణస్నేహితుఁడు, వడ
క్కిలిక = ఉత్తరదిక్కు నేలెడిప్రభువు, * చాగకాఁడు = ధనమొసఁ
వాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్ రొక్క మెకిమీఁడు=ఎక్కు
కలిమికి రాజు, మానిసి నెక్కెడువాఁడు=నరవాహనుఁడు - ఈ ౭ ను కు
రునినామములు.

క. విడిముడి గలవేలుపుచెలి
జడముడిజంగంబు గడదె♦సం గాపరి యా
యొడయుండు పాఁపతొడవుల
నిడియెడివే ల్పనఁగ నొప్పు ♦ నీశానుఁ డిలన్. 2

టీ. విడిముడిగల వేలుపుచెలి = రొక్కము గలవేల్పునకు (కుబేరునకు
మిత్త్రుఁడు, జడముడిజంగంబు = జడలను దాల్చినబిచ్చగాఁడు, కడదెస
గాపరియా యొడయండు = కడపటిది క్కగునీశాన్యదిక్కు నేలెడిప్రభువు
పాఁపతొడవుల నిడియెడివేలుఁపు=నాగభూషణుఁ డగుదేవుఁడు - ఈ ౪ న
ఈశానుని పేరులు.

క. దేవాలయమాహ్వయంబులు
కోవెల యన దేవళంబు ♦ గుడి నా వెలయుఁ

దేవళ్లన జేజే లనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁ ♦ గ్రతుభుగభిఖ్యల్. 26

టీ. కోవెల, దేవళంబు (దేవాలయశబ్దభవము.) గుడి, ఇవి 3 ను దేవాలయములకుఁ బేరులు. దేవళ్లు – (దీనికి ఏకవ, దేవర) జేజేలు, వేలుపులు – అను నీ 3 ను దేవతలకుఁ బేరులు.

ఆ. క్షితిని బేళ్లు దనరు ♦ సీద్రంపుఁబెద్ద బల్
పాఁపఱేఁడు వెన్ను ♦ పాను పనఁగఁ
బుడమితాలు పనఁగఁ ♦ దడవులనిడుపఁడు
చిలువఱేఁ డనంగ ♦ శేషునకును. 27

టీ. సీద్రంపుఁబెద్ద = కుబుసము గలగొప్పవాఁడు, బల్పాఁపఱేఁడు = పాములపెద్దలకుఁ బెద్దదైనపాము, వెన్నుపానుపు=విష్ణువుయొక్క సెజ్జయైన వాఁడు, పుడమితాలుపు=భూమిని మోయువాఁడు, తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలజీవి, చిలువఱేఁడు=పాఁపరాజు – ఈ ౬ ను ఆదిశేషునకుఁ బేరులు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల
దొర పాముల వేఁటకాఁడు ♦ తూరుపునాఁడేల్
దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి
గరుటామంతుఁ డన నొప్పు ♦ గరుడుం (డభవా). 28

టీ. మరునయ్యతేజి=మన్మథునితండ్రి యగువిష్ణువునకు వాహనము, పులుఁగులదొర=పక్షీంద్రుఁడు, పాములవేఁటకాఁడు=పన్నగశత్రువు, తూరుపునాఁడేలుదొరబువ్వఁ గొన్నలావరి=పూర్వదిశను బాలించుదేవుఁడగు నింద్రునియాహారం బగునమృతమును దెచ్చినబలవంతుఁడు, గరుటామంతుఁడు–ఈ ౫ ను గరుత్మంతునిపేళ్లు.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు ♦ తెల్లనినైదంట
వెన్నదొంగయన్న ♦ వెఱ్ఱిసిల్ల

మేలువాఁడు దుక్కి◆వాలుదాలుపు తాటి
పడగవాఁ డనంగ ◆ బలుఁడు (రుద్ర). 29

టీ. నల్లవలువతాల్పు=నల్లనిబట్టఁదాల్చినవాఁడు, తెల్లనిమైదంట=తెల్లని దేహముగలదిట్టరి, వెన్నదొంగయన్న=కృష్ణుని యగ్రజుఁడు, నెత్తిసీళ్లమేలు వాఁడు = మద్యపానమునం దాసక్తి గలవాఁడు, దుక్కివాలుదాలుపు = నాగేలాయుధముగాఁ గలవాఁడు, తాటిపడగవాఁడు-ఈ౬ను బలరామునిపేరు.

క. వడముడి యనఁగా గాడుపు
కొడుకన నివి రెండుపేళ్ల◆గుఱ భీమునకుం
బుడమిం గఱి) యనం గ
వ్వడి యన విన్వచుఁ డనఁగ ◆ వాసవి (యీాశా). 30

టీ. వడముడి, గాడుపుకొడుకు=వాయుపుత్త్రుఁడు-ఈరెండును భీమునికిఁ బేరులు. కఱ్ఱి, కవ్వడి=ఇరుగేలను బాణప్రయోగము చేయువాఁడు, [క + వడి-అందనుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. బాల సంధి.42 సూ. చే నిపాతము.]విన్వచ్చుఁడు - [బీభత్సశబ్దభవము.] ఈ 3 ను అర్జునునికిఁ బేర్లు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పర◆వీది యాక
సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను ◆ చదలు నింగి
దివి మొయిలుదారి చుక్కల◆తెరువు బయలు
గాడ్పుతండ్రన నభ మొప్పు ◆ (గరళకంఠ). 31

టీ. వేలుపులత్రోవ=దేవతలు సంచరించుమార్గము, ఉప్పరవీది=పైనుండు మార్గము, ఆకసంబు, (ఆకాశశబ్దభవము.) విను, విన్ను, మిను, మిన్ను, చదలు, నింగి, దివి, (ద్యుశబ్దభవము. ద్యుహ్వాచ్ఛబ్దంబులకు దివి భువి యగు బా. తత్స. 84 సూ. చే "దివి" యని నిపాతము.) మొయిలుదారి = మేఘమార్గము, చుక్కలతెరువు = నక్షత్రమార్గము, బయలు, గాడ్పుతండ్రి = వాయువుతండ్రి - ఈ ౧౪ ను ఆకాశమునకుఁ బేరులు.

తే. నెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల ♦ నలుఁగడ లన
సలరు దచ్చికడ లన ది♦శాష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా ♦ దశదిశలును
(మౌళిధృతగంగ యంగజ♦మదవిభంగ). 32

టీ. నలుఁగడలు=నాలుగు దిక్కులకుఁ బేరు. దచ్చికడలు=ఎనిమిదిదిక్కులకుఁ బేరు. ఈరైదుకడలు-(ఈరు=రెండుఐదులు=పది) పదిదిక్కులకును బేరు.

ఆ. తాటిసిడమువాని ♦ తల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్నునడుగుపాప ♦ మిన్నువాఁక
వేల్పుటేఱు గడలి ♦ వెలఁదుక ముత్రోవ
ద్రిమ్మరనఁగ నొప్పు ♦ (దివిజగంగ). 33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి=తాలధ్వజుఁ డగుభీష్మునితల్లి, కూఁతురిబిడ్డ=తన కూఁతు రగులక్ష్మికి గూఁతురు, వెన్నునడుగుపాప=విష్ణుపాదమునఁ బుట్టిన చిన్నదిఁ మిన్నువాఁక=ఆకసమునందుఁబాఱునది, వేల్పుటేఱు=దేవతలనది, (వేల్పు+ఏఱు - కర్మధారయసమాసమందుఁ బేర్వాదిశబ్దముల కచ్చుపరంబగునపుడు టుగాగమం బగు. బాల. సంధి. సూ. చే టుగాగమంబు) కడలి వెలఁదుక = సముద్రునిభార్య, ముత్రోవద్రిమ్మరి = మూఁడుత్రోవలు గాఁ బాఱునది, త్రిపథగ-ఈ 8 ను గంగానదికిం బేరులు.

తే. వేలుపులగారు చౌదంతి ♦ వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున ♦ కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొరతేజి యనఁగను ♦ వెల్లగుఱ్ఱ
మనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవం బొప్పు ♦ నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగారు=దేవతలయేనుఁగు, చౌదంతి=నాలుగుదంతములు గలది. వెల్లయేనుఁగు = తెల్లయేనుఁగు-ఈ 3 ను ఐరావతమునకుఁ బేరులు. వేల్పుదొరతేజి = దేవేంద్రునివాహన మగుగుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము=తెల్లనిగుఱ్ఱము-ఈ 3ను ఉచ్చైశ్శ్రవమునకు నామములు.

ఆ. పుడుకుఁదొడుకు వేలుపులగిడ్డి వెలిమొద
వనఁగఁ గామధేను వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు వేల్పుఁజెట్టీవుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను నా (నుమేశ). 35

టీ. పుడుకుఁదొడుకు=కోర్కుల నొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు = తెల్లనియావు—ఈ 3 ను కామధేనువునకుఁ బేళ్లు. వేల్పుఁజెట్టు = దేవతలవృక్షము. [వేల్పు + చెట్టు—సమాసంబుల నుదంత.—బగు—బా. సంధి 23 సూ. చే "వేల్పుఁజెట్టు" అనిరూపము. ఇట్లె పుడుకుదొడుకు] వెల్లమ్రాను=తెల్లనిచెట్టు, ఈవులమ్రాను=కోరికలొసంగెడుచెట్టు ఈ 3 ను కల్పవృక్షమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. అవని గుడుసుకైదు వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁ గైదు వనఁగ
బటువుఁగైదు వనఁగఁ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్లు (చంద్రమౌళి). 36

టీ. గుడుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు = వేయిమొనలు గలయాయుధము, చుట్టుఁగైదువు=గుండ్రమైనయాయుధము బటువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము—ఈ 4 ను విష్ణుచక్ర మగుసుదర్శనమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. నలమురి యనఁ జుట్టువాలుజోడనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూరగొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్యమునకు నభిఖ్యలు
(హృతకురంగ ధవళ వృషతురంగ). 37

టీ. నలమురి=కుడితట్టుగాఁ దిరిగియుండునది,చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనమునకుఁ జోడయినది. కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్ము=లక్ష్మీదేవిభర్తపూరించెడివాద్యవిశేషము—అను నీ 3 ను పాంచజన్య మనెడి శంఖమునకుఁ బేళ్లు.

తే. రిక్కలనఁ జుక్కలనఁగను ♦ ఋక్షములకు
నాఖ్య లై యొప్పుఁ దెఱఁగంటి ♦ యన్నులనఁగ
నచ్చరలనంగ వేలుపు♦మచ్చకంటు
లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్య ♦ లగు (గిరీశ).

టీ. రిక్కలు. (ఋక్షశబ్దభవము.) చుక్కలు–అను నీ 2 ను నక్షత్రములకుఁ బేళ్లు. తెఱగంటియన్నులు=అనిమిష స్త్రీలు, అచ్చరలు [అప్సరశ్శబ్దమునకు వికృతి.] వేలుపుమచ్చకంటులు=దేవతల స్త్రీలు–ఈ 3 ను అప్సరసలకుఁ బేరులు.

తే. పవలు పగ లనఁ బేళ్లొప్పు ♦ దివమునకును
రాత్రిపేళ్లొప్పు రే రేయి ♦ రాతి రనఁగ
వెలయుచుండును రేయెండ ♦ వెన్నెలనఁగఁ
జంద్రికకును సమాఖ్యలు ♦ (చంద్రమౌళి). 39

టీ. పవలు, పగలు, ఈ 2 ను దివమునకుఁ బేర్లు. రే, రేయి, రాతిరి–ఈ 3 ను రాత్రికిఁ బేర్లు. రేయెండ=రాత్రులందుగాయు నెండ, వెన్నెల=తెల్లనిచంద్రుఁడు గలది–[వెలి...నెల గలది] ఈ 2 ను చంద్ర కాంతికిఁ బేరులు.

క. మించు లన మెఱుపు లనఁగను
జంచలలకుఁ బేళ్లు దనరు ♦ జలధరములు రా
జించుం బలుకంగ మొయి
ళ్లంచు మొగుళ్లంచు మబ్బు ♦ లంచుర్ (భర్గా). 40

టీ. మించులు, మెఱుపులు–ఈ 2 ను మెఱుపులకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగులు, మబ్బు–యీ 3 ను మేఘములకుఁ బేర్లు.

క. త్రోలుచదువులు వ్రాఁజదువులు
దొలుమినుకులు ప్రామినుకులు ♦ దొలుపలుకులు ప్రాఁ
బలుకులు *పెనుమినుకులు నా
నెలయుర్ శ్రుతులకును బేళ్లు ♦ (విశ్వాధిపతీ). 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాఁజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకు తొలుపలుకులు, ప్రాఁబలుకులు, (ఈయాఱుపదములకును "ఆదివాక్యమ లని యర్థము.) పెనుమినుకులు = విస్తారవాక్యములు - అను నీ ౭ ను శ ములపేర్లు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం
జదివిన వ్రాసినను వినినఁ ♦ జనులకు నిత్యా
భ్యుదయంబు లొసఁగుచుండును
వదలక కాశీనివాస♦వాసుఁడు పేర్మిన్. ౬

టీ. ఈదేవవర్గు నెవరు వ్రాయుచున్నారో, ఎవరు చదువుచున్నారో ఎవరు వినుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశ్వరుఁడు గరుణించి యెడతెగ సంపద లొసఁగును.

దేవవర్గు సమాప్తము.

మానవవర్గు.

తే. పాఱుఁ డనఁగఁ బుడమివేల్పు ♦ బాఁపఁ డనఁగ
జన్నిగట్టన విప్రుండు ♦ జగతిఁ బరఁగు
నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు ♦ పుడమిఱేఁడు
ఱేఁడు దొర సామి యన నొప్పు ♦ నృపతిపేర్లు. ౧

టీ. పాఱుఁడు, పుడమివేల్పు=భూదేవుఁడు, బాఁపఁడు, జన్నిగట్టు= యజ్ఞోపవీతముధరించువాఁడు_ఈ ౪ ను బ్రాహ్మణుని పేర్లు. ఒడయఁడు, ఏలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమిఱేఁడు = భూపాలుఁడు, ఱేఁడు. సామి, [స్వామి శబ్దభవము.] దొర-యీ ౭ ను క్షత్త్రియునికిఁ బేర్లు.

* 'పెనుఁబలుకులు' అని పా.

సీ. కోమట్లు మూఁడవ♦కొలమువాం డ్రన బేరు
లన వైశ్యనామము♦ల్దనరుఁ గాఁపు
వాండ్రు నా నాలవ♦వాండ్రు నా బలిజెవాం
డ్రనఁ జను శూద్రస♦మాహ్వయములు
వడుగు నా గోఁచిబాఁ♦పడు నాఁగ బ్రహ్మచా
రికిఁ బేళ్లు నడచు ధ♦రిత్రియందు
నాలుబిడ్డలు గల♦యతఁ డిలుఱేఁడు గే
స్తన నొప్పుఁ బేళ్లు గృ♦హాధిపతికి
ఆ. నడవిమనికిపట్టు♦ జడదారి యన వన
వాసి యొప్పు నిల్లు♦ వాసి తిరుగు
బోడ తపసి కావి♦పుట్టగోఁచులసామి
యన యతీంద్రుఁ డలరు♦ (నలికనేత్ర). 2

టీ. కోమట్లు, మూఁడవకొలమువారు, బేరులు—ఈ3ను వైశ్యునికిఁ బేళ్లు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు, బలిజెవాండ్రు—ఈ3ను శూద్రునికిఁ బేళ్లు. వడుగు, గోఁచిబాఁపఁడు—ఈ2ను బ్రహ్మచారికిఁ బేళ్లు. ఆలుబిడ్డలు గల యతఁడు=పెండ్లాము బిడ్డలు గలవాఁడు, ఇలుఱేఁడు=ఇంటియజమానుఁడు, గేస్తు, [గృహస్థశబ్దభవము.]ఈ3గృహస్థునిపేళ్లు. అడవిమనికిపట్టు=అరణ్యమునం దుండువాఁడు, జడదారి=జడలను ధరించినవాఁడు — ఈ2ను వానప్రస్థునికిఁ బేరులు. ఇల్లు వాసితిరుగు = ఇంటినివిడిచిపెట్టి తిరుగునట్టి వాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి = కావిరంగు గలపుట్టగోఁచులను బెట్టుకొనువాఁడు — ఈ 4 ను సన్న్యాసికిఁ బేరులు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా♦నవ్వ నాఁ గన్నది
యన మాతృకాఖ్యలౌ♦ (నభాగ్రికేశ)

అబ్బ నాయన యయ్య ♦ యనఁ దండ్రి యన నప్ప
యన జనకాఖ్య లౌ ♦ (నగనివేశ)
తోడఁబుట్టినఁగ సైదోడు ♦ తోఁబుట్టిన
సోదరాహ్వయము లౌ ♦ (నాదిదేవ)
భర్తృసహోదరు ♦ భార్యకుఁ దోడికో
డ లన నేరా లన ♦ నలరు (నభవ)

తే. చెలియ లనఁ జెల్లె లనఁగను ♦ వెలయుచుండు
నాహ్వయములు కనిష్ఠక♦న్యకు (గిరీశ)
జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్యలై ♦ క్షితిని వెలయు
నప్ప యన నక్క యనఁగఁ (జం♦ద్రార్ధమకుట).

టీ. అమ్మ, [అంబాశబ్దభవము.] తల్లి, అవ్వ, కన్నది-ఈ౪ను మాతకి పేరులు. అబ్బ, నాయన, అయ్య, (ఆర్యశబ్దభవము.) తండ్రి, అప్ప-ఈ ౫ తండ్రికిఁ బేళ్ళు. తోడఁబుట్టు. పా. తోడఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టువు, సైదోడు. తోఁబుట్టు. పా. తోఁబుట్టువు, తోఁబుట్టుగు-ఈ౭ను సోదరునికిఁ బేళ్ళు. తోడికోడలు = తనతో సమానురాలగుకోడలు, ఏరాలు = అన్యునిభార్య [ఎరవు + ఆలు]-ఈ౨తోడికోడలికిఁ బేరులు. చెలియలు, చెల్లెలు - ఈ౨ చిన్న ఆఁడుతోఁబుట్టునకుఁ బేరులు, అప్ప, అక్క-ఈ౨ను పెద్దయాఁడుతోఁ బుట్టువునకుఁ బేరులు.

సీ. ముద్ధకుఁ బేళ్లగు ♦ ముగుద యనఁగ ముద్ద
రాలు నా గోల నా ♦ బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ ♦ గయ్యాళి యన జాఁగ
యన ధూర్తసతికి నా♦హ్వయము లమరు
నైదువ నాఁగ ము♦త్తైదువ నా నయి
దువరాలు నాఁ బుణ్య♦యువతి వెలయు

మృతచిరంటికి నాఖ్య ♦ లెసఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కెని ♦ నా ధరిత్రి
తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే ♦ గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యి♦ల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన ♦ బానిసె యన
వరవు డన దాసికాఖ్య లౌ ♦ (గరళకంఠ). 4

టీ. ముగుద, [ముగ్ధశబ్దభవము.] ముద్దరాలు [ముద్ద + ఆలు-"పేదాది శబ్దంబుల కాలుశబ్దంబు పరం బగునపుడు కర్మధారయమందు రగాగమం బగు" అను బాల. సంధి. 30 సూ. చే'ర్' అని ఆగమము.] గోల, బేల-ఈ౩ను బదునాలుసంవత్సరముల వయస్సుగల పడుచునకుఁ బేరులు. గట్టివాయి= పెద్దగొంతుగలది, గయ్యాళి, జాగఁ - ఈ౩ను ధూర్తస్త్రీకిఁ బేరులు. ఐదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు [అయిదువ + ఆలు - అయిదువరాలు=మంగళసూత్రము, పసుపు, కుంకుమము, గాజులు, చెవ్వాకు అను నైదువస్తువులు గలది.] ఈ౩ను సుమంగలియగు స్త్రీకి బేరులు. పేరంటాలు, జక్కెని-ఈ౨ను మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలిపేర్లు. గేస్తురాలు [గేస్తు + ఆలు,] ఆలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు - ఈ ౫ ను భార్యకుఁ బేర్లు. తొత్తు, బానిసె, వరవుడు-ఈ 3 ను దాసికిఁ బేర్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె నాఁ ♦ గన్యకుఁ బే ళ్ళొప్పు
జవరాలు కొమరాలు ♦ జవ్వని యనఁ?
దనరు యువతి ప్రౌఢ ♦ యన గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చు నీ♦యాహ్వయములు
ముసలి మిండలకోర ♦ ముప్పదియాఁజేండ్లు
చని నది యనుపేళ్ల ♦ నెనయు లోల

ముసలిది ముదుసలి ♦ ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృ♦ద్ధాంగనకును
ఆ. చెడిప అంకులాడి ♦ చెడ్డతొయ్యాలి వెలి
చవులు గనిన దనఁగ ♦ జార దనరు
నిలను విటులదూత ♦ యెడకాఁడు కుంటెన
కాఁడనంగఁ దనరుఁ ♦ (గరళకంఠ). 5

టీ. కన్నియ=కన్నె-ఈ ౨ ను పెండ్లికానిపడుచుపేరులు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని-ఈ౩ను యౌవనవతికిఁ బేరులు. ప్రోడ, [ప్రౌఢశబ్దవికృతి రూపము.] గట్టివయసుది = దిటవైనవయస్సుగలది - ఈ ౨ ను ముప్పదేండ్ల వయస్సుగలదానిపేరులు. ముసలి, మిండలకోర, ముప్పదియేండ్లు చని నది-ఈ ౩ ను లోలస్త్రీకిఁ బేరులు. ముసలిది, ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద-ఈ ౪ ను వృద్ధాంగనకుఁ బేర్లు. చెడిప, అంకులాడి, చెడ్డతొయ్యాలి = చెడుగుణ ముగలయాఁడుది, వెలిచవులుఁగనినది = పరపురుషుల వలని పొందు మరగి నది-ఈ౪ను వ్యభిచారిణికిఁ బేరులు. ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు=స్త్రీపురుషులను జేర్చునట్టివాఁడు-ఈ ౨ ను విటునిదూతపేర్లు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు ♦ వేడ్కకత్తె
లంజె భోగముచాన వె♦ల్లాటకత్తె
పడపుఁజెలి యాటచేడియ ♦ గడనకత్తె
నాఁగ నివి వేశ్యకాఖ్యలౌ ♦ (నగనివేశ). 6

టీ. వేల్పుబానిసె=దేవతలపనికత్తె,వెలయాలు=రొక్కమునకు వచ్చెడి భార్య[వెల + ఆలు=వెలయాలు - బహుళగ్రహణముచే అకారమునకు సంధి లేదు.] వేడ్కకత్తె, [మతుబర్థమునందు పుంవాచక స్త్రీవాచకములకు క్రమముగా కాకత్తియలగు.బా. తద్ధి.౧౧ సూ. చే వేడ్కకత్తెయనురూపము. లంజె=, భోగముచాన=అనుభవించుటకైన స్త్రీ, వెల్లాటకత్తె.పా. వెల్లాటకత్తె=ఎక్కువనాట్యము చేయునది, పడపుఁజెలి=ద్రవ్యసంపాదనముచేసెడి స్త్రీ

[పడపు + చెలి=(మగాగమము) పడపుఁజెలి.] ఆటచేడియ - ఆటాడువట్టి యాఁడుది, గడనకత్తె=సంపాదనచేయుస్త్రీ-ఈ ౧ యు బోగముదానిపేర్లు.

ఆ. వెచ్చకాఁడు బోజుఁగు ♦ వేడుకకాఁడు విం
డండు ననుపుకాఁడు ♦ మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నా ధ♦రం జనుఁ బల్లవ
నామధేయములు (పినాకహస్త). 7

టీ. వెచ్చకాఁడు=ద్రవ్యవ్యయముచేయువాఁడు, బోజుఁగు, వేడుకకాఁడు=సొగసు గలవాఁడు, మిండండు, ననుపుకాఁడు = మెత్తదనము గలవాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు=లంజె గలవాఁడు-ఈ 8ను విటునిపేర్లు.

ఆ. కోడెకాఁ డనంగ ♦ గోవాల్లు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు♦చుండు రెంట
నాగవాస మనఁగ♦నామ వరా వేశ్యా
నంబు మేళమునకు ♦ నంబికేశ. 8

టీ. కోడెకాఁడు = యౌవనవంతుఁడు, గోవాల్లు = యౌవనము గలవాఁడు, [గోవ + వారలు-గోవాల్లు. నిత్యబహువచనాంతము.] - ఈ ౨ ను ప్రాయముగలవానికిఁ బేర్లు. నాగవాసము-ఇది వేశ్యాజనకూటమునకుఁ బేరు.

సీ. నెలఁతుక క్రాల్గంటి ♦ పొలఁతుక ముద్దియ
నాలుఁగంటి మగువ ♦ పడఁతి నవడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యు♦గ్మలి యింతి జవ్వాని
నవలా కలువకంటి ♦ నాతి గోతి
పూఁబోఁడి చిగురాకు♦బోఁడి పైదలి మించు
బోఁడి ముద్దులగుమ్మ ♦ పొలఁతి కొమ్మ
ప్రాయా లువిద తీఁగె♦బోఁడి చేడియ యించు
బోఁడి యమ్మ వెలంది ♦ బోటి కోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక ♦ చామ లేమ
చెలువ యెలనాగ చిలుకల♦కొలికి కలికి
తలిరుఁబోఁడి యలరుఁబోఁడి ♦ నెలఁత పొల్తి
గరిత యతివ నా స్త్రీసమా♦ఖ్యలు (మహేశ). 9

టీ. నెలఁతుక, క్రొన్నంటి=ప్రకాశించెడి కన్నులు గలది, పొలఁతుక, ముద్దియ, వాలుఁగంటి=వెడల్పు నేత్రములు గలది, మగువ, పడఁతి, మడఁతి, చెలి, మచ్చెకంటి = మీననేత్ర, ఉగ్మలి, ఇంతి. తొయ్యలి, నవలా, కలువ కంటి=కలువలంబోలు కన్నులుగలది, నాతి, గోతి, పూఁబోఁడి=పూవువంటి శరీరముగలది, [పూపు + మేనుగలది, బహువ్రీహి స్త్రీవాచ్యం బగుచో నుప మానంబుమీఁదిమేనునకు బోఁడియగు. బా. సమాస. 23సూ. ఇట్లె చిగురుబోఁడి మొదలైనవి.] చిగురాకుబోఁడి = చిగురువంటి మేను గలది, పైదలి, మించు బోఁడి=మెఱపువలె వెలిఁగెడి స్వరూపముగలది, ముద్దులగుమ్మ=ముద్దులు మూట గట్టునది, పొలఁతి, కొమ్మ. పొలియాలు, ఉవిద, తీఁగబోఁడి=తీఁగవంటి సన్న నిశరీరము గలది, చేడియ, ఇంచుబోఁడి=చెఱకువలెఁ బ్రియమైన శరీరముగలది, అన్ను, వెలఁది, బోటి, జోటి, చాన, తెఱవ, వెలందుక, చామ, లేమ, చెలువ, ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి=చిలుక ముక్కులవంటి కన్నుల కొనలుగలది. కలికి తలిరుఁబోఁడి=చిగురువలె మెత్తని దేహము గలది, అలరుఁబోఁడి = పూవు వంటి మెత్తనిదేహము గలది, నెలఁత, పొల్తి, గరిత, అతివ=ఈ ౪౯ యును స్త్రీకిఁ బేళ్లు.

తే. చెలిమినేస్తంబు పొందు నా ♦ స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి ♦ నేస్తకాఁడు
సంగడీఁ డనఁ జెలికాఁ డ♦నంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు ♦ (శ్రీమహేశ). 1

టీ. చెలిమి, నేస్తము, పొందు – ఈ 3 ను స్నేహమునకుఁ బేర్లు నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు [మఃప్రత్యయాంతములు.]-ఈ ౬ ను స్నేహితునికిఁ బేరులు.

దొంగ తెక్కలికాఁడు ♦ దొరకోలుసన్న్యాసి
ము చ్చెత్తుబరికాఁడు ♦ ముడియవిడుపు
తెరువాటుకాఁడు క♦ త్తెరదొంగ చేవాఁడి
కాఁడు వల్లడికాఁడు ♦ కన్నగాఁడు
మునిముచ్చు గడిదొంగ ♦ యనఁ దస్కరాఖ్యలొఁ
జెండిపోతు గరాసు ♦ మొండికట్టె
టకటొంకుటాటోటు ♦ టక్కులాడుపిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు ♦ తవలికాఁడు
. కల్లరియు గొంటు కైలాట♦కాఁడు చెడుగు
బేరజము కుచ్చితుఁడు దోస♦కారి చెనఁటి
పాలసుఁడు నాలిబూతంబు ♦ పలువ తులువ
కూళ గడుసన వర్తిల్లుఁ ♦ గుజనుపేళ్లు. **11**

టీ. దొంగ, తెక్కలికాఁడు=బందిపోటు వేయువాఁడు, దొరకోలు సి=వేషము దాల్చి యితరులను నమ్మించి సొమ్మపహరించుకొని పోవు ు,ముచ్చు, ఎత్తుబరికాఁడు, ముడియవిడుపు=ముడివిచ్చి యెత్తుకొనిపో డు,తెరువాటుకాఁడు=దారి యడ్డగించి కొట్టి తీసికొని పోవువాఁడు, దొంగ=కత్తిరించి దొంగిలించువాఁడు, చేవాడికాఁడు=చేతిపనితనము ఁడు, వల్లడికాఁడు = కొల్లపెట్టువాఁడు, కన్నగాఁడు = కన్నము వేసి లించువాఁడు, మునిముచ్చు = మునివలె మౌనముతో నేమి తెలియన ువాఁడు, గడిదొంగ=అంతర్యము నెఱింగినవాఁడు-ఈ ౧౩ ను దొంగ రులు. చెండిపోతు = మూఢబుద్ధి గలవాఁడు, గరాసు, మొండికట్టె, ొంకు, టాటోటు, టక్కులాడు=కల్లలాడువాఁడు, పిసాళి, టక్కరి ర్థ మం దరిప్రత్యయము.] ముడికాఁడు, తవలికాఁడు = మోసము గల డు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు. గొంటు, కైలాటకాఁడు=మాయోపా ల నెఱిఁగినవాఁడు, [కైలాటము+కాఁడు-మువర్ణలోపము.] చెడుగు,

బేరజము, కుచ్ఛితుఁడు, [కుత్సితశబ్దభవము.] దోసకారి=పాపములు చేయు వాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ, కూళ, గడ సు.—ఈ ౨౮ న కుత్సితునికిఁ బేర్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిఱుత ♦ పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ ♦ కుఱ్ఱ బొట్టె
యనఁగ శిశుసమాఖ్య ♦ లగు గొమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమార♦కుండు వెలయు. 1

టీ. పాప, బుడుత, చిఱుత, పట్టి, సిసువు, [శిశుశబ్దభవము.] కందు, కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుఱ్ఱ, బొట్టె — ఈ ౧౧ ను శిశువునకుఁ బేర్లు. కొమరుఁడు [కుమారశబ్దభవము.] కొడుకు—ఈ ౨ ను పుత్త్రునిపేళ్లు.

ఆ. వటుసమాఖ్య లగును ♦ వసుధలోఁ గొండిక
వాఁ డనంగఁ బడుచు♦వాఁ డనంగఁ
బిన్నవాఁ డనంగఁ ♦ జిన్నవాఁ డనఁగను
(వినుతగుణసనాథ ♦ విశ్వనాథ). 1

టీ. కొండికవాఁడు, పడుచువాఁడు, పిన్నవాఁడు, చిన్నవాఁడు—ఈ ౪ ను బాలునికిఁ బేళ్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱుచ ♦ గిట్ట గు జ్జనఁగ వా
మనుఁ డొప్పుఁ జను నప♦స్మారిపేళ్లు
వెడఁగు వేఁదుఱు వెఱ్ఱి ♦ పీఱేఁడి వేఱేఁడి
వెంగలి వెంబర♦వి త్తనంగఁ
జతురునకును బేళ్లు ♦ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నే♦ర్పరి యనంగ
ప్రన్ననివాఁడు రూ♦పరి చూడఁగలవాఁడు
చక్కనివాఁడు నా ♦ జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుండు ♦ సొగసుకాఁడు
వన్నెకాఁ డన శృంగారి ♦ వసుధ వెలయు
నంధకుని పేళ్లు చీకు గ్రుడ్డనఁగ మూఁగ
మూవ యన మూకనామముల్ ♦ (దేవదేవ). 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కులుచ, గిట్ట, గుజ్జు-ఈ ౫ ను పొట్టివాని పేళ్లు వెడఁగు, వేఁదుఱు, వెఱ్ఱి, వీఱిఁడి, వేఱిఁడి, వెంగలి, వెంబరవిత్తు-ఈ ౭ ను మూర్ఖునికిఁ బేళ్లు. జాణ, దంట, వలఁతి, వెరవరి=[వెరవు + అరి - మత్వర్థమునందరి యగు.] ఉపాయముగలవాఁడు, ప్రోడ [ప్రౌఢశబ్దవికృతి.] నేర్పరి, నేర్పు + అరి - మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.] నేర్పుగలవాఁడు-ఈ ౬ ను సమర్థునికిఁ బేళ్లు. చ్రన్ననివాఁడు, రూపరి [రూపు + అరి]అందము గలవాఁడు, చూడఁగలవాఁడు=ఇతరులచేఁ జూడఁదగినవాఁడు, చక్కనివాఁడు - ఈ ౪ - ను సౌందర్యవంతునికిఁ బేళ్లు. సొగసుకాఁడు [సొగసు + కాఁడు] = వేడుకగలవాఁడు, వన్నెకాఁడు = వన్నె గలవాఁడు - ఈ ౨ ను సింగారించుకొన్నవానికిఁ బేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి-ఈ౨ను అంధునినామములు. మూఁగ, మూవ-ఈ ౨ ను మూఁగవాని పేళ్లు.

క. కాయము పేళ్లై వెలయును
మే యన నొడ లనఁగ మేను ♦ మెయి యనభోగ్య
ప్రాయము పేళ్లగుఁ బరువను
పాయము జవ్వన మనంగ ♦ (భావజదమనా.) 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను, మెయి - ఈ౪ను శరీరమునకు నామములు. పరువము, పాయము, జవ్వనము[యౌవనశబ్దభవము.]-ఈ ౩ నుయౌవనమునకు నామములు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా ♦ నెఱిక లనఁగ
గొప్పు తుఱు మన వేనలి ♦ క్రొవ్వెద యనఁ

గేశధమ్మిల్లములు మించుఁ • గీలుగంటు
క్రొమ్ముడి యనంగఁ గేశబంధ మ్మగు (భవ).

టీ. నెఱులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱకలు–ఈ ౪ ను కేశ నామములు. కొప్పు, తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద [క్రొత్త+వెద, ఇక్షర శేషంబగు క్రొత్తశబ్దమునకుఁ బర మగుపరుషసరళస్థిరములకు ద్విత్వ గలుగును.]–ఈ౪ను స్త్రీలకొప్పునకుఁ బేళ్లు. కీలుగంటు, క్రొమ్ముడి [క్రొత్త +ముడి—చూ–క్రొవ్వెద]–ఈ ౨ ను వెండ్రుకలముడికిఁ బేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నెన్నుదు రనంగఁ నొప్ప
దనరు ఫాలంబు చూడ్కి- చూ • పనఁగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు • నక్షికాఖ్య
లలరుఁ గ౯ గను కన్ను నా • (నభ్ర కేశ).

టీ. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు – ఇవి ౪ ను భాగమునకుఁ బేళ్లు. చూడికి. ప. చూడ్కి, [చూచుధాతువుకృదం.] పు–ఈ ౨ ను చూచుటకుఁ బేళ్లు. క౯,కను,కన్ను – ఈ 3 ను నేత్రమ నామములు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వయములు • శ్రవణంబులకు౯
గౌ నన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకుఁ • (దరుణేందుధరా).

టీ. వీను, చెవి, జానుగు–ఈ 3 ను చెవులకునామములు, కౌను, ము–నడుమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అక్కు- అ౯ ఱొమ్మెద బోర నా • నలరు వక్ష
మాస్యమున కొప్పుచుండు • నాఖ్యలు మొగంబు
మోర మో మనఁ బేళ్లొప్పు • నూరువునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గుఱువు నా • (నందివాహా).

టీ. అక్కు, ఱొమ్ము, ఎద, [హృదయము-వికృ-ఎద-] బోర-ఈ 4 ను వక్షస్థలమునకుఁ బేళ్లు. మొగంబు, (ముఖశబ్దభవము) మోర, మోము [ముఖము-వికృ. మోము] - ఈ 3 ను ముఖమునకుఁ బేరులు. పెందొడ, సలువు-ఈ 2 ను ఊరువునకు నామములు.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా ♦ వాయి యనఁగఁ
బల్లు పలు నాఁగ దంతంబు♦పేళ్లు వెలయుఁ
బెదవి వాతెఱ మోవి య ♦ న్పేళ్లఁ దనరు
చుండు నోష్ఠంబు (శీతాంశు♦ఖండమౌళి). 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ 2 ను నోటిరంధ్రమునకుఁ బేరులు. పల్లు, పలు-ఈ 2 ను దంతనామములు. పెదవి, వాతెఱ, మోవి-ఈ 3 ను ఓష్ఠమునకు నామములు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గే లనఁ
జెయి యనఁ జై నాఁగఁ జెయ్యి ♦ చే నా హస్తా
హ్వాయము లగు (నన్నపూర్ణా
ప్రియవల్లభ కాశికాపు♦రీవరనిలయా.) 21

టీ. కయి, కై, కేలు-[కేలు - నిత్యైకవచనాంతము,] చెయి, చై, చెయ్యి, చే-ఈ 8 ను హస్తములు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁ దనంగ ♦ మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యొనఁగును
విదితంబుగ నాహ్వాయములు ♦ (విశ్వాధిపతీ). 22

టీ. ఎద, డెందము, మది [మతిశబ్దభవము.] ఎడఁద. పా. ఎడ, [హృదయశబ్దభవము.] ఉల్లము-ఈ 6 ను మనస్సునకుఁ బేర్లు.

క. లోఁజెయ్యన నఱచెయ్యన
గాఁ జెల్లును బేళ్లు రెండు ♦ కరతలమునకున్
మీఁజెయ్యన బెడచెయ్యియు
నాఁ జనుఁ గరచరమభాగ ♦ నామములు (శివా.) 23

టీ. లోఁజెయ్యి=చేతియొక్క లోపలిభాగము, అఱచెయ్యి=లోపలి చెయ్యి-ఈ ౨ ను అఱచేతికిఁ బేరులు. మీఁజెయ్యి=చేతియొక్క మీఁదిభాగము, (మీఁదు + చెయ్యి=మీఁజెయ్యి) పెడచెయ్యి=చేతికివెనుకటిభాగము-ఈ ౨ ను హస్తముయొక్క వెనుకటిభాగమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు ♦ బొజ్జ బొఱ్ఱ యనంగ
నొప్పుచుండు నాఖ్య ♦ లుదరమునకు
నాభిబిలమునకును ♦ నామధేయము లగు
బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ ♦ బొక్కి లనఁగ. 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొఱ్ఱ-ఈ ౫ ను ఉదరమునకుఁ బేళ్లు. బొడ్డు, పొక్కిలి ఈ ౨ ను నాభికిఁ బేళ్లు.

తే. వెన్ననంగను వీఁపు నా ♦ వెనుకమేను
నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు ♦ నామములుగఁ
బుఱ్ఱె తలపాల నాఁ బున్క ♦ పుఱియ నాఁగ
ఫాలమున కాఖ్యలై యొప్పు ♦ (ఫాలనేత్ర). 25

టీ. వెన్ను, వీఁపు, వెనుకమేను=శరీరముయొక్క వెనుకటిభాగము-ఈ ౪ ను వీఁపునకుఁ బేరులు. పుఱ్ఱె, తలపాల, పునుక, పుఱియ-ఈ ౪ ను కపాలమునకుఁ బేళ్లు.

క. అడుగంజ హజ్జ యనఁగాఁ
బుడమిఁ బదంబునకు నామ♦ములు విలసిల్లున్

మెడ కుత్తు కట్టు గొం తన
నడరు గళంబునకుఁ బే (ళ్లౌ ♦ నంగధ్వంసీ). 25

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ – ఈ 3 ను పాదమునకుఁ బేర్లు. మెడ, కుత్తుక, అట్టు, గొంతు–ఈ ర ను గొంతునకుఁ బేర్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు ♦ బోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద ♦ మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల ♦ మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక ♦ వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము, ఓరెము–ఈ ౮ యును అన్నమునకు నామములు. పుట్టము, దువ్వలువ, ...ర, పా. చీరె, కోక, వలువ–ఈ ౫ ను వస్త్రమునకు నామములు.

తే. మెసవె నారోగిణ మొనర్చె ♦ మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసా♦పడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భో♦జనము సేసె
ననుట కిల యాఖ్యలై (యిాళ ♦ యభ్ర కేశ). 28

టీ. మెసవెను, పా. మెసఁగెను, ఆరోగిణమొనర్చెను, పా. ఆరోగణమునర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, కుడిచెను, ఆరగించెను, పసాపడియెను, నమలెను, సాపడెను–ఈ ౯ యును భోజనముచేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నిల వ్రీడాపదంబు ♦ నామంబు లగుం
బానము సేయుటపే ళ్లగు
నానుట త్రావు టనఁ ద్రాగు ♦ టనఁ గ్రోలు టనన్. 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి–ఈ 3 ను లజ్జకుఁ బేరులు. ఆనుట, త్రాగుట, త్రావుట, క్రోలుట [ఈనాలుగును భావార్థకములు.] – ఈ ర ను మద్యాది ద్రవద్రవ్యములఁ బానము సేయుటకుఁ బేరులు.

ఆ. తళియ పళ్లెరంబు ♦ తెలె హరివాణంబు
తట్టె కంచ మనఁగఁ ♦ దనరుఁ బాత్ర
చెల్లుఁ జషకమునకుఁ ♦ బేళ్లు డబ్బర కోర
గిన్నె యనఁగ (రజత♦గిరినివాస).

టీ. తళియ, పళ్లెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టె, కంచము-ఈ ౬ను భోజనపాత్రమునకుఁ బేరులు. డబ్బర, కోర, గిన్నె-ఈ ౩ను పానపాత్రమునకుఁ బేరులు.

తే. నతికిఁ బే ళ్లొప్పు జోత దం♦డము జొహారు
మ్రొక్కు జేజే యనంగఁ గేల్♦మొగిచెఁ గొలిచె
నెఱఁగెఁ జేమోడ్చె నన నమ♦స్కృతి యొనర్చె
ననుటఁకిల యాఖ్య లగు (నీశ ♦ యభ్రకేశ).

టీ. జోత, దండము, జొహారు, మ్రొక్కు, జేజే - ఈ ౫ను నమస్కారమునకుఁ బేరులు. కేల్మొగిచెన్=చేతులు జోడించెను, కొలిచెను, ఎఱఁగెన్, పా. ఎరఁగెన్, చేమోడ్చెను = చేతులు జోడించెను-ఈ ౪ నమస్కారముచేసె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును బ♦న్నుండెఁ బండెఁ
బవ్వడించెఁ బరుండెను ♦ బవ్వళించె
నత్తమిల్లె నన న్మఱి ♦ మెత్త సెజ్జ
పఱుపు పా న్పనఁ దగు శయ్య ♦ (ఫాలనేత్ర).

టీ. పన్నుండెను, పండెన్, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిల్లెను-ఈ ౬ను శయనించె ననుటకుఁ బేళ్లు. మెత్త, సెజ్జ, [శయ్యా వికృ. సెజ్జ.] పఱుపు, పాన్పు-ఈ ౪ను శయ్యకుఁ బేరులు.

తే. ఒప్పు ధ్వనిపేళ్లు రొద యన ♦ నులివు నాఁగ
స ద్దనంగను గూఁత నాఁ ♦ జప్పు డనఁగ

నలుకు డన రోదనముసేసె ♦ ననుట కాఖ్య
లెసఁగు నఱచెను వాపోయె ♦ నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రొద, ఉలివు, సద్దు, [శబ్దశబ్దవికృతి.] కూఁత, చప్పుడు, అలుకుడు – ఈ ౬ ను శబ్దమునకుఁ బేరులు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను – ఈ ౩ ను రోదనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్లు నీరువ ట్టన
దగ దప్పియు దూప యనఁగ ♦ దాహంబునకున్
నగవు నగు నవ్వు నవునా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు ♦ (నగజాధీశా). 34

టీ. నీరుపట్టు, దగ, దప్పి, దూప–ఈ ౪ ను దాహమునకుఁ బేరులు. నగవు, నగు, నవ్వు, నవు–ఈ ౪ ను హాసమునకుఁ బేరులు.

క. చాగము నాఁ బుడు కనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగా ♦ నీవి యనంగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచుఁ ♦ ధరఁ బరఁగు (శివా).

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి, [ఇచ్ఛధా. కృ.] ఇడుట, [ఇచ్ఛధా. భావార్థకము.] ఈవి, తేగము, [త్యాగశబ్దభవము.] పెట్టుడు–ఈ ౭ను దానమునకుఁ బేరులు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తె ♦ నెనసె నదికెఁ జెందె
బొందె దొరసెఁ గూడె ♦ నొందెఁ జెనకె
ననఁగ సక్తమయ్యె ♦ ననుటకు నిల యాఖ్య
లగు (గిరీశ యీశ ♦ యభ్రకేశ). 36

టీ. ఎలసెన్, బెరసెన్, హత్తెన్, ఎనసెన్, అదికెన్, చెందెన్, పొందెన్, దొరసెన్, కూడెన్, ఒందెన్, చెనకెను–ఈ ౧౧ ను కలిసికొనెననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱుపడెఁ బురివిచ్చెనా
నలరు భేద మయ్యె ♦ ననుట పేళ్లు
స్వవశ మయ్యె ననుట ♦ కవుఁ బేళ్లు లోనయ్యె
నగ్గ మయ్యె ననఁగ ♦ (ననమనేత్ర). 37

టీ. ఎడసెన్, పాసెన్, వేఱుపడెన్, పురివిచ్చెన్-ఈ 4ను వియోగ మయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. లోనయ్యెన్, అగ్గమయ్యెన్-ఈ 2ను స్వాధీనపడె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె ♦ ననుటకుఁ బేళ్లగ
పడియెఁ జేపడియెను ♦ బట్టువడియెఁ
జిక్కువడియెఁ దగిలె ♦ జిక్కెఁ దగుల్పడె
ననఁగ (నగనివేశ ♦ యభ్రకేశ). 38

టీ. అగపడియెన్ (అగ్గము+పడియెను)=అధీన మయ్యెను చేపడియెను (చే+పడియెను.)=చేతఁజిక్కెను, పట్టు పడియెను=పట్టుచిక్కెను, చిక్కువడియెను, తగిలెను, పా. తవిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను-ఈ 7 ను గృహీతమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. అనియె నొడివె వక్కాణించె ♦ నాడెఁ జెప్పె
వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ ♦ జను వచించె
ననుట కాలించె నాలకిం♦చెను వినె నన
నలరు ననఘరించె నటంట ♦ కాఖ్య (లీశ). 39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను, చెప్పెను, వినిచెను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను - ఈ 8 యును చెప్పె ననుటకుఁ బర్యాయములు. ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను-ఈ 3 ను అవధరించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. కనియెను చూచెను కాంచెను
కనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ ♦ గలయవి పేళ్లై

చను వీక్షించె నటంటకు

(ఘనతరగోరాజగమన ♦ కాయజదమనా). 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుంగొనెను, కన్గొనెను – ఈ ౫ ను దర్శించె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద

ననుటకు నామంబు లగుచు ♦ నవని నరిగెదర్

జనియెదఁ బోయెద నేగెద

పనివినియెద ననెడునట్టి ♦ పలుకులు (రుద్రా). 41

టీ. అరిగెను, చనియెను, పోయెను, ఏగెను, పనివినియెను–ఈ ౫ ను బయలుదేఱె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య ♦ లగు నిబ్బ డిమ్మడి

జంట దంట దుగయు ♦ జమిలి రెట్టి

యినుమడి యన మిథున♦మున కాఖ్య లగు జోడు

దోయి కవ యనంగ ♦ (ధూతకలుష). 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి, పా. రెంట ఇనుమడి–ఈ ౯ యు రెండింతలకుఁ బేర్లు. జోడు, దోయి, కవ – ఈ 3 ను మిథునమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఒం డొక్కఁ డొకటి యొ ♦ క్కండన నగు నేక

మీరు రెం డిరు నాఁగ ♦ నెసఁగు ద్వయము

తిగ మూఁడు మూ ర్నాఁగఁ ♦ దగుఁ ద్రయి తీవంచ

నలు నాల్గు చౌ యన ♦ నగుఁ జతుష్క

మెసఁగుఁ జౌవంచ యై ♦ దే ననఁ బంచకం

బా ఆరుమూఁ డి త్తి ♦ గనఁగ నొప్పు

షట్కంబు ఋషిసంఖ్య సత చక్కపగడ యే
డన నొప్పు సప్తసంఖ్యకును బేళ్లు
తే. దనరు నిరునాలు గెనిమిది దచ్చి యనఁగ
బరఁగు నీరాఱు పండ్రెండు బార యనఁగ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు ధరణియందు
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీవిశ్వనాథ). 43

టీ. ఒండు, ఒక్కఁడు, ఒకటి, ఒక్కండు—ఈ 4 ను ఏకసంఖ్యకు నామములు. ఈరు, రెండు, ఇరు—ఈ 3 ను ద్వయమునకుఁ బేరులు. తిగ, మూఁడు, మూరు – త్రితయమునకుఁ బేర్లు. తీపంచ=మూఁడునొక్కటియు, నలు, నాలుగు, చౌ–ఈ 4 ను నాలుగునకుఁ బేర్లు. చౌపంచ = నాలుగు నొక్కటియు, ఐదు, రూ. అయిదు, ఏను - ఈ 3 ను పంచసంఖ్యానామములు. ఆఱు, ఇరుమూఁడు=రెండుమూఁడులు, ఇత్తిగ=(ఇరు + తిగ=ఇత్తిగ) రెండు మూఁడులు - ఈ 3 ను షట్సంఖ్యానామములు. సత (సప్తశబ్దభవము.) చక్కపగడ = ఆఱునొకటియు, ఏడు – ఈ 3 ను సప్తసంఖ్యకుఁ బేరులు. ఇరునాలుగు=రెండునాలుగు, ఎనిమిది, దచ్చి - ఈ 3 ను అష్టసంఖ్యకుఁ బేరులు. ఈరాఱు=రెండాఱులు, పండ్రెండు, బార - ఈ 3 ను ద్వాదశసంఖ్యకుఁ బేరులు.

తే. జరిగె నూడెను జాఱెను నుఱికె వెళ్లెఁ
బాఱెఁ బఱచెను దొలఁగె నన్నలుకులెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితంబు డయ్యె ననుట
కాఖ్యలై యొప్పుఁ (జంద్రరేఖావతంస). 44

టీ. జరిగెను, ఊడెను, జాఱెను, ఉఱికెను, వెళ్లెను, పాఱెను, పఱచెను, తొలఁగెను—ఈ 8 యుఁ బరుగెత్తె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను
దెంచెను విచ్చేసె నరుగు దెంచె ననఁగ నే

తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ
డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య (లంబరకేశా.) 45

టీ. వేంచేసెను, వచ్చెను, చనుదెంచెను, (చను + తెంచెను.) విచ్చే
సెను, అరుగుదెంచెను, రూ. అరుదెంచెను, ఏతెంచెను, పా. ఏగుదెంచెను—
ఈ ౬ ను ఆగతుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు.

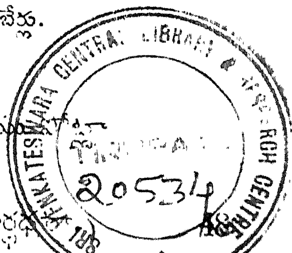
తే. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె
నాఁటఁబట్టి నాఁడుమొదలు నాఁగ నాహ్వ
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య యనుల కనని
(వినుతకనకాసనాథ శ్రీవిశ్వనాథ). 46

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటినుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడు
మొదలు—ఈ ౫ ను, ఆది మొదలు=ఆదినమునుండి యనుటకుఁ బేర్లు.

తే. వైరమునకును ధర సమాహ్వయము లమరుఁ
గంటు పగ మచ్చరంబు సూఁ డొంటమి యన
వలపు కూరిమి మేలు నా సలరుఁ బేళ్లు
మోహమునకును (శారదాంబుదనిభాంగ). 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము, (మత్సరశబ్దభవము.) సూడు, ఒంటమి—
ఈ ౫ ను విరోధమునకుఁ బేర్లు. వలపు, (వలచుధాతువు కృదంతము.) కూరి
మి. రూ. కూర్మి, మేలు—ఈ ౩ ను మోహమునకుఁ బేర్లు.

క. పెనఁగువ జగడము కయ్యం
బని బవరము కలను చివ్వ యాలము [illegible]
[illegible] దరము పోరు నాఁగాఁ
జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్లు (చంద్రార్ధధర [illegible]

టీ. పెనఁకువఁ, (పెనఁగు-కృదం.) జగడము, కయ్యము, (కలహశబ్దభవము.) అని, బవరము, కలను, చివ్వ, అలము, పోట్లాట, (పోట్లాడు కృదం) దురము, పోరు ఈ ౧౧ ను యుద్ధమునకుఁ బేరులు.

ఆ. సదమదంబు సేసెఁ ♦ జక్కాడె నుగ్గాడె
జదిపెఁ బీఁచ మడచెఁ ♦ జంపెఁ గెడపె
నుఱుము సేసెఁ ద్రుంచెఁ ♦ బరిమార్చెఁ దెగటార్చె
మన్నిగొనియెఁ దునిమె ♦ మడిపె ననఁగ. 4

తే. హతము గావించె ననుటకు ♦ నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె ♦ మంచెఁ బ్రోచె
సాఁకె నన నొప్పు నాఖ్యలు ♦ సరవితోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు ♦ (నంబికేశ). 5(

టీ. సదమదంబు సేసె, చక్కాడె. నుగ్గాడెను, చదిపెను, పీఁచవడఁచెను, చంపెను, కెడపెను, నుఱుముచేసెను, త్రుంచెను, తెగటార్చెను, మన్నిగొనియెను, తునిమెను, మడిపెను – ఈ ౧౪ ను సంహరించెననుటకుఁ బేర్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను,మంచెను,ప్రోచెను. సాఁకెను- ఈ ౬ ను రక్షించెననుటకుఁ బేళ్లు.

క. ధరలోశూరాహ్వయములు
పరఁగుఁ మొనగాఁ డనంగ ♦ బం టనఁగాఁ బో
టరి యనఁ వడిగలవాఁ డన
బిరు దన వాఁడిమగఁ డనఁగ ♦ (భీమకపర్ది). 51

టీ. మొనగాఁడు, బంటు, [భటశబ్దభవము.] పోటరి[పోటు + అరి]= శౌర్యము గలవాఁడు, [మత్వర్థ మందు 'అరి' యగు.] వడిగలవాఁడు,బిరుదు వాఁడిమగఁడు-ఈ౬ను శూరునికిఁ బేళ్లు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు ♦ నా సమాహ్వ
యంబు లగుచుండు రెండు సా♦హాయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును ల ♦ గ్గనఁగ బా గ
నంగ మే లన లెస్స య♦నంగ (నీశ). 52

టీ. బాసట, దోడ్పాటు-ఈ ౨ ను సాహాయ్యమునకుఁ బేళ్లు. లగ్గు, బాగు, మేలు, లెస్స-ఈ ౪ ను క్షేమమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. కూలె నీల్గెఁ జచ్చెఁ ♦ గాలంబు సేసెను
గెడసె సమసె నాఱె ♦ మడిసెఁ జెల్లెఁ
బెద్దనిదుర వోయె ♦ బిద్దెఁ దోరెను గంతు
గొనియె ననుట పేళ్ల ♦ గును మృతునకు.

టీ. కూలెను, నీల్గెను, చచ్చెను, కాలంబు చేసెను, కెడసెను, సమసెను, ఆఱెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురవోయెను, బిద్దెను, తోరెను, గంతుగొనియెను-ఈ ౧౩ ను మృతినొందె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. తిమ్మనైనది యనఁ ♦ దిన్ననైనది యన
జాణైన దనఁగ బా ♦ గైన దనఁగ
నాణె మైన దన వి♦న్నాణ మైనది యన
నూనైన దనఁగ లె♦స్సైన దనఁగ
బిన్ననైనది యనఁ ♦ జెన్నైన దన నలు
నైనది యనఁగఁ జె♦లువైన దనఁగ
బొనగినయది యన♦నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగ జ♦క్కని దనంగ
సొబగైన దనఁగను ♦ సొంపైన దనఁ గోమ
లైనది యన గొన♦బైన దనఁగఁ

దోరమైన దన సిం♦గారమైనది యన
మేలైన దనఁగ ♦ మెచ్చైన దనఁగ
తే. మురువు గలయది యొప్పైన ♦ దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన ♦ దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగిన దనఁ బేళ్లు ♦ తనరుచుండు
మంజులం బైన దనుటకు ♦ (మదనదమన). 54

టీ. తిమ్మనైనది, తిన్ననైనది, జాణైనది, బాగైనది, నాణెమైనది, విన్నాణమైనది, మానైనది, లెస్సైనది, పిన్ననైనది. చెన్నైనది, నలువైనది, చెల్వైనది, పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కటమైనది, చక్కనిది, సొబగైనది, సొంపైనది, కొమరైనది, గొనబైనది, తోరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది, మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఱపుగలది, అందమైనది, తనరినది, అలరినట్టిది, పరఁగినది—ఈ ౩౦ యు సౌందర్యము గలదానికిఁ బేరులు.

తే. కపుర మనఁ గప్పురం బనఁ ♦ గప్ర మనఁగ
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాం♦బూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు ♦ విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మ♦నం (బురారి). 55

టీ. కపురము, కప్పురము, కప్రము—ఈ ౩ ను కర్పూరమునకుఁ బేళ్లు
వీడియము, రూ. విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మలము, వీడెంబు, వీడ్యము—ఈ ౭ ను తాంబూలమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయు చుండును సిరి లచ్చి ♦ కలిమి యనెడు
పేళ్ల సంపద యెద్దడి ♦ పేదఱికము
లేమి నిప్పచ్చరము నెవ్వ ♦ లేమి యనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నా♦ఖ్యలు (గిరీశ). 56

టీ. సిరి, [శ్రీశబ్దభవము] లచ్చి, కలిమి–ఈ ౩ ను సంపదకుఁ బేరులు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ, లేమిడి–ఈ ౬ ను దారిద్ర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. మగతనం బన గం డన ♦ మగటిమి యనఁ
బౌరుషంబున కాఖ్య లై ♦ పరఁగుచుండు
నుక్కు చేగ దిటము చేవ ♦ యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాఁగ ♦ ధృతికిఁ బేళ్లు. 57

టీ. మగతనము, గండు, మగటిమి–ఈ ౩ ను పౌరుషమునకుఁ బేరులు. ఉక్కు, చేగ, దిటము, చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది, బిగువు–ఈ ౯ యు ధైర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. బద్దు నా బొంకు నాఁగ ద♦బ్బర యనంగఁ
గల్ల నాఁగ హుళిక్కి నాఁ ♦ జెల్లుఁ బేళ్లు
ధర నసత్యమునకును స♦త్యంబు పరఁగు
నిజ మనఁగ నిక్కువం బన ♦ నిక్క మనఁగ. 58

టీ. బద్దు, బొంకు, దబ్బర, కల్ల, హుళిక్కి–ఈ ౫ ను అసత్యమునకుఁ బేరులు. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము–ఈ ౩ ను సత్యమునకుఁ బేరులు.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా
టుగొడ వాత్రం బంగలార్పు ♦ గోరంబు దొసం
గిడుమ వెత కస్తి యంగద
కడగండ్లనఁ జను విపత్తు ♦ (గౌరీరమణా). 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలార్పు, [అంగలార్చు ధా. కృ.] గోరము, [ఘోరశబ్దభవము,] దొసంగు, ఇడుమ, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు– [ఈశబ్దము నిత్యబహువచనాంతము.] ఈ ౧౪ ను ఆపదకుఁ బేరులు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గలనుడువులు దనరుచుండుఁ • గ్రయనామము లే
వెలయంగ వంగసము నాఁ
గోల మన వంగడము నాఁగఁ • గులమొప్పు (శివా). 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ, రో [రై గ్లౌశబ్దముల కోత్వంబు విభాషనగు. బా.తత్స.సూ. 64.]-ఈ ర ను క్రయమునకుఁ బేరులు. వంగసము, కోలము [ప్రకృతి-కులము.] వంగడము - [ఇదియు, వంగసమును వంశశబ్దభవములు.] ఈ 3 ను కులమునకు, బేరులు.

క. క్రమ్మఱ నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మఱి తిరుగఁ మఱి మరల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునరపదంబున
కిమ్ములఁ నివి యాఖ్య లగు (మహీధరచాపా). 61

టీ. క్రమ్మఱన్, నెప్పటి, వెండియున్, క్రమ్మఱి, తిరుగన్, మఱి, మరలను, మగుడను-ఈ ౮ యు ఇంకను అనునర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా
టొకసా రొక తేప యనఁగ • నొకపా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియు • నొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు • నిన్ని పేళ్లు
జగతిఁ బల్మాఱు వేమాఱు • సారె పెక్కు-
మాఱు లెన్నేనిమాఱ్లనఁ • బరఁగు నాఖ్య
లగుచు నివి బహువారంబు • లనుట (కీశ). 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమాటు, ఒకసారి, ఒక తేప, ఒకపారి, ఒకవిడుత, ఒకతూకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి - ఈ ౧౦ యు ఏకపర్యాయమనుటకుఁ

పేరులు. పర్యా. రూ. పలుమఱు, పలుమాఱు, వేమాఱు, సారె, పెక్కుమాఱులు, ఎన్నిమాఱులు – ఈ ౬ ను మాటిమాటికి అనుటకుఁ బర్యాయములు.

తే. త్వరితమున క్రొప్పుఁ బేర్లు చె◆చ్చెరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము ◆ వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ ◆ గ్రన్న నంగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ ◆ (సుధరచాప). 64

టీ. చెచ్చెర, (చెర + చెర = చెచ్చెర) సరగ, వేగిరము, వేగ, వేళము, వెసన్, వడిగన్, గ్రక్కునన్, గ్రద్దనన్, క్రన్నన, గొబ్బునను, దిగ్గునన్ – ఈ ౧౨ ను శీఘ్రముగా అనుటకుఁ బేరులు.

క. కలవు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గమించె ◆ ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను
వెలలె ననం (జిష్ణు)కాంత ◆ విశ్వాధిపతీ). 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలె, వెలలెను ఈ ౪ ను పయనమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వినుతి నొనరించె ననుటకుఁ
దనరెడు నామంబు లగుచు ◆ ధరపై నగ్గిం
చెను కైవారము సేసెన్
గొనియాడెను బొగడె ననఁగ ◆ గొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కైవారముసేసెను = స్తోత్రముచేసెను, కొనియాడెను, పొగడెను, కొండాడెను – ఈ ౫ ను స్తోత్రముచేసెననుటకు నామములు.

సీ. చుట్టలు విందులు ◆ చుట్టాలు బందుగు
లనఁ జను బంధుస◆మాహ్వయములు

వఱలు నన్యుఁడు లాతి ♦ వాఁ డనఁగా వింత
వాఁ డనఁగాఁ బెఱ ♦ వాఁ డనంగ
వ్యాజంబునకు నామ ♦ మౌ నెపం బనఁగ న
న్వేషించె ననుట కౌ ♦ వెదకె నెమకె
నరసెఁ రోసె ననంగ ♦ నారసెఁ దడవె నాఁ
గాంతుకుఁ బేరు లౌఁ ♦ గ్రమముతోడఁ

తే. గచ్చు కోరిక తమి కోర్కి ♦ యిచ్ఛ యనఁగ
నెపుడు నెడపక యుఁడుగక ♦ యెల్లపు డన
నిచ్చ యనయంబు నాఁగను ♦ నిచ్చ లనఁగఁ
దనరు నాఖ్యలు సంతతం ♦ బనుట (కీశ). 67

టీ. చుట్టలు, [ఏక. చుట్టము. బహు. మువర్ణలోపము] విందులు చుట్టాలు. [మువర్ణలోప ఆదిదీర్ఘములు.] బంధుగులు [బంధుశబ్దభవము.] - ఈ 4 ను బంధువునకుఁ బేరులు. లాతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు - ఈ 3 ను అన్యుఁ డనుటకు బేరులు. నెపము-[ప్రకృతి-నిభము] వ్యాజమునకు బేరు. వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, ఆరసెను, తడవెను - ఈ 6 ను విచారించె ననుటకుఁ బేరులు. క్రచ్చు, కోరిక, [కోరుధా. కృదం] తమి కోర్కి, ఇచ్ఛ (ఇచ్ఛాశబ్దభవము.) - ఈ 5 ను అపేక్షకుఁ బేరులు. ఎపుడు ఎడపక, ఉడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చ, అనయము, నిచ్చలు - ఈ 7 ను సర్వదా యనుటకుఁ బర్యాయములు.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె ♦ ననుటకు నాఖ్యలు
తూఁకొనెఁ జొచ్చెను ♦ దూఱె ననఁగ
నంఘ్రితాడితుఁ జేసె ♦ ననుటకుఁ బెల్లగుఁ
దాఁచెఁ గాల్లఁ గ్రుమ్మెఁ ♦ దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె ♦ ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను ♦ మసలె ననఁగఁ
ద్యక్తంబు గావించె ♦ ననుటకు నాఖ్య లౌ
వీడెను వదలెను ♦ విడిచె ననఁగ

తే. దాఱుమాఱయ్యె వీడ్వడెఁ ♦ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొప్పు విపర్యస్త ♦ మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కా♦హ్వయము లడిచె.
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ ♦ (గుధరనిలయ). 68

టీ. తూఱెను, చొచ్చెను, తూరెను — ఈ 3 ను ప్రవేశించెననుటకుఁ బేరులు. తాఁచెను, కాల్దఁగ్రుమ్మెను, తన్నెను—ఈ 3 కాలితోఁదన్నె ననుటకుఁ బేరులు. తడసెను, మసలెను - ఈ 2 ను ఆలస్యముచేసెననుటకుఁ బేరులు. వీడెను, వదలెను, విడిచెను—ఈ 3 ను పరిత్యజించె ననుటకు నామములు. తాఱుమాఱయ్యెను, వీడ్వడెను, తడఁబడెను—ఈ 3 ను హెచ్చుతక్కువయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను—ఈ 4 ను ప్రహరించెననుటకుఁ బేరులు.

సీ. ముందట నెదుటను ♦ మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్యలౌ సముఖమ్ముం ♦ దనుట (కభవ)
యలయిక బడలిక ♦ యలపు సేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లౌ ♦ (శమనదమన)
తాల్మి యోరుపు ♦ తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వయము లౌఁ ♦ (జర్మవసన)
ఠవళి బవంతంబు ♦ టక్కు దుత్తూరంబు
వెడ్డు నా ఛద్మ మౌ ♦ (విషమనేత్ర)

తే. వెఱ పనఁగ నెద యనఁగను ♦ వెఱ యనంగ
నళుకనఁగ భీతి కాఖ్య లౌ ♦ (నసితకంఠ)
నిమ్మళం బన నెమ్మినా ♦ నెమ్మది యనఁ
దనరుఁ బేళ్లు నిరాతంక ♦ మునకు (నీశ). 69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మ్రోలన్, మున్గలన్—ఈ ४ ను సమ్ముఖమందనుటకుఁ బేరులు. అలయిక, బడలిక, [అలయు, బడలు - కృదంతములు.] అలపు, [అలయు—కృదం.] సేద—ఈ ४ ను శ్రమమునకుఁ బేరులు. తాలిమి, రూ. తాల్మి. ఓరుపు, రూ. ఓర్పు, తాలిక — ఈ ४ ను క్షమకుఁ బేరులు. తవళి, [ఇది యన్యదేశము.] బవంతము, టక్కు, దుత్తూరము, వెడ్డు—ఈ ५ ను కపటమునకుఁ బేరులు. వెఱపు, ఎద, వెఱ, అళుకు—ఈ ४ ను భయమునకుఁ బేర్లు. నిమ్మళము, నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ + మది = నిండుమనస్సు)—ఈ 3 ను నిర్భయమునకుఁ బేరులు.

సీ. అసదు కొంచెము నైక ♦ మలఁతి యన్నవ చిన్న
నలికంబు సన్నంబు ♦ నాఁ దనర్చు
స్వల్ప మెక్కుడు నాఁగఁ ♦ జాల నెం తేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద ♦ మిక్కిలి యనఁ
బెద్దయు నను నివి ♦ పే ళ్లగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట ♦ మయ్యె ననుట
కగుఁ బేళ్లు వెగ్గలం ♦ బయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసె వె
క్కస మయ్యె నను నివి ♦ క్రమముతోడ
ఆ. సగ్గఁ గుందె డొంకెఁ ♦ దగ్గెను సడలెను
గ్రుంగె నుబ్బణంగె ♦ స్రుక్కె ననఁగఁ
దనరుఁ బేళ్లు క్షీణ ♦ దశ నొందె ననుటకు
(సిశ్వరీసనాథ ♦ విశ్వనాథ). 70

టీ. ఆసదు, కొంచెము, స్వైకము, అలఁతి, అన్నువ, చిన్న, నలికము, సన్నము-ఈ ౮ యు కొంచెమనుటకుఁ బేరులు. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతేనియుఁ, మిగులఁ, తద్దయుఁ, తద్ద, మిక్కిలి, పెద్దయుఁ-ఈ ౮ యు అధికముగా ననుటకుఁ బేరులు. వెగ్గలమయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను, వెక్కసమయ్యెను - ఈ 3 ను హెచ్చయ్యెననుటకుఁ బేరులు. సగ్గె, కుంచె, డొంకె, తగ్గె, సడలె, క్రుంగె, ఉబ్బుణఁగె, సుక్కె-ఈ ౮ దియు క్షీణదశనొందె ననుటకుఁ బేరులు.

ఆ. మించు వాసి మేలు ♦ మేటి పెచ్చు చ్చున
నధికమునకు నాఖ్య ♦ లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జెయువు ♦ నలఁ జేఁతలన నొప్పుఁ
గర్మమునకుఁ బేళ్లు ♦ (చర్మవసన). 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు-ఈ ౬ ను అధికమనుటకుఁ బేరులు. పనులు, చెయువులు, చేఁతలు [చేయుధా.కృదం] ఈ 3ను కార్యమునకుఁ బేరు.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపెఁ ♦ బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలుపుమనియెఁ ♦ బొమ్మ టనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య ♦ లగును బ్రస్థాపించె
ననెడు క్రియకు (నీల ♦ యభ్రకేశ). 72

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను, పుచ్చెను, గెలువుమనియె, పొమ్మటనియె-ఈ ౯ యుఁ బయనముచేసిపంపెను అనుటకు నామములు.

తే. కొఁదవ వాద కుందు తగ్గు ♦ తక్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱఁ లొచ్చు కడమ నా ♦ వెలయు న్యూన
మనుభిధానము లర సాము ♦ సగము సనము
నాఁగ నర్ధాహ్వయంబు లౌ ♦ (నాగభూష). 73

టీ. కొదవ, కొద, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱఁత, వెలితి, కొఱ, లొచ్చు, కడమ-ఈ ౧౦ యును న్యూనతకుఁ బేరులు. అర, సాము, సగము, సవము-ఈ ౪ ను అర్ధమనుటకుఁ బేరులు.

తే. పేళ్లు పశ్చాత్తనుటకును ♦ జెల్లు వెనుకఁ
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి ♦ పిమ్మట నన
మునుపు మును మున్ను తొలి తొల్లి ♦ ముందు తొలుత
ననఁగఁ బూర్వపదార్థాఖ్య ♦ లౌ (గిరీశ). 74

టీ. వెనుకన్, పిదపన్, తర్వాతన్, పదపడి, పిమ్మటన్-ఈ ౫ ను అనంతరం బనుటకుఁ బేరులు. మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి, ముందు, తొలుత-ఈ ౭ ను పూర్వమనుటకుఁ బేరులు.

ఆ. పాఱుఁబోతు పిఱికి ♦ పంద కోఁచ యనంగఁ
బేళ్లు దనరు సమర ♦ భీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతునియ ♦ గట్టిడెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ ♦ డలరు (నీశ). 75

టీ. పాఱుఁబోతు, పిఱికి, పంద, కోఁచ-ఈ ౪ ను యుద్ధమున భయపడువానికిఁ బేరులు. దిట్ట, ఉక్కుతునియ, గట్టిడెందమువాఁడు-ఈ ౩ ను ధైర్యవంతునకుఁ బేరులు.

తే. పోఁజు చేరువ మొత్తంబు ♦ బారు తుటుము
దండు పరిగమి కూటువ ♦ పిండు దాఁటు
మూఁక దళమును బేళ్లు స ♦ మూహమునకు
(భుజగవరహార యవిముక్త ♦ పురవిహార). 76

టీ. పోఁజు, చేరువ, మొత్తము, బారు, తుటుము, దండు, పరిగమి, కూటువ, పిండు, [బృందము-ప్రకృతి.] దాఁటు, మూఁక, దళము-ఈ ౧౨ ను సమూహమునకుఁ బేరులు.

సీ. ప్రూనె, నూనెను దాల్చె ♦ నానెను మోచె నా
వహియించె ననుట కౌ ♦ (వహివిభూష)
నామము లుచ్చాట♦నము చేసె ననుటకు
వరుసతోఁ దఱిమెను ♦ బఱపె వెలిచెఁ
దోలెను ఱొప్పె నా ♦ (ద్రుహిణాదిసురనుత)
త్రిప్పెను నాఁ గ్రమ్మ♦ఱించె ననఁగ
మగిడించె ననఁగను ♦ మరలించె నన సమా
హ్వాయము లై పరఁగు ని♦వర్తితంబు
తే. చేసె ననుటకు (సురముని♦సిద్ధసేవ్య)
యడ్డగించెను నా నిల్పె ♦ ననఁగ నాఁగె
నన నివారించె ననుటకు ♦ నాఖ్య లమరు
(నగసుతానాథ గుహగజా♦ననసనాథ). 77

టీ. ప్రూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను–ఈ ౫ ను ధరించెననుటకుఁ బేరులు. తఱిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, ఱొప్పెను–ఈ ౫ ను ఉచ్చాటనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను, మగిడించెను, మరలించెను–ఈ ౪ ను వెనుకకుఁ బొమ్మనె ననుటకుఁ బేరులు. అడ్డగించెను, నిల్పెను, అఁగెను–ఈ ౩ ను నిరోధించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దండ చేరువ సంగడి ♦ దాపు చెంత
సరస చెంగట యొద్ద డ♦గ్గఱ కురంగ
టండ పజ్జ యు నా సమీ♦పాఖ్య లమరు
(రమ్యధవళాంగ కలశనీ♦రధినిషంగ). 78

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్ది, డగ్గఱ, కురంగట, అండ, పజ్జ [పశ్చాచ్ఛబ్దభవము,]–ఈ ౧౨ను సమీపమం దనుటకుఁ బేరులు.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట • నందు నాడ
నచొట నచ్చొట నక్కడ • నయ్యెడ నట
ననఁగఁ దత్ప్రదేశంబునం • దనుట కాఖ్య
లయ్యె (భక్తవిధేయ యా•ర్యాసహాయ). 79

టీ. అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు, అడ, అచొట, అచ్చొట, అక్కడన్ (అ+కడన్)=అదిక్కున, అయ్యెడన్ (అ+ఎడన్)=అప్రదేశమున, అటన్-ఈ ౧౦ దియు అప్రదేశమం దనుటకుఁ బేరులు.

క. ఇరుఁగెలఁకుల నిరువంకల
నిరుదెస నిరుచక్కియందు • నిరుపక్కియలం
దిరుగ్రేవల నిరుగడ నన
బొరిఁ బేళ్లగు నుభయపార్శ్వ•ముల ననుట (కజా). 80

టీ. ఇరుఁగెలఁకులన్, ఇరువంకలన్, ఇరుదెసన్, ఇరుచక్కియందున్, ఇరుపక్కియలందున్, ఇరుగ్రేవలన్, ఇరుగడన్-ఈ ౭ ను రెండువైపులందుననుటకుఁ బేరులు.

క. నవముగ ధరలో నీ మా
నవవర్గువు వేడ్కఁ జదివి•నను వ్రాసిన మా
నవులకు ననవరతంబును
శివుఁ డవిముక్తేశ్వరుండు • చెలువం బొసఁగున్. 81

తా. ఎవ రీమానవవర్గు వ్రాయుచున్నారో, లేక చదువుచున్నారో వారికిఁ గాశీవిశ్వేశునిదయవలన సకలసంపదలు గలుగును.

మానవవర్గు సమాప్తము.

⟶ స్థావరవర్గు. ⟵

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగు♦బ్బలి చలిమిరిమల
గట్టులఱేఁడు ము♦క్కంటిమామ
మంచుఁగొండన హిమ♦వత్పర్వతాఖ్యలు చను
వేలుపుఁగొండ జే♦జేలగట్టు
పుత్తడిగుబ్బలి ♦ పునుకకంచమువాని
విల్లు నా మేరువు ♦ పేళ్లు వెలయు
వెలిదిప్ప ముక్కంటి♦మల వెండికొండ నాఁ
గైలాసపర్వతా♦ఖ్యలు సెలంగు

తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపు♦మల యనంగ
మంథరాఖ్యలు కడపటి♦మల యనంగఁ
జుట్టుఁగొండనఁ దనరు నీ♦క్షోణియందుఁ
జక్రవాళాద్రి (వృషవాహ♦శైలగేహ). 1

టీ. వలిదిప్ప, (వలి=చల్లఁదనముగల, తిప్ప=కొండ) వడఁకుగుబ్బలి, పా. వడఁకుగుబ్బలి=వడఁకునట్లు చేయుపర్వతము, చలిమిరిమల=చల్లనికొండ, గట్టులఱేఁడు=పర్వతములకురాజు, ముక్కంటిమామ=శివునకుమామ, మంచుఁగొండ=హిమముగల పర్వతము – ఈ ౬ ను హిమవత్పర్వతమునకుఁ బేరులు. వేలుపుఁగొండ (వేలుపు + కొండ) = దేవతలు నివసించుపర్వతము, జేజేలగట్టు=దేవతలపర్వతము, పుత్తడిగుబ్బలి = బంగారుపర్వతము, పునుకకంచమువానివిల్లు=ఈశ్వరుని ధనుస్సు – ఈ ౪ ను మేరుపర్వతముపేరులు. వెలిదిప్ప (వెలి + తిప్ప)=తెల్లనిపర్వతము, ముక్కంటిమల = శివునికునికిపట్టగు పర్వతము, వెండికొండ = వెండివలెఁ దెల్లనిపర్వతము – ఈ ౩ ను కైలాసపర్వతముపేరులు. తరిగొండ (తరి + కొండ), కవ్వంపుమల (కవ్వము + మల)

ఈ ౨ను మందరపర్వతము పేరులు. కడపటిమల=కడగానుండెడు పర్వతము, చుట్టుఁగొండ (చుట్టు+కొండ)=భూమిచుట్టునుండెడుపర్వతము - ఈ ౨ను చక్రవాళపర్వతము పేర్లు.

ఆ. తూర్పుఁగొండ నాఁగఁ దొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగఁ బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి (విశ్వనాథ). 2

టీ. తూర్పుఁగొండ (తూర్పు+కొండ)= పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము, తొలుగట్టు=పూర్వదిక్కునందలిపర్వతము, పొడుపుగుబ్బలి=సూర్యుఁ డుదయించెడు పర్వతము - ఈ ౩ ను ఉదయపర్వతమునకుఁ బేరులు. క్రుంకుమెట్టు=సూర్యుఁడస్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ=పడమటిదిక్కునందుండెడు పర్వతము-ఈ ౨ ను అస్తమయపర్వతము పేరులు.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్లు మల గట్టు తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా మేరు (కుధరచాప)
ఱాయి నాఁ గల్లనంగను ఱా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల (శేషభూష). 3

టీ. మల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి-ఈ ౬ ను పర్వతమునకుఁ బేరులు. ఱాయి, కల్లు, ఱా-ఈ ౩ ను శిలకుఁ బేరులు.

తే. పల్లె కొట్టిక కొటిక కుప్పమ్ము నాఁగ
నూ రనఁగ గ్రామనామంబు లొప్పుచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు పరఁగుచుండుఁ
బ్రో లనఁగ వీ డనంగను (శూలపాణి). 4

టీ. పల్లె, రూ. పల్లియ, కొట్టిక, కొటిక, కుప్పము, ఊరు-ఈ౫ను గ్రామము పేరులు. ప్రోలు, వీడు-ఈ ౨ ను పట్టణము పేర్లు.

ఆ. ఉనికిపట్టు తావు ♦ మనికిప ట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్క నట్టు ♦ టెంకి యిమ్ము
నెలవు గీము నాఁగ ♦ నలరు నివాస దే
శంబునకును బేళ్ళు ♦ (చంద్రమౌళి). 5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్క, నట్టు, టెంకి, ఇమ్ము, నెలవు, గీము [గృహశబ్దభవము.] – ఈ౧౨ను నివాసస్థానము నకుఁ బేరులు.

సీ. తెంకాయచెట్టనఁ ♦ డెంకాయమ్రానన
నారికేళం బొప్పు ♦ (నగనివేశ)
మావిమ్రా నన(గను ♦ మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు ♦ (నభ్రికేశ)
అత్తిమ్రా నన మేడి ♦ యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు ♦ (మేరుచాప)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ ♦ నంశుమత్ఫలధారు
ణీరుహం బగు (ధర♦ణీశతాంగ)
తే. యలరుఁ దుంబీశలాటుస♦మాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా ♦ (గరళకంఠ)
తా డనంగను దాడి నా ♦ తాళభూరు
హంబునకు నాఖ్య లై యొప్పు ♦ (నంబికేశ). 6

టీ. తెంకాయచెట్టు, టెంకాయమ్రాను– ఈ ౨ను కొబ్బరిచెట్టుపేరులు. మావిమ్రాను, మామిడిచెట్టు–ఈ౨ను చూతవృక్షముపేరులు. అత్తిమ్రాను, మేడి–ఈ౨ను అత్తిచెట్టుపేరులు. అరఁటి, అనఁటి – ఈ ౨ను కదళీవృక్షమునకు నామంబులు. అనుగము, సొఱకాయ, వదరు – ఈ ౩ను సొఱకాయపేరులు. తాడు, తాడి–ఈ ౨ను తాటిచెట్టుపేరులు.

సీ. మొక్క మోక నిసువు ♦ మొలక మోను సనఁగ నం
కురమునకును బేళ్లు ♦ (కుధరచాప)
యిగురు రనఁ దలిరునాఁ ♦ జిగురు నాఁ జివురు రనఁ
బల్లవనామముల్ ♦ పరఁగు (నీశ)
మ్రాను నఁ జెట్టన ♦ మ్రాఁకన భూరుహ
నామధేయము లగు ♦ (వామదేవ)
పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ ♦ బుష్పము విరి యల
రనఁ గుసుమాఖ్య లై ♦ యలరు (నీశ)
తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు ♦ గుంపు తఱచు
నాఁగ నిబిడంబు పేళ్లొప్పు ♦ (నందివాహ)
వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వ♦ ర్తిల్లుఁ దీఁగ
తీవ తీవియ తీవె నాఁ ♦ (త్రిపురవైరి). 7

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోను - ఈ ౫ ను అంకురము పేరులు. ఇగురు, తలిరు, చిగురు, చివురు - ఈ ౪ ను పల్లవము పేరులు. మ్రాను, రూ. మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు - ఈ ౩ ను చెట్టునకునామములు. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము, [పుష్పశబ్దభవము.] విరి, అలరు-ఈ౬ను పుష్పము పేరులు. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తఱచు-ఈ ౫ ను సందులేకయుండువానికిఁ బేరులు. తీఁగ, తీవ, తీవియ, తీవె, రూ. తీఁగె-ఈ ౪ ను తీఁగకుఁ బేరులు.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య ♦ లగుచుండుఁ దుద నుద
కొన యనంగ వృక్ష♦కోటరమున
కలరుఁ బేళ్లు తొఱట (♦ తొఱ్ఱ తొఱ్ఱ తొఱ నాఁగ
(నాగహార రజత♦నగవిహార). 8

టీ. తుద, సుద, కొన-ఈ 3 ను అగ్రమునకుఁ బేరులు. తొఱ్ఱ, తొలి, తొట్టి, తొఱ-ఈ 4 ను చెట్టుతొఱ్ఱకుఁ బేరులు.

ఆ. ఇక్షువున కభిఖ్య • లిక్షితిఁ గన్నుల
మ్రాను చెఱకు తియ్య•మ్రాను ననఁగఁ
దనరు దవ యనంగఁ • దలవాఁడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య • లగు (గిరీశ). 9

టీ. కన్నులమ్రాను=గనుపులుగల చెట్టు, చెఱకు, తియ్యమ్రాను=ఘురమైనవృక్షము-ఈ 3 ను చెఱకునకుఁ బేరులు. దవ, తలవాఁడె-ఈ 2 ను చెఱకుకొనకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బే ళ్లుత్పలమునకుం
దొగ తొవ గల్వ గలు వనఁగఁ • దోయజ మొప్పం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁగా
మొగడన మొగ్గ యనఁ దనరు•ముకుళంబు (శివా.)

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ-ఈ 4 ను ఉత్పలమునకుఁ బేరులు. తమ్మి, తామర-ఈ 2 ను తామరపువ్వునకుఁ బేరులు. మొగడ, మొగ్గ ఈ 2 ను ముకుళమునకుఁ బేరులు.

తే. ఎసఁగుఁ జెందొవ చెందొగ • యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్తోత్పలంబు ర•క్తాబ్జ మొప్పు
నెలను గెందమ్మి కెందామ • రెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామ • రన (మహేశ). 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ (చెన్ను+తొవ-గ) నువర్ణలోపము. చెందొవ (గ), ఎఱ్ఱగలువ(ఎఱ్ఱ+కలువ)-ఈ3ను ఎఱ్ఱనికలువకుఁబేరులు. కెందమ్మి (కెంపు+తమ్మి=కెందమ్మి), కెందామర (కెంపు+తామర = కెందామర),

మర), చెందమ్మి (చెన్ను + తమ్మి), చెందామర(చెన్ను + తామర) ఈ ౫ను ఎఱ్ఱదామరపువ్వునకుఁ బేరులు.

క. గొడుగు గొడు వెల్లియనఁ జె
న్నడరును ఛత్త్రంబు కేత•నాహ్వయము లగున్
సిడె మనఁగఁ డెక్కె మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ • (బర్వతధన్వీ). 12

టీ. గొడుగు, గొడువు, ఎల్లి—ఈ ౩ ను ఛత్త్రమునకుఁ బేరులు. సిడెము, టెక్కెము, పడగ, [పతాకాశబ్దభవము.] డాలు—ఈ ౪ ను ధ్వజమునకుఁ బేరులు.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగాఁ
మఱు వనఁగా జా టనంగ • మా టన వరుసం
బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు • (దర్పకదమనా). 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱువు, చాటు, మాటు—ఈ ౫ ను కన్నులకగపడని ప్రదేశమునకు నామములు.

క. ఘాసఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గస వనఁగాఁ బూరి యనఁగ • గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
పసి పస్సెము పైరనంగ • సస్యం (బభవా). 14

టీ. పులు, కసవు, [ఘాసశబ్దభవము.] పూరి, గడ్డి—ఈ ౪ ను తృణమునకుఁ బేరు. పసి, పస్సెము, [సస్యశబ్దభవము] పైరు—ఈ ౩ ను ధాన్యమునకు నామములు.

ఆ. తెలుపు దెల్ల వెల్ల • తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వయము లమరు ధవళ•వర్ణమునకుఁ

గప్పు నలుపు నల్ల ♦ కఱ యన నాఖ్యలా
నీలవర్ణమునకు ♦ (నీలకంఠ). 15

టీ. తెలుపు, తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి - ఈ ౫ ను ధవళవర్ణమునకుఁ బేరులు. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కఱ, పా. కఱి - ఈ ౪ ను నీలవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. కెంపు దొగరు దొవరు ♦ గెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి ♦ కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ యనఁగ ♦ హారిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ (బి♦నాకహస్త). 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ (కెంపు + చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ-ఈ ౬ ను ఎఱ్ఱనికాంతికిఁ బేరులు. అళిది, రూ. హళది, పసుపుచాయ-ఈ ౨ ను హారిద్రవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు ♦ నామంబు లగుచుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగఁ బచ్చ♦యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు ♦ వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగఁ బరఁగు ♦ జగతిఁ గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ-ఈ ౨ ఆకుపచ్చవన్నెకునామములు. వన్నె, [వర్ణ శబ్దభవము.] డాలు, రంగు, వన్నియ, [ప్ర. వర్ణము.] జిగి, జోతి, [ప్ర జ్యోతిస్సు.] చాయ [ప్ర, ఛాయ]-ఈ ౭ ను కాంతికిఁ బేరులు.

తే. మానికము లన రతనముల్ ♦ నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు స♦మాహ్వయములు
మెఱుఁ గనంగను నిగ్గు నా ♦ మెఱయుచుండు
నాఖ్య లుత్కృష్టకాంతికి ♦ (నభ్రకేశ). 18

టీ. మానికము, [ప్రకృ. మాణిక్యము] రతనము [ప్రకృ. రత్నము] — ఈ ౨ ను రత్నములకుఁ బేరులు. మెఱుఁగు, నిగ్గు-ఈ ౨ ను విశేషకాంతికిఁ బేరులు.

తే. జడధిపేళ్లగు మున్నీరు ◆ కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁగన మడువు నా ◆ హ్రదము దనరుఁ
బరఁగు నాఱవసంద్రంబు ◆ పాలవెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా ◆ క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు(మును + నీరు)=మొదటిసృష్టి,కడలి,సంద్రము(ప్రకృ-సముద్రము.]-ఈ ౩ ను సముద్రమునకు నామములు. మడుఁగు, మడువు-ఈ ౨ ను హ్రదముపేళ్లు. ఆఱవసంద్రము, [లవణ, ఇక్షు, సుర, సర్పి, దధి, క్షీర, నీరసముద్రములలోనిది యాఱవది.] పాలవెల్లి (పాలు + వెల్లి)=క్షీరప్రవాహము,జిడ్డుకడలి=జిడ్డుగల సముద్రము, పాలకడలి=క్షీరసముద్రము—ఈ ౪ ను క్షీరసముద్రమునకుఁ బేరులు.

క. నంజె యన మడి యనంగను
నంజుల కేదారభూస◆మాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను చాల మనఁ
గంజన మరుభూమిపేళ్లు ◆ (కాయజవమనా). 20

టీ. నంజె, మడి-ఈ ౨ ను మాగాణిభూమికిఁ బేరులు. పుంజె, చేను చాలము-ఈ ౩ ను మెట్టభూమిపేర్లు. కంజ-ఈ ౧ నిర్జలప్రదేశమునకుఁ బేరు.

క. ధరణిఁ వివరాఖ్య లగుఁ
బొఱియ కలుఁగు లాఁగ బొక్క ◆ బొంద యనంగా
దరి యొడ్డు గట్టనంగాఁ
బరఁగుం దీరంబు పేళ్లు◆(ప్రమథగణేశా). 21

టీ. బొటియ, కలుఁగు, లాఁగ, బొక్క, బొంద-ఈ ౫ ను బొంద పేర్లు. దరి, ఒడ్డు, గట్టు-ఈ ౩ ను తీరమునకుఁ బేరులు.

తే. అస లనంగను ఱొంపి నా ♦ నడుసనంగ
బుఱద నా నొప్పుఁ గర్దమం♦బునకుఁ బేళ్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి ♦ పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నా ♦ (మదనదమన). 22

టీ. అసలు, ఱొంపి, అడుసు, బుఱద-ఈ ౪ ను అడుసునకుఁ బేరులు. బువి, [ప్రకృ. భువి,] పుడమి, [ప్రకృ. పృథివి.] నేల, మన్ను, పంటవలంతి=పంటలనొసఁగుదేవి. ఈ ౫ ను భూమిపేర్లు.

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ ♦ జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేదికాఖ్యలై ♦ యెన్నఁ దనరు
మి ఱ్ఱనంగను మెరక నా ♦ మిట్ట యనఁగ
నున్నతక్షితికాఖ్యలై ♦ యొప్పు (నభవ). 23

టీ. జగిలె, రూ. జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె-ఈ ౪ ను తిన్నెకుఁ బేరులు. మిఱ్ఱు, మెరక, మిట్ట-ఈ ౩ ను ఎత్తయినచోటికిఁ బేరులు.

తే. తనరు నిశ్రేణి తాప ని♦చ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తే పనునాఖ్యల ♦ నొప్పుఁ బ్లవము
పరఁగు నోడనఁ గలమనఁ ♦ దరణి ధరణిఁ
(దరణిశీతాంశుశిఖినేత్ర ♦ ధవళగాత్ర). 24

టీ. తాప, నిచ్చెన-ఈ ౨ ను నిచ్చెనకుఁ బేరులు. తెప్ప, తేప-ఈ ౨ ను ప్లవమునకుఁ బేరులు. ఓడ, కలము-ఈ ౨ ను నావకుఁ బేరులు.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సిం♦గాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నా ♦ దొన యనంగఁ

తరకసం బనఁ బొది యనఁ ♦ దనరు శరము
కోల ములి కమ్ము తూఁపు నా ♦ (శూలపాణి). 25

టీ. విల్లు, సింగాణి—ఈ ౨ ను ధనుస్సునకుఁ బేరులు. వత్తళిక, దొన, తరకసము, పొది—ఈ ౪ ను అమ్ములపొదిపేర్లు. కోల, ములికి, అమ్ము, తూఁపు—ఈ ౪ ను శరము పేర్లు.

తే. తనరుఁ బేళ్లు తనుత్రాణ♦మునకుఁ గత్త
ళంబు జోడు జిరా దుప్ప♦టంబు బొంద
ళం బనఁగ నాఖ్య లగు శతాం♦గంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ ♦ (మేరుచాప). 26

టీ. కత్తళంబు, జోడు, జిరా, దుప్పటంబు, బొందళంబు—ఈ ౫ ను కవచమునకుఁ బేళ్లు. తేరు, అరదము [ప్రకృ. రథము.]—ఈ ౨ ను రథముపేళ్లు.

క. కన్నా కన్నను తలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి ♦ యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేళ్లై
యెన్నంబడు రాజసభల ♦ (నిభదైత్యహరా). 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి—ఈ 3 ను ఉత్తముని పేర్లు.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ
ణ మ్మన నగుఁ బేళ్లు భూష♦ణమ్ములకును హా
రమ్ములకు నగును నభిధా
నమ్ములు పేరు లన సరులు♦నా (శితికంఠా). 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము—ఈ 3 ను భూషణములకుఁ బేరులు. పేరు, సరి—ఈ ౨ ను హారమునకుఁ బేరులు.

తే. సరము లెత్తులు దండలు ♦ సరు లనంగ
నామధేయంబు లగుఁ బుష్ప♦దామములకు
వాసనకు నాఖ్య లై యొప్పు ♦ వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ (గా♦త్యాయనీశ). 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు, సరులు ఈ 4 ను పూవులదండలకుఁ బేర్లు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన–ఈ 4 ను వాసనకుఁ బేరులు.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనఁగ ♦ విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
(యువరాజకళావతంస ♦ యురగాభరణా). 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము [రుక్మశబ్దభవము.] ఈ 4 ను ధనమునకుఁ బేర్లు.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁగను ♦ మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ ♦ దనరుచుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యు♦ప్పరిగ యనఁగఁ
(నాగకేయూర శూలిమా♦నసవిహార). 31

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు, రూ. మాడువులు - ఈ 3 ను కొయ్యలతోఁ గట్టఁబడినయిండ్లకుఁ బేర్లు. ఉప్పరిగ, మేడ–ఈ 2 ను రాచనగళ్లకుఁ బేర్లు.

తే. పెట్టె యన మందసం బనఁ ♦ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బేటికా♦భిఖ్య లమరు
మోడు యనంగను మోటు నా ♦ మొద్దనంగ
వెలయు స్థాణుసమాఖ్యలు ♦ (విశ్వనాథ). 32

టీ. పెట్టి, మందసంబు, పెట్టె, పెట్టియ-ఈ౪ను పేటికపేర్లు. మోడు, మోటు, మొద్దు-ఈ ౩ ను స్థాణువుపేర్లు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు ♦ విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు ♦ వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామ♦ధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి ♦ నిడు పనంగ. 33

టీ. విప్పు,తనర్పు,వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు-ఈ౬ను వెడల్పు పేర్లు. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడువు-ఈ ౪ ను నిడివికిఁ బేర్లు.

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి ♦ యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాద్రి యుద్ది ♦ జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశ♦మున కివి యాఖ్య లౌ
(వివిధగుణసనాథ ♦ విశ్వనాథ). 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి, రూ. మారిరి, ఉద్ది, జత, తరంబు, పురుడు-ఈ ౧౪ ను సమానమునకుఁ బేర్లు.

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు ♦ పైఁడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ ♦ స్వర్ణ మమరుఁ
దప్తకాంచన మనుపేరు గుం♦దన మనంగ
వాని యపరంజి నా (గజ♦దానవారి). 35

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి, పొన్ను, రూ. హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి-ఈ ౮ ను బంగారమునకుఁ బేర్లు. కుందనము, కడాని, అపరంజి- ఈ ౩ పుటముపెట్టిన బంగారమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. చిదర తునుక తునియ ♦ చిదురుప ప్రక్క పా
లనఁగ ఖండమునకు ♦ నాఖ్య లమరుఁ

బోరిగు గుప్ప వామి ♦ ప్రోవు దిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు (ధ♦రాశితాంగ). 36

టీ. చిదుర, తునుక, తునియ, చిదురుప, వ్రక్క, పాలు-ఈ ౬ ను ఖండమునకుఁ బేర్లు. ప్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, తిట్ట-ఈ ౫ ను రాశికిఁ బేరులు.

క. ఈస్థావరవర్గం గడు
నాస్థఁ విన్ జదువ వ్రాయ ♦ నవనీస్థలిలో
నాస్థాణునికృప నఖిలశు
భస్థితులును జనుల కొదవు ♦ భాసురలీలన్. 37

స్థావరవర్గు సమాప్తము.

తి ర్య గ్వ ర్గు.

సీ. వెడఁద మోము మెకంబు ♦ జడల మెకం బేనుఁ
గులగొంగ మెకముల♦కోలముసామి
చెల్లఁడాలు మెకంబు ♦ తెఱనోటి మెకము సిం
గంబు నా బొబ్బ మె♦కం బనంగఁ
బరఁగును మృగరాజు ♦ నసిదిండి పులి మెకం
బులతిండిపోతు చా♦ఱల మెకంబు
మువ్వన్నె మెక మన ♦ నివ్వసుంధరయందు
వ్యాఘ్రింబునకు సమా♦ఖ్యలు చెలంగుఁ

ఆ. బుట్టకూడుదిండి♦పో తన వెనుకచూ
పుల మెకంబు నాఁగ ♦ నెలు వనంగ

నెలుఁగు నాఁగ మోర ♦ తెలుపుమెకంబు నా
భల్లుకంబు దనరు ♦ (ఫాలనేత్ర). 1

టీ. వెడఁదమోము మెకము = విశాలముఖముగల మృగము, జడల మెకము=జటలుగలమృగము, ఏనుఁగులగొంగ=గజములకువిరోధి, మెకముల కొలముసామి = మృగములవంశమునకు రాజు, తెల్లడాలు మెకము = శ్వేత కాంతిగలది. తెఱనోటి మెకము = తెఱచియుండెడునోరుకలది, సింగము, [సింహశబ్దభవము.] బొబ్బ మెకము=బొబ్బలు వేసెడుమృగము - ఈ ౭ యును సింహమునకుఁ బేర్లు. పసిదిండి = (పసుల + తిండి) పశువును భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు = మృగములనుభక్షించునది, చాఱల మెకము= చాఱలుగలమృగము, ముచ్చాన్నె మెకము=మూఁడువన్నెలుగలమృగము - ఈ ౫ ను వ్యాఘ్రమునకుఁ బేరులు. పుట్టకూడుదిండిపోతు=పుట్టకూడుతినునది, వెనుకచూపుల మెకము=వెనుకదృష్టిగలది, ఎలువు, ఎలుఁగు, మోర తెలుపు మెకము=ముఖమందు తెలుపుగలమృగము-ఈ ౫ను భల్లూకమునకుఁ బేర్లు.

క. పలుగొమ్ముల మెక మనఁగా
నిల నెక్కుడు మెక మనంగ ♦ నేనుఁ గనంగాఁ
బలువంజ మెకము నాఁ జే
గల మెక మన గొ రనంగఁ ♦ గరి యొప్పు (శివా). 2

టీ. పలుగొమ్ముల మెకము = దంతములే కొమ్ములుగాఁగల మృగము, ఎక్కుడు మెకము = ఎక్కుటకుయోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజ మెకము (బలువు + అంజ + మెకము), రూ. బలువంజ మెకము = బలువైన పాదములుగలమృగము, చేగల మెకము=హస్తము (తొండము) గలమృగము, గొరు-ఈ ౬ ను గజమునకుఁ బేరులు.

తే. వాజికి సమాఖ్య లగుఁ దేజి ♦ వారువంబు

క_త్తలాని బాబా జక్కి ♦ త_త్తడి యన
(విగతభవపాశ కాశీని♦వేశ యీశ). 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుఱ్ఱము, తట్టువ, వావురము, క_త్తలాని, బాబా, జక్కి, త_త్తడి-ఈ ౧౦ యు గుఱ్ఱమునకుఁ బేరులు.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన
నగు మేషసమాఖ్య లెనిమి♦దడుగుల మెక మే
నుఁగుగొంగనూఁ డనంగా
జగతిఁ శరభాఖ్య లొప్పుఁ ♦ (జంద్రార్ధధరా). 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు-ఈ ౩ ను మేఁకకుఁ బేరులు. ఎనిమిదడుగుల మెకము = ఎనిమిదికాళ్లు గలమృగము, ఏనుఁగుగొంగనూఁడు = సింహమునకు విరోధి-ఈ ౨ ను శరభమృగమునకుఁ బేరులు.

క. సంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ
ప్పెం గడు నొంటె లన లొట్టి♦పిట్ట లనఁ సా
రంగాఖ్య లలరు నిఱ్ఱు ల
నంగా జింక లన లేళ్లు ♦ నా (సర్వజ్ఞా). 5

టీ. ఒంటె, లొట్టిపిట్ట-ఈ ౨ ను ఉష్ట్రమునకుఁ బేరులు. ఇఱ్ఱి, జింక, లేడి-ఈ ౩ ను జింకలకుఁ బేరులు.

క. నులిగొమ్ముల మెక మి ఱ్ఱన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బేళ్లు ♦ మృగి లేడి యనఁ
వెలయును రెంటికి దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ ♦ (యంబరకేశా). 6

టీ. నులిగొమ్ముల మెకము = మెలికలుతిరిగియుండు కొమ్ములు గలమృగము, ఇఱ్ఱి-ఈ ౨ ను మగజింక పేర్లు. లేడి-అను నిరయు ఆఁడుజింకకు పేరు. జింక-ఈ ౧ యు ఆఁడుమగదుప్పులు రెంటినికిఁ బేరు.

తే. పసులు తొడుకులు పసరముల్ ♦ పసి యనంగఁ
బశువులకును సమాఖ్యలై ♦ పరఁగు నాల
పోతు బసవఁడు గిబ్బ యాఁ♦బోతనంగ
వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు ♦ (వృషభవాహ).

టీ. పసు, తొడుకు, పసరము, రూ. పసలము, పసి–ఈ ౪ ను పశువులకుఁ బేరులు. ఆలపోతు = పశువులకుఁ బతి, బసవఁడు, గిబ్బ, అఁబోతు [ఆవు + పోతు]–ఈ ౪ ను వృషభమునకుఁ బేరులు.

సీ. తొట్టుపట్టు లనంగ ♦ దొడ్లనఁగా నివి
గోష్ఠదేశమునకుఁ ♦ గొట్టలు (నీశ)
కదుపులు మొదవులు ♦ పదువులు మందలు
నా ధేనుగణ మొప్పు ♦ (నగనివేశ)
యలరు నాఖ్యలు లేఁగ ♦ లనఁ దూడ లనఁ గ్రేపు
లన వత్సములకును ♦ (ధనదమిత్ర)
యా వనఁగా గిడ్డి ♦ యనఁ దొడు కన మొద
వన ధేనునామముల్ ♦ దనరు (నభవ)

తే. యుక్షమునకు సమాఖ్యలై ♦ యొప్పుచుండుఁ
గిత్తె యెద్దనఁ గోడె నాఁ ♦ (గృత్తివాస)
యాలనఁగ ధేనువుల కాఖ్య ♦ యలరు చుండు
(శైలజానాథ ప్రముఖసం♦చయసనాథ).

టీ. తొట్టుపట్టులు, దొడ్లు – ఈ ౨ ను కొట్టమునకుఁ బేర్లు. ఆ కదుపులు, మొదవులు, పదువులు, మందలు–ఈ ౪ ను అవులగుంపునకుఁ బేర్లు. లేఁగ, దూడ, గ్రేపు–ఈ ౩ ను దూడలకుఁ బేర్లు. ఆవు, గిడ్డి, తొడుకు, మొదవు–ఈ౪ను గోవుల పేర్లు. గిత్త, ఎద్దు, కోడె–ఈ ౩ ను ఎద్దునకుఁ బేర్లు. ఆలు [ఆవు + లు (వుపర్ణలోపము)=ఆలు–బహువచనము.]–ఈ ౧ యు ధేనువుల పేరు.

తే. అలరుఁ గుందేలు చెవులపో తనఁగ శశక
మొప్పఁ బొడలమెకంబు నా ♦ దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనం గను ధరిత్రి
రామనామమ్మృగంబు (ధ♦రాశతాంగ). 9

టీ. కుందేలు, చెవులపోతు-ఈ ౨ను కుందేటికిఁ బేర్లు. పొడల మెకము=మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి, కాఱుకొమ్ముల మెకము=సాంద్ర శృంగములు గల మృగము-ఈ ౩ ను దుప్పికిఁ బేళ్లు.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కి ♦ రింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు సమా♦హ్వయము లమరుఁ
బరఁగు నెనుపెంట్లు గేదెలు ♦ బఱ్ఱె లెనుము
లనఁగ మహిషీసమాఖ్యలు ♦ (ధనదమిత్ర). 10

టీ. దుంత, ఎనుబోతు, జమునెక్కిరింత=యమునివాహనము, దున్న-ఈ ౪ ను మహిషంబునకుఁ బేర్లు. ఎనుపెంట్లు (ఎనుము పెంటి=ఎనుపెంటి), గేదె, బఱ్ఱె, ఎనుము-ఈ ౪ ను మహిషీనామములు.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁ ♦ బక్షి యొప్పు
గఱులు ఱెక్కలు చట్టుప ♦ లెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్ళగుఁ ♦ బర్ణములకు
నాఖ్య లగు లావు లన నీఁక ♦ లనఁగ (నీశ). 11

టీ. పక్కి, (ప్రకృతి, పక్షి.) పులుఁగు, పిట్ట-ఈ ౩ ను పక్షికిఁ బేర్లు. గఱులు, ఱెక్కలు, చట్టుపలు, ఎఱకలు - ఈ ౪ ను ఱెక్కలకు నామములు. లావు, ఈఁక-ఈ ౨ ను ఈకలకు నామములు.

సీ. తొలకరి కలుగుపు ♦ ల్గులు నల్వ తేజీలు
పాలు నీరును నేరు♦పఱుచుపులుఁగు

లంచలు తెలిపిట్ట ♦ లన నొప్పు హంసలు
క్రౌంచముల్ దనరారుఁ ♦ గొంచ లనఁగఁ
గొక్కెరా లనఁగను ♦ గొక్కు లనంగను
గొక్కెర లనఁగను ♦ గొంగ లనఁగఁ
బరఁగు సమాఖ్యలు ♦ బకవిహంగములకు
నట్టువపులుఁగు నా ♦ జుట్టుపులుఁగు
తే. నాఁగ నెమ్మన నెమలి నా ♦ నమ్మి యనఁగఁ
గేకికి సమాఖ్య లగుఁ జంచ♦రీకములకు
నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి ♦ యనఁగ దేఁటి
యనఁగఁ దుమ్మెద నా (నీశ ♦ యభ్రికేశ). 12

టీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు=వర్షాకాలమునఁ బాఱిపోవుపక్షులు, నల్వ తేజీలు=బ్రహ్మకు వాహనములు, పాలు నీరును వేరుపఱుచు పులుఁగులు= క్షీరోదకములను వేఱుపఱుచునట్టిపక్షులు, అంచలు (ప్రకృతి, హంసలు,) తెలిపిట్టలు=తెల్లనిపక్షులు - ఈ ౫ ను హంసలకు నామములు. కొంచలు- ఈ ౧ యు క్రౌంచపక్షులకుఁ బేరు. కొక్కెరా, కొక్కు, కొక్కెర, కొంగ- ఈ ౪ ను బకమునకుఁ బేర్లు. నట్టువపులుఁగు=నాట్యమునుజేయు పక్షి, జుట్టు పులుఁగు=సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి-ఈ ౫ ను కేకికి నామములు. జమిలిముక్కాలి=ఆఱుకాళ్లుగలది, తేఁటి, తుమ్మెద - ఈ ౩ ను భ్రమరము పేరులు.

తే. పరఁగు నొడ్డీలు కూకీలు ♦ పల్లటీలు
పావురాలును బకదార్లు ♦ పావురములు
నాఁగఁ గలరవపక్షిబృం♦దముల పేళ్ళు
(పంకజాతాక్షసన్మిత్ర ♦ ఫాలనేత్ర). 13

టీ. ఒడ్డీలు, కూకీలు, పల్లటీలు, పావురాలు (పారావతశబ్దభవము.) బకదార్లు, పావురములు ఈ ౬ ను పావురములకుఁ బేరులు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువుల ♦ పులుఁ గనంగఁ
జిగురువిల్కాని తేజి నాఁ ♦ దొగరుముక్కు
పులుఁ గనఁగఁ బచ్చఱెక్కల ♦ పులుఁ గనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు ♦ (శ్రీమహేశ). 14

టీ. చదువుల పులుఁగు=మాటాడుపక్షి, చిగురువిలుకాని తేజి=మన్మథుని వాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు = యెఱ్ఱనిముక్కుగలపక్షి, పచ్చఱెక్కలపులుఁగు=పచ్చని ఱెక్కలుగలపక్షి, చిలుక-ఈ ౫ను చిలుకకుఁ బేళ్లు.

తే. బట్టికాఁ డన గోరవంక ♦ పిట్ట యనఁగఁ
బరఁగు శారిక యెట్రింత ♦ పసులపోలి
గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁ ♦ గను జెలంగు
నిల భరద్వాజవిహగంబు ♦ (నీలకంఠ). 15

టీ. బట్టికాఁడు, పాబట్టుకాఁడు, గోరవంకపిట్ట-ఈ ౨ ను గోరువంకకుఁ బేళ్లు. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ-ఈ ౩ ను భరద్వాజపక్షికిఁ బేళ్లు.

తే. జాలె డేగ నఁ గురుజు నా ♦ సాళ్వ మనఁగఁ
గణుజు నాఁగను జలకట్టె ♦ యనఁగ వేస
డం బనఁగ గిద్దు నా నోర♦ణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు (మహా♦సేనజనక) ! 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాళ్వము, జలకట్టె, వేసడము, గిద్దు, ఓరణము-ఈ ౯ యును శ్యేనవిశేషమునకుఁ బేళ్ళు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబ నా ♦ ఘూక మమరుఁ
జిఱుతగూబ యనంగఁ బ♦సిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁగన ♦ నలరుచుండుఁ
బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి ♦ (శ్రీమహేశ). 17

టీ. కోటఁడు. గూబ-ఘ-అను గుడ్లగూబకుఁ బేరులు. చిఱుతగూబ= చిన్నగూబ, బసిఁడికంటి = బంగారమునంటినేత్రములుగలది [సమాసాంతము.] ♦ సకినాలపులుఁగు=శకునములపక్షి—ఈ 3 ను బంగరుకంటిపిట్టకుఁ బేళ్లు.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు ♦ పడగదారి
గాలిమేఁతరి విసదారి ♦ కానరాని
కాళ్లయది చిల్వ వీనుల ♦ కంటి పుట్ట
పెట్టెపట్టనఁ జను సహి ♦ పేళ్లు (భర్గ). 18

టీ. పాము, సప్పము, [ప్రకృతి. సర్పము.] నిడుపఁడు=దీర్ఘముగా నుండునది, పడగదారి=పడగనుధరించినది, గాలిమేఁతరి=వాయుభక్షణము సేయునది, విసదారి = విషమునుధరించినది, కానరానికాళ్ళయది = అగపడని పాదములు గలది, చిల్వ. రూ. చిలువ, వీనులకంటి=చెవులే కన్నులుగాఁ గలది, పుట్ట పెట్టె పట్టు = వల్మీకమును బెట్టెయును నివాసముగాఁగలది-ఈ ౧౦ యు సర్పమునకునామములు.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు ♦ రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యూరు వెఱచి నంజుడు
పొల సన నివి పరఁగు మాంస♦మునకు (మహేశా.) 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు – ఈ 2 ను రక్తమునకుఁ బేళ్లు. పొల, ఊరువు ఎఱచి, నంజుడు, పొలసు–ఈ 5 ను మాంసమునకుఁ బేళ్లు.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు
దుర్గాపతి యొసఁగు ముదము♦తో నీతిర్య
గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన
దౌర్గత్యము లణఁచి సంప♦దలు నిత్యంబున్. 20

టీ. ఈ తిర్యగ్వర్గు వ్రాసినను, జదివినను, గాశీవిశ్వేశునిదయవలన దారిద్ర్యములు తొలఁగి సంపదలు గలుగును.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నానార్థవర్గు.

క. కలు పనఁ బేరగు దధికిం
గలు పన సస్యంబులోని ♦ గాదముపే రౌ
*వెలు గండ్రు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులు ♦ (విశ్వానిపత్తి). 1

టీ. 1.కలుపు=పెరుఁగు, పైరులోనికసవు. 2.వెలుగు=కంచె. వెలుఁగు=వెలుతురు.

క. మావు లనం దగు హయములు
మావు లనం బరఁగు నామ్ర♦మహీజంబు లిలం
దావు లన స్థల మొప్పను
చావు లనగ్ వాసనలకుఁ ♦ దగుఁ బేరు (శివా). 2

టీ. 1. మావులు=గుఱ్ఱములు, మామిడిచెట్లు.2. తావులు=చోటులు,

* ఇది అరసున్న గలప్పుడు కాంతికిని, లేనప్పుడు కంపకోటకును

వాసనలు. [పై రెండుపదములకును బహువచనమందే యీయర్థభేదంబు చెప్ప వీలగునుగాని యేకవచనంబున నివి వెవ్వేఱంతములుగలవి గావున నర్థద్వయము చెప్ప వీలుగాదు. ఏకవచనమున గుఱ్ఱమునకు "మావు" మామిడిచెట్టునకు "మావి" యని రూపములు.]

క. ఇమ్మహిలోపలఁ బేరగుఁ
కొమ్మ యనఁ వృక్షశాఖకును భామినికిం
దమ్ము లనం బేరగుఁ బ
ద్మముల కనుజన్ములకును (దరుణేందుధరా). 3

టీ. 1. కొమ్మ = చెట్టుయొక్క కొమ్మ, ఆఁడుది. 2. తమ్ములు=తామరలు, అనుజులు. [ఏకవచనమున నర్థద్వయము రాదు. తామరకు 'తమ్మి' అనుజునికి 'తమ్ముఁడు' అను రూపభేదము.]

క. ఇమ్మహిలఁ బేరగుఁ దాటం
కమ్ములకుఁ లేఖలకును గమ్మ లనఁ నా
మమ్ము దగుం గంఠాభర
ణమ్మునకును లతకుఁ దీఁగె నా (నారీశా) 4

టీ. 1. కమ్మ=చెవికమ్మ, ఉత్తరము(జాబు). 2. తీఁగె=మెడనూలు, లత.

క. చెల్లును బేళ్లై ధరలోఁ
దాళ్లన సూత్రంబులకును దాళంబులకుం
గోళ్లనఁ గుక్కుటములకును
బేళ్లగు ఖట్వాంగములకుఁ బేళ్లగు (నభవా). 5

టీ. 1. తాళ్లు=పగ్గములు, తాటిచెట్లు. [ఏకవచనములో రాదు. పగ్గము = తాడు; తాటిచెట్టు=తాడి.] 2. కోళ్లు=కుక్కుటములు, మంచపుఁగోళ్లు. [ఈ యర్థము ఏకవచనములో రాదు. కుక్కుటము=కోడి, మంచపుఁగోడు=కోడు.]

క. చామ యన సస్యమునకును
భామినికిని నాఖ్య యగుచుఁ ♦ బరఁగు ధరిత్రిన్
నామము లగుచును వెలయును
బాము లనన్ జన్మములకు ♦ భంగమ్ములకున్. 6

టీ. 1. చామ=ధాన్యవిశేషము, ఆఁడుది. 2. బాము=పుట్టుక, తిరస్కారము.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్య యై ♦ తనరుచుండు
జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు ♦ యుగళమునకుఁ
బఱ పనంగ నభిఖ్య గాఁ ♦ బానుపునకు
విస్తృతమునకు (శైలని♦వేశ యీశ). 7

టీ. 1. దంట=ప్రౌఢాంగన,జంట. 2.పఱపు=పానుపు,వ్యాపించుట.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిర♦మునకును ధరలో
వెలి యనఁగ బహిర్ధవళం
బులకును నామంబు (శేష♦భుజగవిభూషా). 8

టీ. 1. తొలి=మునుపు, బెజ్జము. 2. వెలి=బయలు, తెల్లన.

క. నెమ్మి యనన్ వంజులవృ
క్షమ్మునకున్ బర్హికిని సు♦ఖస్థితికిని నా
మమ్ముగఁ దగు (నతిధీర య
హమ్మతిజనదూర పన్న ♦ గాధిపహారా). 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సౌఖ్యము గలిగియుండుట.

క. పోలం బే రగుచుండును
బా లనఁగా క్షీరమునకు ♦ భాగంబునకుం

గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును ♦ (బాలేందుధరా). **10**

టీ. 1.పాలు=క్షీరము, భాగము, 2. కాలు=పాదము,నాలవభాగము -

క. మే లన శుభంబు పే రగు
మే లన నుపరికిని గూరి♦మికిని౦ బే రా
మే లన నెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య ♦ యగు (జగదీశా). **11**

టీ. మేలు=శుభము, పైభాగము,ప్రేమ, మంచిగాఁ జెప్పినమాట -

క. ధారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్య♦మును శాల్మలియుం
బే రన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు ♦ (నంబరకేశా). **12**

టీ. 1. బూరుగు=వాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు. 2. పేరు = ఒక నామము, దండ.

క. కప్పన నీలిమ పే రగుఁ
గ ప్పనఁగా నింటిమీఁది♦కసవుకుఁ బే రౌఁ
గొప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నొ ప్పగు ధమ్మిల్లమును గృ♦హోపరియు (శివా). **13**

టీ. 1. కప్పు=నలుపు, ఇంటిమీఁదవేయుపూరి. 2. కొప్పు = వింటి కొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధమ
నికిఁ బే రగుఁ గ్రోవి యనఁగ ♦ నెఱి నట్టుల వే
ఱొకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బే రగు మోవి యనిన ♦ (నగరాట్చాపా). **14**

టీ. 1. కోవి=గోరింటచెట్టు, గొట్టము. 2. మోవి=ఒకచెట్టు, పెదవి.

క. చవు లనఁగా నభిధానము
లవు షడ్రుచులకును ము త్తి ♦ యపుసెత్తులకున్
భువిలోపల నామము లగు
గవు లన గుహాలకునుఁ బూతి♦గంధంబులకున్. 15

టీ. 1. చవులు=ఆఱురుచులు, ముత్యాలసరము. 2. గవులు=గుహాలు, దుర్వాసన, కంపు. (మొదటియర్థమున బహువచనము. దీనికి ఏక. గవి. రెండవయర్థమున నదె ఏకవచనము.)

తే. ఆఖ్య యై యొప్పు ధరణిలో ♦ నపరదివస
మునకు ఛత్త్రంబునకు నెల్లి ♦ యనెడినుడువు
జక్కి యనుపేరు పరఁగును ♦ సైంధవంబు
నకు ఘరట్టంబునకును (గం ♦ దర్పదమన). 16

టీ. 1. ఎల్లి=రేపు అనుట, గొడుగు. 2. జక్కి=గుఱ్ఱము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ♦ ననుటకును వ
చించె ననుటకు మఱియు నిం♦దించె ననుట
కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు ♦ నాలు నాఁగ
గోవులకు భార్యకును బే ర♦గు (నృహేశ). 17

టీ. 1. ఆడెను=నాట్యముచేసెను, పలికెను, నిందించెను. 2. ఆలు=(బహువచనము). గోవులు, (ఏకవచనము) భార్య. (దీనికి బహువచనము—ఆండ్రు).

సీ. రజతపునగపచా ♦ ర్థములకు నభిధాన
మగు వెండి యన బంతి ♦ యనఁగఁ గందు
కమునకు శ్రేణికి ♦ నమరు నాహ్వయముగా
దండ యనం బుష్ప ♦ దామమునకు

నంతికంబునకుఁ జే • రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు • నవనిపతికి
నస్త్రసంఖ్యకు నహ • మ్మనుటకు నాహ్వయం
బగు నే ననఁగ సరి•యనఁగ సదృశ
తే. మునకును సమసంఖ్యకును నామ • ముగ నెసంగు
గొంతనఁగ నాహ్వయం బగుఁ • గుక్కుటాస
నంబునకుఁ గంఠమునకును • నల్ల యనిన
రక్తనీలాఖ్య లై యొప్పు • (రాజమకుట). 18

టీ. 1. వెండి=రజతము, మరల. 2. బంతి=చెండు, వరుస. 3. దండ=పూలదండ, సమీపము. 4. దొర=సమానము, రాజు. 5. ఏను=అయిదు, నేను. 6. సరి=సమానము, సమసంఖ్య. 7. గొంతు=కుక్కుటాసనము, మెడ. 8. నల్ల=నెత్తురు, నలుపు.

సీ. తీరంబునకు దరి • శిరోధరంబునకు స
మాఖ్య లై యొప్పు గ • ట్టనఁగ (నీశ)
కేతువునకుఁ గాంతి • కిని సమాహ్వయ మగు
డా లనంగను (మేరు • శైలచాప)
శౌర్యధుర్యునకు లాం • ఛనమునకును నామ
మగు బిరు దనఁగఁ (బ•న్నగవిభూష)
గూబ నా నాఖ్య లగు • ఘూకంబునకుఁ గర్ణ
మూలంబునకు (నవి • ముక్తనిలయ)
తే. యంతికంబునకును సమూ•హంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువ • నాఁగ (నభవ)
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బి•శాచమునకుఁ
బవనమునకును గాలి య•న్పలుకు (రుద్ర). 19

టీ. 1. గట్టు=తీరము, పర్వతము. 2. డాలు=బెక్కెము, కాంతి. 3. బిరుదు=శౌర్యము, గుఱుతు. 4. గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిమొదలు. 5. చేరువ=దగ్గఱ, గుంపు. 6. గాలి=దయ్యము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగుఁ
బలుకులు నా శకలములకు ♦ భాషణములకున్
నెల యన నభిధానం బగు
జలజారికి మాసమునకు ♦ (శైలనిశాంతా). 20

టీ. 1. పలుకు=మాట, తునుక. 2. నెల=చంద్రుఁడు, మాసము.

సీ. అంతర్హితుం డయ్యె ♦ ననుటకు నాగతుం
డయ్యె ననుటకు స♦మాఖ్య యగుచు
నలరును విచ్చేసె ననుట ♦ (యంబరకేశ)
నెఱి సమాహ్వయ మగుఁ♦గఱచె ననఁగ
నభ్యాస మొనరించె ♦ ననుటకు దంతపీ
డ యొనర్చె ననుటకు ♦ (నయుగనయన)
వెలయుఁ ద ప్తక్షీర♦ములకు నభిజ్ఞకు
నాఖ్యయై యానవా ♦ లనుట (యీశ)

తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్య యౌ♦బాధ జేసెఁ
బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ ♦ (బాండురాంగ)
పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ ♦ బరిమళించె
ననుట కొప్పును వలచె నా ♦ (నళికనేత్ర). 21

టీ. 1. విచ్చేసెను, రూ, వేంచేసెను=వచ్చెను, కనబడకపోయెను. 2. కఱచెను=నేర్చుకొనెను, కొఱికెను. 3. అనవాలు=కాఁగినపాలు, గుఱుతు, 4. పఱచెను=ఇడుములఁబెట్టెను, ప్రయాణమాయెను. 5. వలచెను=కోరెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య ♦ యగాను వహించెఁ బా
నము చేసె ననుటకు ♦ (నగనివేశ)
చషకంబునకును దం♦ష్ట్రికు నాఖ్య యగాఁ గోర
యనఁగ (శశాంకక♦శావతంస)
మొక్కలీఁ డనఁగఁ గొ♦మ్ములు లేనికరికి ము
ష్కరునకుఁ బే రగు ♦ (గరళకంఠ)
మరకతచ్ఛవికి నం♦బరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన (నం♦బాకళత్ర)
తే. క్షితినిఁ దురగీపతికి వృత్తి♦శిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ ♦ (ద్రిపురహరణ)
నామ మా నొక్కసస్యంబు♦నకును లోప
మునకుఁ గొఱ్ఱ యనంగ (నం♦బుదనిభాంగ). **22**

టీ. 1. ఆనెను=మోచెను, త్రాగెను. 2. కోర=గిన్నె, పెద్దపన్ను. 3. మొక్కలీఁడు=కొమ్ములు లేనియేనుఁగు, మూర్ఖుఁడు. 4. పచ్చడము=పచ్చలకాంతి, పైవేసికొనువస్త్రము. 5. గుండు=మగగుఱ్ఱము, గుండ్రనిబండ. 6. కొఱ్ఱ=ధాన్యవిశేషము, కొఱఁత.

సీ. తాల్చు నాఖ్యను నఘా♦ధమ్మిల్ల భారంబుఁ
గోణంబు మూల నాఁ ♦ (గుధరచాప)
గొఱి యనునాఖ్యచేఁ ♦ గొఱలు లోపంబు ను
నొక్క నస్తున్న (దక్ష♦యజ్ఞమథన)
నెఱి హేయపడియె న♦న్వేషించె నను రెంటి
కాఖ్య యగా రోసె నా ♦ (నసితకంఠ)
నరసె నాఁ బే రగు ♦ నార్తి వారించె వి
మర్శించె ననుటకు ♦ (మదనదమన)

తే. చరణమునకు నధఃప్ర దేశంబునకు స
మాఖ్యమై యొప్పు నడుగు నా (నళికనేత్ర)
మహిని బే రగుచుండుఁ బ్రమాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా (నగనివేశ). 23

టీ. 1. మూల=స్త్రీకొప్పు, విదిక్కు. 2. కోఅ=కోఅంత, మనోజ్ఞ వస్తువు. 3. రోసెను = వెగటొందెను, వెదకెను. 4. అరసెను=బాధనివారించెను, విచారించెను. 5. అడుగు, పాదము, క్రిందిభాగము. 6. బాస =ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాస మన ఘంటాప్రతీకమునకు
వేశ్యల కగుఁ బేరు (విశ్వనాథ)
నాము మా నండంబునకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను (శౌప్యకుధరనిలయ)
చర్మవాద్యమున కుష్ణమునకుఁ బే రగు
నుడు కనియెడునాఖ్య (యుక్షుపమకుట)
యభిధాన మగు మేడి యన హాలాంగమున ను
దుంబరమునకును (ఘూతకలుష)

తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నౌ (గరళకంఠ)
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగలపద్ధతికిని
శ్రేణికిని జా లనంగ (భాసితసితాంగ)
(వారిధినిషంగ కాశీనివాసలింగ). 24

టీ. 1. నాగవాసము=గంటలోనిచీల, వేశ్యలు. 2. గ్రుడ్డు=కన్నులు తెలియనివాఁడు, అండము. 3. ఉడుకు=ఒకవాద్యము, వేఁడిమి. 4. మేఁడి=నాఁగేటి వెనుకటి పట్టుకొయ్య, (మేడి)=అత్తిచెట్టు. 5. కల్లు= ఱాయి, మద్యము. 6. చాలు=వరుస, నాఁగేటిచాలు.

తే. జననికిని మాతృజననికి ♦ జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ (నా♦ర్యాసహాయ)
భగినికిని జనకునకు నా♦హ్వయము దనరు
నప్ప యనఁగను (జందిరే♦ఖావతంస). 25

టీ. 1. అవ్వ=తల్లి, తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి. 2. అప్ప=అక్క, తండ్రి.

క. పో తనఁగఁ బరఁగు నుహిషము
భూతలమునఁ బురుషమృగము ♦ బురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృపితామహ
మాతామహులకును నగు స♦మాఖ్య (మహేశా). 26

టీ. 1. పోతు=దున్నపోతు, పురుషమృగము, మగపక్షి. 2. తాత=బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లితండ్రి. (తండ్రి).

క. పుడమిని బేరు వహించును
వడిగలవాఁ డనఁగ శౌర్య♦వంతుఁడు జవియుఁ
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు ♦ నగు (నగధన్వీ). 27

టీ. 1. వడిగలవాఁడు=శౌర్యవంతుఁడు, వేగము గలవాఁడు. 2. నడుము=మధ్యము, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భిత్తికి
హృదయమునకు వక్షమునకు ♦ నిల జో డనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు వర్మమునకు ♦ (జంద్రార్ధధరా). 28

టీ. 1. ఎద=భయము, హృదయము. 2. జోడు=సమానము, కవచము.

క. **నానార్థవర్గు** విది స
న్మానముతో దీనిఁ జదివినను వ్రాసిన నా
మానవుల కబ్బు నెప్పుడు
నానార్థంబులును **విశ్వ**నాథునికరుణన్. 29

టీ. ఈనానార్థవర్గును జదివినవారికి, వ్రాసినవారికి సకలసంపదలును గలుగును.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్త్ర కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర సదారాధితమహేశ్వర పైఁడిపాటిలక్ష్మణకవిప్రణీతంబైన యాంధ్రనామసంగ్రహం బనునిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము

స మా ప్త ము.

శ్రీరస్తు

సటీకాంధ్రనామశేషము.

అవతారిక.

ఆంధ్రనామశేష మనెడు నీనిఘంటువును రచియించిన అడిదము సూరయ యనెడు కవి తాను జేయఁబూనిన గ్రంథము నిర్విఘ్నపరిసమాప్తి నొందుటకుఁగాను గృతినాయకుఁడగు నీశ్వరుని సంబోధనరూపముగాఁ బ్రార్థించి, తదంకితముగా గ్రంథనామపూర్వక ప్రతిజ్ఞను రెండుపద్యములచేతఁ జేయుచున్నాఁడు.—

క. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ
రాగద్వేషాదిరహిత ♦ రమ్యచరిత్రా
యోగిధ్యేయపదాంబుజ
భోగివలయ రామచంద్ర ♦ పురవరనిలయా. 1

టీ. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ=శోభాయుక్తురాలయిన పార్వతీదేవికిఁ బ్రియనాథా! రాగద్వేషాదిరహిత=రాగద్వేషాదిదోషములు లేనివాఁడా! రమ్యచరిత్రా=మనోహరమైనచరితములు గలవాఁడా! యోగిధ్యేయపదాంబుజ = నిష్ఠగలవారిచే ధ్యానముసేయఁదగిన పాదారవిందములు గలవాఁడా! భోగివలయ=సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁ గలవాఁడా! రామచంద్రపురవరనిలయా=శ్రేష్ఠమైనరామచంద్రపురము నివాసముగాఁగలవాఁడా! (ఓపార్వతీశా!).

వ. అవధరింపుము. 2

టీ. నాచేయఁబోవుగ్రంథమును సావధానమనసుగలవాఁడవై యాలకింపుము,

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్ర ♦ హమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెలుఁగు మఱుఁగు ♦ లన్ని గూర్చి
యాంధ్రనామశేష ♦ మనుపేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు ♦ దేవదేవ. 3

తా. దేవదేవా! ఆంధ్రనామసంగ్రహమునఁ జెప్పక విడిచిన కొన్ని తెలుఁగు కఠినపదములనుగూర్చి యాంధ్రనామశేష మనుపేరుతోఁ జెప్పఁబూనితిని. దాని మనఃపూర్వకముగా నాలకింపుము.

క. గటి యజ్జ దన సమయం
బుఱుఁ డనఁగను సరకుసేయ ♦ కుండె ననఁగఁ బే
ర్వెలు పగు గణింపఁ డనుటకుఁ
(గరిచర్మాంబర త్రినేత్ర ♦ గౌరీమిత్రా). 4

టీ. గటి, అజ్జ, అదను - ఈ 3 ను సమయమునకుఁ బేరులు. ఉఱుఁడు. సరకుసేయకుండెను-ఈ 2 ను లక్ష్యపెట్టఁడనుటకుఁ బేర్లు.

తే. పెంపు సెందెను దామర ♦ తంపరయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె ♦ బలిసె పెరిఁగె
నొనఁగ రేకెత్తె ననఁగఁ బే ♦ ళ్ళయ్యె వృద్ధిఁ
బొందె ననుటకు (శేషాహి ♦ భూషితాంగ). 5

టీ. పెంపుసెందె, తామరతంపరయ్యె, ప్రబలె, నెగడె, గొనసాగె, బలిసె, పెరిఁగె, రేకెత్తె-ఈ 8 యును వృద్ధిఁబొందె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. పేర్మి యార్మిలి మక్కువ ♦ కూర్మి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము ♦ నెయ్య మింపు

ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ ♦ బ్రియమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ (బి♦నాకపాణి). 6

టీ. పేర్మి, అర్మిలి, మక్కువ, కూర్మి, నెమ్మి, నెనరు, గాలి, గారా
ము॥రూ॥ గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుంగు, ముద్దు-ఈ ౧౬
ను ప్రియమునకుఁ బేర్లు.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చె ననఁ బీల్పఱిచె ననఁగఁ ♦ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపఱిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబు లై (సు♦ధాకరమకుటా). 7

టీ. ఒనఁగూర్చెను, సమకూర్చెను, పీల్పఱిచెను ॥రూ॥ పీలుపఱిచెను,
చేకూర్చెను-ఈ౫ ను అనుకూలపఱిచె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ♦ ద్రిమ్మరె ననఁ గ్రు
మ్మరె ననఁగ మసలె ననఁగాఁ
(బురదానవహరణ శేష♦భుజగాభరణా). 8

టీ. తిరిగె, చెరలాడె, త్రిమ్మరె, క్రుమ్మరె, మసలె - ఈ ౫ ను చరి
యించె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. ఆఱుమూఁడయ్యెఁ గచ్చువి♦చ్చయ్యె ననఁగఁ
బెడిసె బుసిపోయె ననఁగను ♦ జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్య వైకల్య ♦ మయ్యె ననుట
(కంధకాసురహరణ శై♦వాద్రిశరణ). ౯

టీ. ఆఱుమూఁడయ్యె, కచ్చువిచ్చయ్యె, బెడిసె, బుసిపోయె, చెడియె-
ఈ౫ను కార్యముచెడె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. అలజడి నెంజిలి పిమ్మట
సిలుగు త్తలపాటు వంత, సేగి నెగుల్ గొం
దల మలమట డదరు గోడు
మ్మలిక వనట కుందు నా న నురు దుఃఖాఖ్యల్. 10

టీ. అలజడి, నెంజిలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు (ఉత్తలము + పాటు), వంత, సేగి, నెగులు, గొందలము, అలమట, గోడు, ఉమ్మలిక. రూ. ఉమ్మలికము, వనట, కుందు—ఈ ౧౫ ను దుఃఖమునకుఁ బేర్లు.

క. అరిది వెఱుం గచ్చెరు వ
బ్బుర మబ్రం బనఁగఁ జిత్ర మునకుం బేర్లౌ
సరణికిఁ బేర్లగుఁ ద్రోవనఁ
దెరు వన దారి యన బాట తెన్నన (నభవా). 11

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబ్బురము, అబ్రము - ఈ ౫ ను చిత్రమునకుఁ బేర్లు. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను - ఈ ౫ ను మార్గమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఐదుపదిచేసె వెనుకముం దయ్యె జుణిఁగె
వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజ వేసె ననఁగ
నోహటించె ననంగఁ బే ర్లొప్పుచుండు
నాహవపరాఙ్ముఖుం డయ్యె ననుట (కభవ). 12

టీ. అయిదుపదిచేసె(ముందున కొకయడుగు పెట్టి యుద్ధము సేయనున్న వాఁడు జడసి కాలు వెనుకఁ బెట్టుట), వెనుకముందయ్యె, జుణిఁగె, వీఁగె, వెన్నిచ్చె = వీఁపుచూపెను, వెనుకంజవేసె (వెనుక + అంజ + వేసెను) = వెనుకడుగు పెట్టెను, ఓహటించె-ఈ ౭ ను యుద్ధమందుఁ బరాఙ్ముఖుఁ డయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. మోహరించెను దండెత్తె మొనసె దాడి
చేసెఁ బోటోగ్గెఁ గోల్తలు చేసె మాఱు

కొనియె దళమెత్తె ననఁగఁ జే ♦ ల్లొనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె ♦ ననుట (కభవ). 13

టీ. మోహరించె, దండెత్తె, మొనసె, దాడిచేసె, పోటొగ్గె, కోల్తలుచేసె, మాఱుకొనియె, దళమెత్తె- ఈ ౧ రయు యుద్ధప్రయత్నము చేసె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. ఆహవోన్ముఖతకు నోల ♦ మాసగొనక
పిఱుతివియ కీడఁబోక నఁ ♦ బేళ్లు దనరు
నబ్బెస మొనర్చెఁ గఱచె నా ♦ నభ్యసించె
ననుట కభిధానములు (చంద్ర ♦ మావతంస). 14

టీ. ఓలమాసగొనక, పిఱుతివియక, ఈడఁబోక-అన నీ ౩ ను యుద్ధాభిముఖతకుఁ బేళ్లు. అబ్బెస మొనర్చె, కఱచె - ఈ ౨ ను అభ్యసించె ననుటకు నామములు.

క. వేటొక టనఁ బైపెచ్చన
మాఱట యిమ్మడి యనఁగ స ♦ మాహ్వయములు పెం
పారును వస్త్వంతరమున
(హారగకేయూరసహిత ♦ హత మారజితా). 15

టీ. వేటొకటి, పైపెచ్చు, మాఱట, ఇమ్మడి-ఈ ౪ ను వస్త్వంతరమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఆఱడిపోయెను ♦ బీఱువోయెను రిత్త
వోయెను వీసర ♦ వోయె ననఁగ
నుడివోయెఁ బొలివోయె ♦ సుడివోయె ననఁగను
వ్యర్థమయ్యె నటంట ♦ కాఖ్య లయ్యెఁ
గడమి బీరంబు మ ♦ గంటిమి గండన
విక్రమాహ్వయము లై ♦ వెలయుచుండు

నాస్ఫాలన మొనర్చె ♦ ననుటకుఁ జఱచెనా
నప్పళించె ననంగ ♦ నాఖ్య లయ్యె
తే. నొగి వరుస యోలి సారిది నా♦నోజ నాఁగఁ
గ్రమమునకు నాఖ్య లయ్యెను ♦ (గాలకంఠ)
కొఱ కొఱఁత తక్కువ వెలితి ♦ కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య ♦ లై తనర్చు. 16

టీ. ఆఱడిపోయె, బీఱువోయె, రిత్తవోయె, వీసరవోయె, ఉడివోయె, పొలివోయె, నుడివోయె — ఈ ౭ ను వ్యర్థమయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు. కడిమి, బీరము, మగఁటిమి, గండు — ఈ ౪ ను విక్రమమునకుఁ బేళ్లు. చఱచె, అప్పళించె—ఈ ౨ ను అరచేతితో బాఁదె ననుటకుఁ బేళ్లు. ఒగి, వరుస, ఓలి [ప్ర. ఆళి.], సారిది, ఓజ—ఈ ౫ ను క్రమమునకుఁ బేళ్లు. కొఱ, కొఱఁత, తక్కువ, వెలితి, కొదవ, కడమ—ఈ ౬ ను ఊనమునకుఁ బేళ్లు.

తే. నెట్టుకొనెఁ బొలుపడె నొడి ♦ గట్టె ననఁగఁ
గడఁగెఁ దొడఁగెను జెలరేఁగెఁ ♦ గాలు ద్రొక్కెఁ
గవిసెఁ గదిసె ననంగ నా♦ఖ్యలయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు ♦ (నగనివేశ). 17

టీ. నెట్టుకొనె, పొలుపడె, ఒడిగట్టె, కడఁగె, తొడఁగె, చెలరేఁగె, కాలుద్రొక్కె, కవిసె, కదిసె—ఈ ౯ యును అభిముఖుం డయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. అగపడకపోయె విచ్చుమొ♦గ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁబడదయ్యెఁ బంచబం♦గాళ మయ్యె
ననఁగ దృగగోచరం బయ్యె ♦ ననుట పేళ్లు
(శయఘటితశరాల వైయాఘ్ర ♦ చర్మచేల). 18

నెగడును భయంబుపే ళ్లై
బెగడు దిగులు వెఱపు జంకు ♦ బీ తలు కనఁగన్. 22

టీ. పొగరు, అము, త్రుళ్లు, పోతరము-ఈ ౪ను గర్వమునకుఁ బేరులు. బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అలుకు - ఈ ౬ను భయమునకుఁ బేరులు.

క. అర్రి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ
గరమునకుంబేళ్లు కాఁగు ♦ కడవ పనఁటి నాఁ
బరఁగు ఘటాఖ్యలు గ్రమితా
మరమానినికాయ భూతి♦మండితకాయా. 23

టీ. అర్రి, కప్పను - ఈ ౨ను పన్నునకుఁ బేళ్లు. కాఁగు, కడవ, పనఁటి, నా. పంటి-ఈ ౪ ను ఘటమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రం ♦ తనఁగఁ గేళి
హాని కాఖ్యలు చేటు కీ ♦ డఱ యనంగ
హెచ్చరిక హాళి సంతసం ♦ బెలమి వేడ్క
యనఁగ నానందమున కాఖ్య ♦ లై తనర్చు. 24

టీ. గొండ్లి, రంతు - ఈ ౨ను కేళికిఁ బేళ్లు. చేటు, కీడు, అఱ-ఈ౩ హానికిఁ బేరులు. హెచ్చరిక, హాళి, సంతసము, [ప్రకృతి. సంతోషము.] ఎలమి, వేడ్క, రూ. వేడుక-ఈ౫ను ఆనందమునకుఁ బేళ్లు.

క. సాహిణ మనఁ బాగా యన
వాహాగారంబునకును ♦ వర్తిలుఁ బేళ్లై
వ్యూహమున కాఖ్య లయ్యెను
మోహర మన నొడ్డనంగ ♦ మొగ్గర మనఁగన్. 25

టీ. సాహిణము, పాగా—ఈ ౨ను హయమునకుఁ బేరులు. వ్యూహమ

ఒడ్డు, మొగ్గరము—ఈ 3 ను వ్యూహమునకుఁ బేరులు.

క. ఒనరించె ననఁగఁ గావిం
చె ననంగను సలిపె ననఁగఁ ♦ జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ
గనకాచలచాప చంద్ర ♦ ఖండకలాపా.

టీ. ఒనరించె, కావించె, సలిపె, చేసె—ఈ ౪ను ఆచరించె ననుట
నామములు.

తే. చీఁకువాఁ లిరు లనఁగను ♦ జీఁకటి యనఁ
దిమిరమునకు నభిఖ్య లై ♦ తేజరిల్లు
నాఖ్య లై తనరారు ను♦పాయమునకు
సుళు వనఁగ వెర వనఁగను ♦ నూటి యనఁగ.

టీ. చీఁకువాలు, ఇరులు (ఏకవచన), చీఁకటి—ఈ 3ను అంధకారమున
కుఁ బేరులు. సుళువు, వెరవు, నూటి-ఈ 3 ను ఉపాయమునకుఁ బేరులు.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను ♦ దారసిల్లె
ననఁగ సన్నిహితం బౌట ♦ కాఖ్య లయ్యె
స్థూల మనుటకుఁ బేళ్లగుఁ ♦ దోర మనఁగఁ
గడిఁది వలుఁద యనంగను ♦ (గాలకంఠ).

టీ. చేరువయ్యె, డాసె, రూ. దాసె, తారసిల్లె—ఈ ౪ను సమీపి
ననుటకుఁ బేరులు. తోరము, కడిఁది, వలుఁద—ఈ 3ను స్థూలమనుటకుఁ బే

తే. వాఁడెఁ గనుగందె ననఁ బయి♦లోడె ననఁగ
విన్నవోయె ననంగను ♦ జిన్నవోయె
ననఁగఁ బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ ♦ డయ్యె ననుట
(కంధకాసురహరణ రౌ♦ప్యాద్రిశరణ).

టీ. వాఁడె, కసుగందె, ఫుయిలోడె, విన్నవోయె, చిన్నవోయె — ఈ ౫ ను ఖిన్నుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. గరువము మురిపం బనఁగను
బరఁగుఁ గర్వంబుపేళ్లు ♦ భటనామము లొం
టరి లెంక బం టనంగను
(బురదానవహరణ శేష♦భుజగాభరణా). 30

టీ. గరువము, మురిపము—ఈ ౨ను గర్వమునకు నామములు. ఒంటరి, లెంక, బంటు [భటశబ్దభవము.]—ఈ 3 ను భటునిపేళ్లు.

క. అరదంబు తేరనంగను
బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్లు ♦ పరి యన్నను గా
లరు లనఁ బదాతిసంహతి
(పురదానవహరణ శేష♦భుజగాభరణా). 31

టీ. అరదము, [రథశబ్దభవము.] తేరు—ఈ ౨ ను రథమునకు నామములు. పరి, కాలరులు—ఈ ౨ ను కాల్బలమునకు నామములు.

క. సందియ మన ననుమాన ము
నం దనరును సంశయంబు♦నకుఁ బేళ్లై గో
బృందాహ్వయంబు లలరును
మం దనఁ గోన యనఁ (జంద్ర♦మఃఖండధరా). 32

టీ. సందియము, [సందేహశబ్దభవము.] అనుమానము ఈ — ౨ ను సంశయమునకుఁ బేళ్లు. మంద, కోన—ఈ ౨ ను గోసమూహమునకుఁ బేర్లు.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ
దనరుఁ జైన్యంబుపేళ్లు ♦ దళవాయి యనన్

మొనకాఁ డనంగఁ బడవా
లనఁగ సేనాధిపతికి ♦ నాఖ్యలు వొలుచున్. 33

టీ. మొన, వాఁగు, దండు, దళము - ఈ ౪ ను సైన్యమునకుఁ బేర్లు. దళవాయి, మొనకాఁడు, పడవాలు - ఈ ౩ ను సేనాధిపతికిఁ బేర్లు.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడం♦బడియె నొప్పె
ననఁగ నంగీకరించుట ♦ కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్య లై ♦ జానుమీఱుఁ
జెరివెఁ దుఱిమెను గీల్కొల్పెఁ ♦ జెక్కె ననఁగ. 34

టీ. మైకొనియె, ఇయ్యకొనె, ఒడంబడె, ఒప్పె - ఈ ౪ ను అంగీకరించెననుటకుఁ బేరులు. చెరివె, తుఱిమె, కీల్కొల్పె, చెక్కె - ఈ ౪ ను సంఘటించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దిట్టపడియె ముక్కాఁకలు♦దీరె ననఁగ
నాఱితేఱె ననఁ గడి♦దేఱె ననఁగఁ
గసిమసంగె ననంగ నా♦ఖ్యలు దనర్చు
నిపుణుఁ డయ్యెఁ నటంటకుఁ ♦ (ద్రిపురవైరి). 35

టీ. దిట్టపడియె, ముక్కాఁకలుదీరె, ఆఱిదేఱె, గడిదేఱె, కసిమసంగె - ఈ ౫ ను నిపుణుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. తడవు వడి కారనంగా
నడరుం గాలంబు శిథిల ♦ మయ్యె ననుట యగా
విడె వీడె నూడె విచ్చెను
సడలె నురలె వదలెఁ బ్రిదిలె ♦ జాఱె ననంగన్. 36

టీ. తడవు, వడి, కారు - ఈ ౩ ను కాలమునకుఁ బేరులు. విడె, వీడె, ఊడె, విచ్చె, సడలె, ఉరలె, వదలె, ప్రిదిలె, జాఱె - ఈ ౯ యును శిథిలమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. మది డెంద ముల్ల మెద యన
హృదయంబున కాఖ్య లయ్యె • నీఱం బనఁగాఁ
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము
(సదయాంతఃకరణ తరుణ • చంద్రాభరణా). 37

టీ. మది, [ప్ర. మతి.] డెందము, ఉల్లము, ఎద–ఈ ౪ ను హృదయమునకుఁ బేరులు. ఈఱము, పొదరిల్లు [పొద + ఇల్లు–రేఫాదేశము] – ఈ ౨ ను నికుంజము పేరులు.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను
నెగడుఁ బ్రకారంబునకును • నెఱి నామము లై
మెగ మనఁగ మెక మనంగను
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె • (మేరుశరాసా.) 38

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము–ఈ ౩ ను ప్రకారమునకు నామములు. మెగము, మెకము – [ఈ రెండును మృగశబ్దభవములు.] ఈ ౨ ను మృగమునకుఁ బేరులు.

క. ఎడ దవ్వ కెళ వనంగా
నడరుఁ దూరంబునకు స•మాఖ్యలు నలి నాఁ
బొడి నుగ్గు తుమురు నురు మన
బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ • బేళ్లై (శర్వా.) 39

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు – ఈ ౩ ను దూరమునకుఁ బేరులు. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నుఱుము–ఈ ౫ ను చూర్ణమునకుఁ బేరులు.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను
దారిచె ననఁ జోదనకును • దగు నాఖ్యలు పెం

పారును జంబూద్వీపము
నేరేడుదీవి తొలుదీ వ♦నెడునామములన్.

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తారిచెను-ఈ 3 ను ప్రేరణచేసె
టకుఁ పేరులు. నేరెడుదీవి=నేరెడుచెట్టుగలద్వీపము, తొలుదీవి=మొ
ద్వీపము-ఈ 2 ను జంబూద్వీపమునకుఁ బేరులు.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా
నలరున్ విముఖతకుఁ బ్రాప్త♦మయ్యె ననుట పే
ళ్లలమె నొదవె దక్కానియెను
నెలకొనియెన్ జెందె ననఁగ♦నెక్కానియె ననన్.

టీ. తొలఁగెను, పాసెను-ఈ 2 ను దూరముగాఁబోవుటకుఁ బే
అలమె, ఒదవె, దక్కానియె, నెలకొనియె, చెందె, నెక్కానియె-ఈ
లభించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట
ననఁగా నంతట ననంగ♦నంత ననంగాఁ
దనరుం బశ్చాదర్థము
(కనకాచలచాప చంద్ర♦ఖండకలాపా.)

టీ. వెనుకన్, తరువాతన్, పిమ్మటన్, అంతటన్, అంతన్-
ను అనంతర మనుటకుఁ బేరులు

క. పల్లటిపులు రజ్జు లనం
బ్రల్లదము లనంగ వ్యర్థ♦భాషణములకున్
బెల్లై వర్తిలు నొలిగ
(నుల్లోకజయాభిసరణ♦యురగాభరణా).

టీ. పల్లటిపులు, రజ్జులు, ప్రల్లదములు - ఈ 3 ను పనికిమాలిన
లకుఁ బేరులు.

క. కై సేఁత లలంకరించుట
చేసి యనఁగ విషమమునకుఁ ♦ బేరై వెలయుఁగ
సేసలు దీవనఁబ్రాలన
భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ ♦ బర్యాయములై. 44

టీ. కైసేఁత, [కై + చేఁత] - ఈ ౧ యు అలంకరించుట. చేసి=సరికానిసంఖ్య. సేసలు, దీవనఁబ్రాలు- ఈ ౨ను మంత్రాక్షతలకు నామములు.

క. కోరనఁ బాలన నంశం
బేఱన వాఁక యన నదికి ♦ నెసఁగును బేళ్లై
నీరాజనంబు పేళ్ళగు
నారతి నివ్వాళి యనఁగ ♦ (నంగజదమనా). 45

టీ. కోరు, పాలు - ఈ ౨ ను భాగమునకు నామములు. ఏఱు, వాఁక-ఈ ౨ ను నదికి నామములు. ఆరతి [ప్ర. హారతి.], నివ్వాళి - ఈ ౨ ను నీరాజనమునకు నామములు.

ఆ. మొఱవపోయె ననఁగ ♦ మొద్దుపోయె ననంగ
గుంఠ మయ్యె ననుట♦కుం దనర్చు
శాతమునకు నాఖ్యలై ♦ తనరారును
జుఱుకు వాఁడి తెగువ ♦ కఱకనంగ. 46

టీ. మొఱవపోయె [మొఱవ + పోయె.], మొద్దువోయె [మొద్దు + పోయె]. ఈ ౨ ను పదునులేనిపయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. చుఱుకు, వాఁడి, తెగువ, కఱకు-ఈ ౪ ను పదునుకుఁ బేరులు.

సీ. యామికులకు నాఖ్య ♦ లై ప్రవర్తిలుచుండు
నారెకులనఁగఁ ద♦లారు లనఁగఁ
గళ్లెంబు వాగె నాఁ♦గను ఖలీనంబు పే
ళ్ళలరు దంతంబుపే♦రౌ డనంగఁ

దఱపి నా ముదురు నాఁ ♦ దరుణేతరం బంట
యిం చనఁ జెఱ కన ♦ నిక్షు వలరు
నష్టం బొనర్చె నం♦టకు నాహ్వాయము లయ్యె
బోకార్చె ననఁగఁ గో♦ల్పుచ్చె ననఁగఁ
తే. గుదె యనఁగ దు ద్దనంగను ♦ గదకుఁ బేళ్లు
ఇవ మనఁగ మం చనంగను ♦ హిమముపేళ్లు
కాన యన నడవి యనంగఁ ♦ గాననంబు
షడ్డకుఁడు తోడియల్లుఁడు ♦ జగిలెఁ డనఁగ. **47**

టీ. అరెకులు, తలారులు-ఈ ౨ ను తలవర్లకుఁ బేరులు. కళ్లెము, వాగె - ఈ ౨ ను ఖలీనమునకుఁ బేరులు. ఔడు. రూ. అవుడు - ఈ ౧ యు దంతము పేరు. తెఱపి, ముదురు-ఈ ౨ ను లేఁతదికానిదానికి నామములు. ఇంచు, [ప్రకృతి. ఇక్షువు.] చెఱకు-ఈ ౨ ను ఇక్షువునకు నామములు. పోకార్చు, కోల్పుచ్చె. రూ. కోలుపుచ్చె - ఈ ౨ ను నష్టము చేసెననుటకుఁ బేరులు. గుదె, దుద్దు - ఈ ౨ ను గదకుఁ బేరులు. ఇవము, [హిమము ప్రకృతి.] మంచు-ఈ ౨ ను హిమమునకుఁ బేరులు. కాన, [ప్ర. కాననము.] అడవి [ప్ర. అటవి.]-ఈ ౨ ను అరణ్యమునకుఁ బేరులు. తోడియల్లుఁడు, జగిలెఁడు - వీ ౨ ను షడ్డకునికిఁ బేర్లు.

క. తేనియ యనఁ జున్నన నభి
ధానంబులు మధువునకును ♦ దనరుం బేర్లై
పానకము చెఱకుపా లనఁ
గా నిక్షురసంబునకును ♦ (గంతేకాలా). **48**

టీ. తేనియ, జున్ను-యీ ౨ ను మధువునకుఁ బేర్లు. పానకము, చెఱకుపాలు-వీ ౨ ను చెఱకురసమునకు నామములు.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా
నడరు విరామం బొనర్చు ♦ ననుటకుఁ బేళ్లై
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగఁ ♦ బిఱుఁదు యనంగన్.

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను—ఈ ౨ ను విరమించెననుటకుఁ బేర్లు పెడ, వెనుక, పిఱుఁదు – ఈ 3 ను పశ్చాద్భాగమునకుఁ బేరులు.

క. విడుమర యన విడుదల యనఁ
గడముట్టుట యనఁగ శాంతి♦గనుటకుఁ బేళ్లౌ
నెడ వంక చక్కి చోటన
నడరు స్థలంబునకు నాఖ్య ♦ లై (శితికంఠా). 50

టీ. విడుమర, విడుదల, కడముట్టుట – ఈ 3 ను శాంతిగనుటకుఁ బేరులు. ఎడ, వంక, చక్కి, చోటు - ఈ ౪ ను స్థలమునకుఁ బేరులు.

క. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ
గినిసెఁ గనలె నలిగెఁ గోప♦గించె ననంగాఁ
దనరుఁ మర్మములకుఁ బే
ళ్లసువు లనఁగ నెఱకు లనఁగ ♦ నాయము లనఁగన్.

టీ. కినిసె, కనలె, అలిగె, కోపగించె – ఈ ౪ ను క్రుద్ధుఁడయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అనువులు, నెఱకులు, ఆయములు – ఈ 3 ను మర్మములకు నామములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేళ్లు కార్య♦కరునకుఁ బార్పత్తె
కాఁ డనంగ మణెవ♦కాఁ డనంగఁ
దేజరిల్లుచుండు ♦ దేవేరి దొరసాని
రాణి యనెడుపేళ్ల ♦ రాజపత్ని. 52

టీ. పార్పత్తెకాఁడు, మణిపకాఁడు - ని ౨ ను కార్యకరునకు నామములు. దేవేరి, దొరసాని, రాణి - ని ౩ ను రాజపత్నిపేరులు.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కగొనియె న
నంగఁ దగుఁ గబళనం బొ♦నర్చె ననుటకుఁ
బ్రుంగె మునింగె ననంగ (న
నంగహరా) మగ్నమయ్యె♦ ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 53

టీ మ్రింగె, గ్రుక్కగొనియె - ని ౨ ను కబళనముఁజేసెననుటకుఁ బేరులు. బ్రుంగె, మునింగె - ని ౨ మగ్నమయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

సీ. ఆఖ్య లై తనరు ధ♦నాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొ♦క్కస మనంగ
నాస్థానమండపా♦హ్వయము లై తనరు హ
జారం బనంగ మో♦సల యనంగ
దయకు నీరెం డభి♦ధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ న♦క్కటిక మనఁగ
బాల్యస్థునకుఁ బేళ్లు ♦ బరిఢవిల్లును బిన్న
వాఁ డనఁ గొండిక♦వాఁ డనంగ

తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు ♦ సంజ యనఁగఁ
జూద మన నెత్త మనఁగ దు♦రోదరంబు
జడి యనఁగ వాన యనఁగ వ♦ర్షంబుపేళ్లు
నోలి యుంకువ యన శుల్క ♦ మొప్పు (నభవ). 54

టీ. ఉగ్రాణము, బొక్కసము-ని ౨ ను ధనముంచెడిగృహమునకుఁ బేరులు. హజారము. రూ. హాజారము, మోసల-ని ౨ ను ఆస్థానమండపమునకుఁ బేరులు. కనికరము, అక్కటికము-ని ౨ ను దయకుఁ బేరులు.

పిన్నవాఁడు, కొండికవాఁడు- నీ ౨ను బాల్యస్థునకుఁ బేరులు. మునిమాపు, సంజ - నీ ౨ను సంధ్యాకాలముపేర్లు. జూదము, [ప్రకృతి. ద్యూతము.] నెత్తము - నీ ౨ను ద్యూతమునకు నామములు. జడి, వాన - నీ ౨ను వర్షమునకుఁ బేరులు. ఓలి, ఉంకువ - నీ ౨ను శుల్కమునకుఁ బేరులు.

సీ. పయ్యెద యనఁగను ♦ పైఁట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య ♦ లై తనర్చు
నొక్కపెట్ట ననంగ ♦ నువ్వెత్తుగ ననంగఁ
యుగపత్పదంబున ♦ కొప్పుఁ బేళ్ళు
కవఱు లనం బాచి♦క లనంగ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ ♦ బరిభవంబు
వ్యాపార మగు చెద్ద ♦ మనఁ జెయ్వి యనఁగను
గన్నఁ గీలనఁ♦గపటచేష్ట

తే. కందుకము బంతి చెండనఁ ♦ గను దనర్చు
నఱవఱలు చిద్రుప లన ఖం♦డాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను ♦ గైర వళ్లె
నంగ ఖాదిరఘుటిక (ల♦నంగదమన). 55

టీ. పయ్యెద, పైఁట యీ౨ను ఉత్తరీయమునకుఁ బేర్లు. ఒక్కపెట్ట, ఉవ్వెత్తుగ యీ౨ను ఒకసారిగ ననుటకుఁ బేర్లు. కవఱులు, పాచికలు యీ౨ను అక్షములకుఁ బేరులు. బన్నము, [ప్రకృతి. భంగము.] ఒచ్చెము - యీ౨ను తిరస్కారమునకుఁ బేర్లు. చెద్దము-చెయ్వి యీ౨ను వ్యాపారమునకుఁ బేర్లు. కన్ను, కీలు యీ౨ను కపటచేష్టకుఁ బేర్లు. బంతి, చెండు, యీ౨ను కందుకమునకుఁ బేర్లు. అఱవఱలు, చిద్రుపలు యీ౨ను ఖండములకుఁ బేర్లు. కాఁచువడియములు, కైరవళ్లు-యీ౨ను ఖాదిరఘుటికలకుఁ బేళ్లు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు ♦ మణెవ ముద్యోగంబు
చిట్టలు చిత్రముల్ ♦ చిలుకు శరము
ఎత్తికోలు ప్రయత్న ♦ మీలువు మానంబు
బారియనంగ ను♦పద్రవంబు
విన్నను వనఁగఁ బ్రా♦వీణ్యం బెలర్పును
దార్కాణ మనఁ ని♦దర్శనంబు
నిట్టపంట యనంగ ♦ నిష్కారణం బంట
బానసం బనఁగ మ♦హానసంబు
తే. నాము మేకాంతమునకు మం♦తన మనంగ
నంతిపుర మన శుద్ధాంత ♦ మలరు చుండు
నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన ♦ మొప్పుచుండుఁ
దివురుట యభిలషించుట ♦ (దేవ దేవ).

టీ. మాగాని=దేశము, మణెవము=ఉద్యోగము, చిట్ట=ఆశ్చర్యము,
కు=బాణము, ఎత్తికోలు=ప్రయత్నము, ఈలువు=అభిమానము, బా
పద్రవము, విన్నను = ప్రావీణ్యము, లేక నేర్పు, తార్కాణము=ని
నము, నిట్టపంట=నిష్కారణము, బానసము=వంటయిల్లు, మంతనము
కాంతము, అంతిపురము = అంతఃపురము, ఉదిరి = అపరంజి, తివుర
కోరుట.

సీ. బిట్టు గట్టనఁ బెల్లు ♦ పెద్దయుఁ దద్దయుఁ
నురవడి పరువడి ♦ యుద్ధవిడియుఁ
బనివడి పదపడి ♦ బలువిడి తలకొని
నెట్టన యెంతేని ♦ నెఱి గరంబు
లలి వార కేడ్తెఱ ♦ పెలుచ వావిరి యన
నఱిముఱి యనఁ బోరఁ ♦ బోరి యనంగఁ

గడుఁజాల మిగులంగ ♦ గాటం బనంగ న
త్యంతముగ ననుట ♦ కాఖ్య లయ్యె
తే. నుడుకు సెక వెట్ట వేఁడిమి ♦ యుబ్బ యావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు ♦ లుష్ణమునకుఁ
దాల్మి యోరిమి సైరణ ♦ తాళుకొంట
సైఁచు టోర్చుటయనఁగను ♦ క్షాంతిపేళ్లు. 57

టీ. బిట్టు, గట్టి, పెల్లు, పెద్దయు, తద్దయు, ఉరవడి, పరువడి, ఉద్దవిడి, పా. ఉద్ధవడి, పనివడి, పదపడి, బలువిడి, తలకొని, నెట్టన, ఎంతేని, నెఱి, కరము, లలి, వారక, ఏడ్తెఱ, పెలుచ, వావిరి, అఱిముఱి, పోరిపోరి, కడు, చాల, మిగుల, గాటము – ఈ ౨౭ ను అత్యంతమనుటకుఁ బేరులు. ఉడుకు, సెక, వెట్ట, వేఁడిమి, ఉబ్బ, ఆవి, ఉక్క–ఈ ౭ నుఉష్ణమునకుఁబేరులు. తాల్మి, రూ. తాలిమి, ఓరిమి, సైరణ, తాళుకొంట, సైఁచుట, ఓర్చుట–ఈ ౬ ను క్షాంతికిఁ బేర్లు.

తే. పెద్దనిద్దురఁ జెందించెఁ ♦ బిలుకుమార్చె
గీటణంచెను గుదెతాల్చు♦వీటి కనిచెఁ
గూలిచెను రూపుమాపెను ♦ నేలఁగలిపె
ననఁగ హతిచేసె ననుట కా♦ఖ్యలు దనర్చు. 58

టీ. పెద్దనిద్దురఁజెందించె, పిలుకుమార్చె, గీటణంచె, గుదెతాల్చువీటి కనిచె=యమపురికిఁ బంపెను. కూలిచె, రూపుమాపె, నేలఁగలిపె–ఈ౮ను చంపె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పరిచూర్ణ మయ్యె ననుటకు
వరుసఁ నామంబు లగుచు ♦ వర్తిలుచుండుఁ
దుమురయ్యెఁ బరుమయ్యెఁ
నుఱుమయ్యెఁ బిండియయ్యె ♦ నుగ్గయ్యె ననన్. 59

టీ. తుఱుమయ్యో, పసుమయ్యో, నుఱుమయ్యో, పిండియయ్యో, నూ
య్యో—ఈ ౫ ను చూర్ణమయ్యో ననుటకు నామములు.

క. కునికె నిదురించెఁ గూర్కెను
గనుమోడ్చె ననంగ నిద్ర ♦ గనుటకుఁ బేళ్ళౌఁ
గనువిచ్చె నవఁగ మేల్కనె
ననఁగఁ బ్రబోధంబు నొందె ♦ ననుటకుఁ బేళ్ళౌ. 60

టీ. కునికె, నిదురించె, కూర్కెను, కనుమోడ్చెను—ఈ ౪ ను నిద్రవోవు
ననుటకుఁ బేళ్లు. కనువిచ్చె, మేల్కనె- ఈ ౨ ను నిద్ర లేచెననుటకుఁ బేరులు

క. డులిచె వదలించె నూడ్చెను
దొలఁగించెఁ బాపె ననఁగ ♦ ద్రోచె ననంగా
వెలిఁగొత్తె ననఁగఁ బేర్లే
యలరుఁ విఘటనమొనర్చె ♦ ననుటకు (శాస్త్ర). 61

టీ. డులిచె, వదలించె, ఊడ్చె, తొలఁగించె, పాపె, త్రోచె, వెలి
గొత్తె ఈ ౭ ను విఘటనమొనర్చె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపు
టలుక యనం బ్రణయకలహ ♦ మలరారుఁ గుచం
బుల కొప్పు నామములు గు
బ్బ లనంగాఁ జన్ను లనఁగఁ ♦ బాలిండ్లనఁగన. 62

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక [నెయ్యము + అలుక—నెయ్యపు
+ అలుక=నెయ్యపుటలుక.]—ఈ ౨ ను ప్రణయకలహమునకు నామములు
గుబ్బలు, చన్నులు, పాలిండ్లు=[పాలు + ఇండ్లు] పాలుండుచోట్లు— ఈ ౩ ను
కుచములకు నామములు.

తే. చౌటిమున్నీ రనఁగ నుప్పు ♦ సంద్ర మనఁగ

కాలు వనఁ బట్టె యనఁగను ♦ జాలనంగఁ
గుల్య కభిధాన మై పొల్చుఁ ♦ (గుధరనిలయ). 63

టీ. చౌటిమున్నీరు, ఉప్పుసముద్రము - ఈ 2 ను లవణసముద్రము పేరులు. కాలువ, రూ. కాల్వ, బట్టె, జాలు-ఈ 3 ను కుల్యకు నామములు.

తే. పెల్లగించెను బెకలించెఁ ♦ బెఱికె ననఁగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ♦ ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె ♦ ననుట కయ్యెఁ
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్క ♦ లించె ననఁగ. 64

టీ. పెల్లగించె, పెకలించె, పెఱికె-ఈ 3 ను ఉత్పాటన మొనర్చె ననుటకుఁ బేరులు. చించె, వ్రచ్చె, వ్రక్కలించె-ఈ 3 ను ఛేదించె ననుటకు నామములు.

తే. కనుమొఱఁగె నేమఱించె నాఁ ♦ గను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కా ♦ హ్వాయము లడరు
మొయిలు లన మొగుళ్లనంగను ♦ మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్యలై ♦ (యభ్రకేశ). 65

టీ. కనుమొఱఁగు, ఏమఱించె-ఈ 2 ను నిగూఢవర్తనము చేసెననుటకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగుళ్ళు, మబ్బులు- ఈ 3 ను మేఘములకు నామములు.

క. పగ అనఁగ మార్తు రనఁగను
బగవాండ్రనఁ బగతు రనఁగఁ ♦ బరిపంథికిఁ బే
ళ్లగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె ♦ (మేరుశరాసా). 66

టీ. పగఱు, మార్తురు, పగవాండ్రు, పగతురు-ఈ 4 ను విరోధికి నామములు. మెగము, మెకము-ఈ 2 ను మృగమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టెనా ♦ నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు ♦ నెగడుఁ బేళ్లు
నిండెఁ గ్రిక్కిఱిసె ననఁ బూ♦ర్ణించె ననుట
కాఖ్యలై తనరారు (సు♦ధాంశుమకుట). 67

టీ. ఇంకె, అడుగంటె, వట్టె, ఇవిరె-ఈ 4 ను నిర్జలమయ్యె ననుటకుఁ నామములు. నిండె, క్రిక్కిఱిసె యీ-2ను పూర్ణించెననుటకుఁ బేరులు.

తే. పెచ్చుపెరిగె ననం బురి♦విచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు ♦ నాఖ్య లయ్యెఁ
దిండికాఁ డనఁ దిండీఁడు ♦ తిండిపో త
నంగ భక్షకునకును ద♦నర్చుఁ బేళ్లు. 68

టీ. పెచ్చుపెరిగె, పురివిచ్చె, మీఱె-యీ 3 ను విజృంభించెననుటకు నామములు. తిండికాఁడు, తిండీఁడు, తిండిపోతు-యీ 3 ను భక్షకుని పేళ్ళు.

క. పెనఁగొనె గిఱికొనియెను వల
గొనియెఁ మెలికొనియెఁ జుట్టు♦కొనె సుడిగొనెఁ నా
గను నులిగొనె నన నాఖ్యల
గును వలయిత మయ్యె ననుట♦కును(శితికంఠా). 69

టీ. పెనఁగొనె, గిఱికొనె, వలగొనె, మెలికొనె, చుట్టుకొనె, సుడిగొనె, మలిగొనె-యీ 7 ను వలయితమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. మొగరా లన స్తంభ♦ములు చిట్టకము దంభ
మెరగలి వనవహ్ని ♦ యెడ్డె మూర్ఖుఁ
డుడుగర యుపహార ♦ మూఱట విశ్రాంతి
మొద లని యనఁగను ♦ మూల మనుట

తఱు లన వళులు చిం♦ద మనంగ శంఖంబు
 తఱ టనంగఁ గశాభి♦ధాన మయ్యెఁ
దమ టనఁ గీల ప♦దం బగు మెట్టన
 గాయకులకుఁ బేరు గాణ లనఁగ

తే. మృత్యువునకును బేరయ్యె ♦ మిత్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య లగు బొమి♦డిక మనంగ
నోముట యనఁగఁ బోషించు ♦ టూడిగంబు
సేవ కభిధానమై యొప్పు ♦ (శేషభూష). 70

టీ. మొగరాలు=స్తంభము, చిట్టకము=దంభము, మిష, ఎరవలి, పా. ఎరగలి=కొలుచిచ్చు, ఎడ్డె=మూర్ఖుఁడు, ఉడుగర=కానుక, ఊఱట=విడుమర, మొదలు=మూలము, తఱులు=మడతలు, చిందము=శంఖము, తఱటు=జాటి, (చబుకు,) తమట=నిప్పుమంట, మెట్ట=పాదము. గాణ=గాయకుఁడు, మిత్తి=[ప్ర. మృత్యువు.] చావు. బొమిడికము=కిరీటము, ఓముట=పోషించుట, ఊడిగము=సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ ♦ నెనయును సకృదర్థ
 మఖిలం బటంటకు ♦ నంతవట్టు
ఏకాకి యొక్క_ట♦నేకులు పలువుగు
 వేనవేల్ పెక్కండ్రు ♦ వేవు రనఁగ
నలరు నోచేదర్థ♦మైకానినాఁ డన
 నేతాదృశులె యంట ♦ కిట్టివారె
మిన్నక యూరక ♦ యన్నఁ దూష్ణీమర్థ
 మనుసరించి యటంట ♦ కగును దొట్టి

తే. యొండొకఁ డనంగ మఱియు వే♦ఱొకఁడు లాఁతి
వాఁడు పెఱవాఁడు దక్కిన♦వాఁ డనంగ

నన్యునకు నాఖ్య లగుచుఁ బెం◆పారుచుండు
(రెయసుటితిశూల వైయాఘ్రి◆చర్మచేల.) 71

టీ. ఎట్టకేలకు=ఒకానొకప్పుడు, అంతపట్టు=అఖిలమును, ఎక్కటి=ఏకాకి, పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండ్రు, వేవురు-యీ ౪ ను అనేకులు. కానివాఁడు=అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె=యీలాటివారేయనుట, మిన్నక ఊరక-యీ ౨ ను తూష్ణీమర్థకములు, తొట్టి=అనుసరించి, ఒండొకఁడు, వేఱొకఁడు, లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు-యీ౫ను అన్యునకుఁ బేరులు.

నా నా ర్థ ము లు.

క. వడియనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యన వేగంబునకును ◆ వర్తిలుఁ బేరై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని స◆మాహ్వయ మయ్యెన్. 72

టీ. వడి=కాలము, వేగము. 2. మడి=వరిచేను, శుద్ధి.

క. ఈడనఁగ వయసు పేరగు
ఈ డన సామ్యంబునకును ◆ నెసఁగును బేరై
నా డన రాజ్యము పేరగు
నాఁ డనఁ దత్కాలమును ద◆నంగఁ బెంపారున్. 73

టీ. ఈడు=వయస్సు, సాటి. 2. నాడు=దేశము, అప్పుడు (రెండవ యర్థమున "నాఁడు" అని యరసున్నగలదు).

క. మొన యన సైన్యము పేరగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగ◆మునకును బేరౌ
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ ◆ దొడరును బేరై. 74

టీ. 1. మొన=సైన్యము, ముందుభాగము. 2. దొన=అమ్ములపొది, కొన.

క. వెన్ననఁగ బీజమంజరి
వెన్ననఁ జరమాంగమునకు ♦ వెలయును బేరై
కన్ను లనం బర్వంబులు
కన్ను లనఁ లోచనములు ♦ (కంఠేకాలా). 75

టీ. 1. వెన్ను=కంకి, వీఁపు. 2. కన్ను=గణుపు, నేత్రము.

క. తమ్మి యనఁ వరువి శేషము
తమ్మి యనం బంకజాభి♦ధానం బయ్యెఁ
నెమ్మి యనఁ బ్రియము పేరగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు ♦ నెగడుం బేరై. 76

టీ. 1. తమ్మి=వృక్షవిశేషము, తామర. 2. నెమ్మి=సుఖము, నెమలి

క. దండ యనఁగ సాన్నిధ్యము
దండన సుమమానికాభి♦ధానం బయ్యెఁ
మండనఁ బ్రకోష్ఠ మయ్యెఁ
మండన మ్పుతాత్రకుసు స♦మాహ్వయ మయ్యెన్.

టీ. 1. దండ=చేరువ, పూలదండ. 2.మండ ప్రకోష్ఠము, మంటికుండ

క. తెలుఁగుం గబ్బపుమర్మము
తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేట♦తెల్లము గాఁగ
దెలియఁగ నడిదము సూరయ
చెలువారఁగ నాంధ్రనామ♦శేషముఁ జెప్పెన్. 78

సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు

ఆంధ్రనామసంగ్రహము

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక.

శ్రీ రస్తు.

ఆంధ్ర నామ శేష మందలి

అకారాది శబ్దానుక్రమణిక.

శ్రీరస్తు.

సాంబనిఘంటువు

టీకానుక్రమణికాసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్‌సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1920

శ్రీ ర స్తు.

సాంబనిఘంటువు.

అవతారిక. కస్తూరి రంగకవి యనునతఁ డీయాంధ్రనిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తి కంకితము చేయుచు, గ్రంథరచనాపద్ధతులను దెల్పుచున్నాఁడు.—

సీ. శ్రీ వెలయంగ దే♦శీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చి ♦ దైవవర్గ
దనరు మానవవర్గ ♦ స్థావరవర్గ తి
ర్యగ్వర్గ ననునాలు ♦ గలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థ ♦ శబ్దముల్ రానీక
కుంటినడత గాక ♦ కొదుకు లేక
యుర్వీజనంబుల ♦ కుపకారసరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు ♦ వనెడుకృతిని

తే. గవులదయచేత నీకటా♦క్షంబువలన
నీసశతకంబుఁ జెప్పెదఁ ♦ జిత్తగింపు
దనుజసమవర్తి భక్తహృ♦దబ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తిశ్రీ♦సాంబమూర్తి.

తా. దేవతలకందఱకుఁ జక్రవర్తివి, రాక్షసాంతకుఁడవు, భక్తులహృదయకమలములందు వసించువాఁడవు నైనయోసాంబమూర్తీ! కస్తూరిరంగకవియనునేను సొంపుగా నాంధ్రభాషయందు అన్యదేశీయపదములు, ఆంధ్రదేశ్యపదములు, సంస్కృతభవప్రాకృతభవములు వీనినింగూర్చి దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగువర్గములను సవరించి యు, ను మొదలగు పాదపూరణపదములను, అర్థహీనములైన పదములను రానీయక, అన్వయకాఠిన్యము లేక, తొడఁబడకుండునట్టి సులభశైలిని సకలజనోపకారముకొఱకు "ఆంధ్రనామనిఘంటువు" అను గ్రంథమును కవులదయవలనను, నీకటాక్షమువలనను నూఱుసీసపద్యములుగా రచించెద. దీనినిఁ జిత్తగింపుమయ్యా.

దేవవర్గు.

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి ♦ మొట్టికాయలమెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడు ♦ గుజ్జువేల్పు
గబ్బుచెక్కిళ్లమో♦కముమోముగలసామి
కలుఁగులాయపుఁ దేజి ♦ బలుసిపాయి
గుంజిళ్లుపెట్టించు ♦ కొనుమేటి పిళ్లారి
కుడుముదాలుపు పెద్ద♦కడుపువేలు
పొంటిపల్లుదొర ము♦క్కంటిపండులమెక్కు
దేవర చిలువజం♦దెముల మేటి

తే. జమిలితల్లులబిడ్డ పె♦ద్దమెయి ప్రోడ
చేఁటవీనులదంటి పని♦చెఱుపువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్య ♦ పుంజుదారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతి ♦ వేల్పు సాంబ. 2

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి = త్రినేత్రుఁడగు శివుని మొదటికొమరుఁడు, మొట్టికాయల మెప్పు = భక్తులు తమతలయందు వేసికొను పిడికిటిపోటులకుఁ దలయూఁచువాఁడు, గొప్పబొజ్జగలాఁడు = పెద్దకడుపుగలవాఁడు, గుజ్జువేల్పు = వామన రూపుఁడగు వేలుపు, గబ్బుచెక్కిళ్ళమెకముమోముగలసామి = మదగంధముగల గండస్థలములుగల మృగంబుయొక్క అనఁగా ఏనుఁగుయొక్క శిరంబు దాల్చినదేవుఁడు. కలుఁగులాయపుఁదేజిబలుసిపాయి = బొక్కలాయము గాఁగల వాహనము - అనఁగా ఎలుకవాహనము - గాఁగల గొప్పబంటు, గుంజిళ్లు పెట్టించికొను మేటి = భక్తులచేత గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనునట్టి దేవర, పిళ్లారి, కుడుముదాలుపు = మోదకములు హస్తమందుగలవాడు, పెద్దకడుపువేలుపు = లంబోదరుఁడు, ఒంటిపల్లుదొర = ఏకదంతుఁడగు దేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కుదొర = (ముక్కంటిపండులు = టెంకాయలు) వానినిఁ దినునట్టి వేలుపు, చిలువజందెముల మేటి = పాములను యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చిన దేవుఁడు, జమిలితల్లులబిడ్డ = గంగాపార్వతులనెడి యిరువురుతల్లులకుఁ గొమరుఁడు, పెద్దమెయిప్రోడ = గొప్పశరీరమును దాల్చిన దేవుఁడు, చేఁటవీనులదణి = చేటలవంటి చెవులుగల ప్రభువు, పనిచెఱుపువాఁడు = తన్నుఁ గొలువనివారి కార్యములఁ జెఱుచువాఁడు, మొదటివేలుపు = ఒకొక్క కార్యమునందును మొదట బూజసేయఁబడుదేవుఁడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద = కుక్కుటధ్వజుఁడగు కుమారస్వామికి అన్న, ఈ ౨౦ యును వినాయకుఁడు.

సీ. చౌవంచనామముల ♦ సాహేబు జాళువా
గుబ్బలివిలుకాఁడు ♦ గిబ్బరౌతు
జక్కులదొరనేస్తి ♦ జన్నంపుఁబగవాఁడు
పొడలగింటముదాల్పు ♦ పునుకదారి
వినువాఁకమోపరి ♦ వెండికొండదునేఁడు
మినుజుట్టుదేవర ♦ మిత్తిమిత్తి

మంచుమలల్లుఁడు • మరుగొంగ ముక్కంటి
నెలదారి ముమ్మొన • యలుఁగు మేటి
తే. విసపుమేఁతరి తిగప్రోలి • వేఁటకాఁడు
కప్పుకైదువపెనిమిటి • గాములదొర
వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు గుజ్జు•వేల్పుతండ్రి
జేసికన్సామి యన నీవు•వెల్గు సాంబ. 3

టీ. చావంచమోముల సాహేబు=అయిదుముఖములుగల ప్రభువు, జాళువాగుబ్బలివిలుకాఁడు = మేరుపర్వతమువిల్లుగాఁగలవాఁడు, గిబ్బరౌతు=ఎద్దునెక్కితిరిగెడివాఁడు, జక్కులదొరనేస్తి = యక్షుల కధిపతియగుకుబేరునికిస్నేహితుఁడు, జన్నంపుఁబగవాఁడు=దక్షప్రజాపతియొక్క యాగమునుధ్వంసముచేసినవాఁడు, పొడలగింటముదాల్పు=మచ్చలుగలజంతు నేఁతవస్త్రమును (వ్యాఘ్రచర్మమును)' ధరించువాఁడు, పునుకదారి=బ్రహ్మకపాలమును ధరించినవాఁడు, వినువాఁడు, వినువాఁకమోపరి=(వినువాఁక=ఆకాశమందుఁ బాఱునేఱు-(గంగాదేవిని) జడలందుఁ దాల్చినవాఁడు, వెండికొండమనిఁడు=రజతగిరి (కైలాసము) ఉనికిపట్టుగాఁగలవాఁడు, మినుజుట్టుదేవర=ఆకాశమెజుట్టుగాఁగలవేల్పు, మిత్తిమిత్తి=మృత్యువునకు మృత్యువు [2నుమృత్యుశబ్ధభవములు), మంచుమల్లుఁడు=హిమవత్పర్వతమునకుఅల్లుఁడు, మరుగొంగ=మన్మథునికిశత్రువు, ముక్కంటి=త్రినేత్రుఁడు, నెలదారి=చంద్రునిమౌళియందుఁదాల్చినవాఁడు, ముమ్మొనయలుఁగుమేటి=మూఁడుకొనలయాయుధమును (త్రిశూలమును) దాల్చినవాఁడు, విసపుమేఁతరి=విషమునుభక్షించినవాఁడు, తిగప్రోలివేఁటకాఁడు = త్రిపురములను ధ్వంసముసేసినదేవుఁడు, కప్పుకైదువపెనిమిటి=(కప్పు ఐదువ =నల్లనిచామ- పార్వతి-టుగాగమము.)పార్వతికిభర్త, గాములదొర= గాములు=భూతములు-గ్రహశబ్ధభవము. భూతములకు ఱేఁడు, వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు = దేవతలసేనానాయకుఁడగుకుమారస్వామికిఁదండ్రి, గుజ్జువేలుప

తండ్రి = వామనుండగు వేల్పునకుఁ (వినాయకుని) దండ్రి, బేసికన్సామి = (మూఁడు అనునది బేసిసంఖ్య) త్రినేత్రుఁ డగు వేల్పు - అనఁ శివుఁడు.

సీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్లు ♦ వేకంటిసైదోడు
కవ్వపుమలదాల్పు ♦ కట్టినేస్తి
చిలువపానుపుదంట ♦ తెలిదీవిమన్నీఁడు
బటువుఁగైదువుజోదు ♦ బమ్మతండ్రి
కటివేల్పు మరునయ్య ♦ కడలియల్లుఁడు సంకు
దారి గరుడిరౌతు ♦ తమ్మికంటి
పదివేసములదిట్ట ♦ యెదమచ్చగలసామి
యదుగువాఁకగలాఁడు ♦ పుడమినంటు
తే. మొసలివాయొంట్లతాల్పు ర♦క్కసులగొంగ
లచ్చిమగఁ డుడ్డకేలుగ♦లాఁడు పుట్టు
వడుగు తామరపొక్కిలి♦వాఁడు పసిఁడి
వలువతాల్పన హరిపేరు ♦ లలరు సాంబ. 4

టీ. వెన్నుఁడు=(విష్ణుశబ్దభవము) పెరుమాళ్లు (ఇది ద్రవిడభాషలోనిపదము-కో వెలపంటిది,) వేకంటిసైదోడు=సహస్రాక్షుఁడగు దేవేంద్రునకుఁ దమ్ముఁడు (ఉపేంద్రుఁడు.) కవ్వపుమలదాల్పు= మందరపర్వతము నుధరించినవాఁడు, కట్టినేస్తి=(నేస్తి = నేస్తముగలవాఁడు.) అర్జునునికిఁ జెలికాఁడు, చిలువపానుపుదంట = శేషుండను పాన్పునందుఁ బరుండుశూరుఁడు, తెలిదీవిమన్నీఁడు =శ్వేతద్వీపమునికిపట్టు గాఁగల వేలుపు, బటువుఁగైదువుజోదు=దిటవగు నాయుధమును (సుదర్శనమును) ధరించినవాఁడు, బమ్మతండ్రి= బ్రహ్మదేవునికిజనకుఁడు, కటివేల్పు=నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్య=మన్మథునకుజనకుఁడు, కడలియల్లుఁడు =(పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టిన లక్ష్మికిమగఁడగుటచే)పాలసముద్రమునకు నల్లుఁడు, సంకుదారి=పాంచజన్యమనెడి శంఖమును దాల్చినవాఁడు, గరుడిరౌతు

=గరుడవాహనమెక్కెడిదిట్ట,తమ్మికంటి=కమలాక్షుడు,పదివేసములదిట్ట=
శావతారముల నెత్తినవేలుపు,ఎదమచ్చగలసామి = ఱొమ్మున శ్రీవత్సమను
మచ్చగలదేవుఁడు, అడుగువాఁకగలాఁడు=పాదమునందు నదిగలవాఁడు,(
ష్ణువుయొక్క పాదమునందు గంగాదేవి పుట్టినదని ప్రసిద్ధి.) పుడమినంటు
భూదేవికిఁ జెలికాఁడు,మొసలివాయొంట్లతాల్ప = మొసలినోటివలెనుండ
కర్ణభూషణములను దాల్చినవాఁడు, రక్కసులగొంగ = రాక్షసులకువిరోధి
లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మీదేవికిభర్త, ఉద్దికేలుగలాఁడు=నాలుగుచేతులుగలదేవుడు
పుట్టువడుగు=ఎల్లప్పుడు బ్రహ్మచర్యవ్రతమువూనినవాఁడు, తామరపొక్కి
వాఁడు = కమలము బొడ్డునందుఁ గలవాఁడు,పసిఁడిచేలుదాల్ప = బంగారు
వుట్టము ధరించినవాఁడు శ్రీ విష్ణువు.

సీ. తీవంచమోములదిట్ట తామరచూలి
తలఁపు కేళాకూళి పులుగుకోతు
తగవులజడదారితండ్రి వేలుపుఁబెద్ద
మాటలజవరాలిమగఁడు నలువ
యలరులవిలుకానియన్న మేలిమిబొజ్జ
గలదుముదారి స్రాఁబలుగులదణి
నుదురాకులెక్కఁ జెన్నగవ్రాయుకరణీకుఁ
డచ్చంపుదమ్మిపై నసురుజాణ
తే. నిక్కపుజగంబు బ్రోచుమన్నిఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగినఁడు తాత జగము
లన్ని పుట్టించుమేటి తనంతఁ గల్గు
నతఁడు పజదొర యన నజాఖ్య లగుసాంబ. 5

టీ. తీవంచమోములదిట్ట=చతుర్ముఖుఁగు దేవుఁడు, తామరచూలి=
విష్ణువుయొక్క నాభికమలమందుఁబుట్టినవాఁడు(సమాసాంతము ఇకారము).

తలఁపుకేళాకూలిపులుఁగురౌతు= మానససరోవరమునందు విహరించుపక్షులు (హంసములు) వాహనములుగాఁ గలబంటు, తగవులజడదారితండ్రి=కలహములఁ బెట్టెడుమునికిఁ (నారదమునికి) దండ్రి, వేలుపుఁబెద్ద=దేవతలకు మేటియైనవాఁడు, మాటలజవరాలిమగఁడు=వాగ్దేవికి (సరస్వతీదేవికి) భర్త, నలుప=నాలుగు మోములుగలవాఁడు (సమాసాంతము), అలరువిలుకానియన్న = పూవిల్తునికి (మన్మథునికి) అన్న (విష్ణునికిఁ బుత్రుఁడు మన్మథుఁడు, విష్ణువు నాభికమలమందు బ్రహ్మ పుట్టుటచేత మన్మథుని కితఁ డన్నయయ్యెను.), మేలిమిబొజ్జగలదుముదారి = శ్రేష్ఠమయిన (స్వర్ణమయమగు) కడుపును దాల్చిన మొనకాఁడు, ప్రాఁబలుకులదణి=వేదములనివాసము, నుదురాకు లెక్కఁజెన్నుగ వ్రాయునట్టి కరిణీకుఁడు = నొసలనెడు తాటాకులందు లెక్కలను దప్పులు లేక వ్రాయునట్టి కరణము, అచ్చంపుఁదమ్మిపైనమరుజాణ = తెల్లని తామరపువ్వునందుఁ గూర్చుండు వలఁతి, నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచుచున్నిడు=సత్యలోకము నేలెడుప్రభువు, మొదటిజాతిదొర=బ్రాహ్మణులకు అధిపుఁడు, బమ్మ (బ్రహ్మశబ్దభవము.), దుగినఁడు (ద్రుహిణశబ్దభవము.), తాత=పితామహుఁడు, జగములన్ని పుట్టించుమేటి=లోకములకెల్ల సృష్టికర్తయగు శ్రేష్ఠుఁడు, తనంతఁగలుగు నతఁడు = స్వయంభువు, పజదొర=ప్రజాపతి - ౨౦ బ్రహ్మదేవుఁడు.

సీ. గట్టురాకొమరిత ♦ కప్పాముత్తైదువ
మగనియందపుమేనఁ ♦ దగినమగువ
కలికంఠురాణి సిం♦గపుఁ దేజిగలచాన
వెనకయ్యతల్లి నా ♦ వెలయు గౌరి
కలుములచెలి జిడ్డు♦కడలిబొట్టియ లచ్చి
తమ్మిగద్దియబోటి ♦ తల్లితల్లి
పెనిమిటియెద నుండు ♦ ననబోఁడి మరుతల్లి
నెలచెలియలు లిబ్బి♦నెలఁతుక సిరి

తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్య లౌ ♦ నంచ తేజి
పొలఁతి తలవాఁకిట మెలంగు ♦ చెలువ నలువ
రాణి పలుకులజవరాలు ♦ లచ్చికోడ
లనఁగ భారతినామంబు ♦ లమరు సాంబ. 6

టీ. గట్టురాకొమరిత=పర్వతములకు ఱేఁడగు హిమవంతుని కూఁతురు, కప్పుముత్తైదువ=నల్లనిరూపముగల యంగన, మగనియందపుమేనఁదగిన మగువ = ప్రియుని యందమైన శరీరమునందు సగముభాగముఁ గైకొన్న కాంత. కఱకంఠురాణి=శివునిదేవేరి, సింగపుఁ దేజిగలచాన=సింహవాహనమెక్కెడి యాఁడుది, వెనకయ్యతల్లి =వినాయకునితల్లి—౭ పార్వతీదేవి. కలుములచెలి=సంపదకు అధిదేవతయైనమగువ, జిడ్డుకడలిబొట్టియ=పాల సముద్రమునకుఁ గూఁతురు, లచ్చి (ప్రకృ. లక్ష్మి.), తమ్మిగద్దియబోటి=కమలమనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండుచెలువ, తల్లితల్లి=తల్లియగుగంగకుఁ దల్లి, పెనిమిటియెదనుండు ననబోఁడి=భర్తయొక్క వక్షస్థలమునందు వాసముచేసెడుస్త్రీ, మరుతల్లి=మన్మథునికి జనని, నెలచెలియలు = చంద్రునికిఁ జెల్లెలు, లిబ్బినెలఁతుక=భాగ్యమునకు అధిదేవతయైన యాఁడుది, సిరి(ప్రకృ-శ్రీ)-౧౦ లక్ష్మీదేవి. అంచతేజిపొలఁతి = హంస వాహనముగాఁ గల బ్రహ్మయొక్కభార్య, తలవాఁకిట మెలంగుచెలువ=తలకు వాఁకిలియైన నోటియందు మెలంగెడుకాంత, నలువరాణి = బ్రహ్మదేవునియొక్కభార్య, పలుకులజవరాలు=వాక్కులకు(విద్యలకు) అధిదేవత యగుస్త్రీ, లచ్చికోఁడలు=(బ్రహ్మపత్నియగుటచే) లక్ష్మీదేవికిఁగోడలు. ౫ సరస్వ.

సీ. అడుగుకైదువుపుల్లు ♦ పడగదునేదారి
యరఝారతల్లుల♦యరిదిబిడ్డ
వెనకయ్యవెనుకయ్య ♦ వేల్పులదళవాయి
చిలువలబోనంపుఁ♦బులుఁగురౌతు

సత్త్రిఁ బూనువలంతి ♦ యిత్తిగమోములఁ
బలియుఁడు బారచే♦తులుగలాఁడు
రిక్కరక్కసుమిత్తి ♦ తెల్లుకాను కొంచ
మల వ్రక్కలించిన♦మన్నెకాఁడు

తే. గట్లయేలికమనుమఁడు ♦ కప్పుతెఱవ
మేటికొమరుఁడు వేలుపు♦ టేటిసవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు ♦ కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు ♦ లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగుకైదువుపుల్గుపడగదునేదారి = అడుగుకైదువుపుల్గు(కాళ్లు ఆయుధముగాఁగల పక్షియగు) కోడి టెక్కెముగాఁగలమొనకాఁడు, అర బారతల్లులయరిదిబిడ్డ=అర్గురుతల్లులకు (షట్కృత్తికలకు) ముద్దుకొమరుఁడు, వెనకయ్యవెనుకయ్య= విఘ్నేశ్వరునికిఁ దమ్ముఁడు, వేల్పులదళవాయి = దేవతలకు సేనాధిపతి, చిలువలబోనంపుఁబులుఁగురౌతు= పాములే యాహారము గాఁగలిగినపక్షి(నెమలిని)వాహనముగాఁగలిగినదిట్ట, సత్త్రిఁబూనువలంతి=శక్తి యను ఆయుధమును ధరించునట్టి నేర్పరి, ఇత్తిగమోములబలియుఁడు (ఇరు + తిగ=ఇత్తిగ-రెండుమూఁడులు-ఆఱు) ఆఱుమొగములుగలిగినప్రభువు-షణ్ముఖుఁడు, బారచేతులుగలాఁడు=పండ్రెండు బాహువులుగలవాఁడు, రిక్కరక్కసుమిత్తి=(రిక్కరక్కసుఁడు-అతనికి మృత్యువు) తారకాసురుని చంపినవాఁడు, తెల్లుకాన్పు=శరవణభవుఁడు. కొంచమలవ్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు = క్రౌంచమనుపర్వతమును తొలచిన ప్రభువు, గట్లయేలికమనుమఁడు=హిమవంతుని దౌహిత్రుఁడు, కప్పుతెఱవమేటికొమరుఁడు=పార్వతి యొక్క-ముద్దుబిడ్డఁడు, వేలుపుటేటి సవతికొడుకు=(వేలుపు + ఏఱు=దేవతలనది,) గంగాదేవికి సవతియైనపార్వతికిఁ బిడ్డఁడు, ముద్దయ్య=సిన్న వాఁడు, కందుఁడు (స్కందుఁడు-ప్రకృతి.), కొమరుసామి (కుమారస్వామి శబ్దభవ)ము.-౧౩ కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మరుండు ♦ వలతేఁడు చిలుకరౌ
 తామనిచెలి గాడ్పు♦టరదపుదొర
జాబిల్లియల్లుఁడు ♦ చేవంచతూపుల
 నెఱదంట కలుములగరితబిడ్డ
కన్నులవిల్తుఁడు ♦ కమ్మవిల్తుఁడు పచ్చ
 విలుకాఁడు చెక్కెర♦వింటిజోదు
వెడవిలుతుఁడు తియ్య♦విల్తుఁడు చిగురాకు
 విలుకాఁడు తుంటవిల్♦గలదునీఁడు
తే. తలిరువిల్తుఁడు ననవిల్తుఁ ♦ డలరువిల్తుఁ
 డించుపల్కాఁడు రాచిల్క♦నెక్కురౌతు
మీనుమొసలిసిడెంబుల♦మేటి తేఁటి
 యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య ♦ లమరు సాంబ. 8

టీ. తలఁపుచూలి=సంకల్పమునందుఁబుట్టినవాఁడు, మరుఁడు (ప్ర-స్మరుఁడు,) వలతేఁడు=(వలపు + ఱేఁడు) మోహమునకు అధిపతి, చిలుకరౌతు=చిలుకవాహనముగాఁ గలబంటు, ఆమనిచెలి=వసంతునకు(వసంతర్తువునకు) స్నేహితుఁడు, గాడ్పుటరదపుదొర=గాలియే తేరుగాఁగల ప్రభువు (గాడ్పు + అరదము - టుగాగమము.), జాబిల్లియల్లుఁడు=చంద్రునికి మేనల్లుఁడు, చేవంచతూపులనెఱదంట = అయిదుబాణములుగల గట్టిబంటు, కలుములగరితబిడ్డ = లక్ష్మీదేవికిఁ బుత్త్రుఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు=గణుపులుగలవింటివాఁడు, కమ్మవిల్తుఁడు = మధురమైనవిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు = పచ్చని విల్లుగలవాఁడు, చెక్కెరవింటిజోదు=చెఱకువిల్లుగాఁగల బంటు, వెడవిలుతుఁడు = తేలికయిన ధనుస్సుగలవాఁడు, తియ్యవిల్తుఁడు = తియ్యనైనవిల్లుగలవాఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు = మామిడి మొదలగువాని యిగుళ్లువిల్లుగాఁ గలవాఁడు, తుంటవిల్ గలదునీఁడు = చెఱకుతుంటవిల్లు

గల ప్రభువు, తలిరువిల్తుఁడు=చిగురువింటివాఁడు, ననవిల్తుఁడు = పూవు ములుగలవాఁడు. అలరువిల్తుఁడు=పూవింటివాఁడు, ఇంచువిల్కాఁడు= చెఱకువిల్లుగాఁగలవాఁడు, రాచిల్కనెక్కరౌతు = మేటిచిలుక నెక్కు వాఁడు, మీనుమొసలిసిగ్గెంబులమేటి=చేఁపలు, మొసళ్లు టెక్కెమునందుఁ గల ప్రభువు, తేఁటియల్లెవాఁడు=తుమ్మెద యల్లెత్రాడుగాఁగలవాఁడు—అర న్మథుఁడు.

సీ. సతపేరుత త్తడి♦జత తేరుగల ప్రోడ
  యనిఁ బడ్డనెఱబంటు ♦ లరుగుత్రోవ
వెన్నునివలగన్ను ♦ వేయిచేతులదిట్ట
  తిగవేలుపుల టెంకి ♦ పగటిజ్యోతి
జమునయ్య మినుమాని♦కము చాయపెనిమిటి
  పగలు సేయువలంతి ♦ జగముకన్ను
నెలజోడు తమ్మిచ♦క్కిలిగింత వేవెల్గు
  కలువలసూడు చీఁ♦కటులగొంగ
తే. జక్కవలయంటు మ్రొక్కుల♦సొక్కుసామి
బారరూపులవేల్పు ప్రాఁ♦బల్కుసొమ్ము
పెట్టె చలిదాయ ప్రోద్దునాఁ ♦ బేళ్లు దనరు
లోకబాంధవునకు శివా ♦ లోల సాంబ. 9

టీ. సతపేరుత త్తడిజత తేరుగల ప్రోడ= సప్తయను పేరుగల రెండుగుఱ్ఱ ములనుగట్టినరథంబునఁబోవు నేర్పరి, అనిఁబడ్డనెఱబంటులరుగుత్రోవ=యుద్ధ మునఁ జచ్చినశూరులు పోవుమార్గము(యుద్ధమునఁ జచ్చినవారు సూర్యునిభే దించుకొని వీరస్వర్గమునకుఁ బోవుదురుఅని శ్రుతి), వెన్నునివలగన్ను=విష్ణువు యొక్క కుడికన్ను, వేయిచేతులదిట్ట=వేయిచేతులుగలయోధుఁడు, తిగవేలు పుల టెంకి=త్రిమూర్తులకు వాసమయినవాఁడు, పగటిజ్యోతి=పగటియందు వెలుఁగునట్టిజ్యోతిస్వరూపుఁడు, జమునయ్య=యమునికిఁదండ్రి, మినుమానికము

ఆ=కాశమునకు రత్నమయినవాఁడు-ద్యుమణి, చాయపెనిమిటి=ఛాయాదేవి మగఁడు, పగలుసేయువలంతి=దినమును గల్గించు నేర్పుకాఁడు - దినకరుఁడు జగముకన్ను=లోకమునకు నేత్రమయినవాఁడు-జగచ్చక్షువు, తమ్మిచక్కిలిగింత=కమలమునకు గిలిగింత పెట్టువాఁడు, వేవెల్గు=(వేయి + వెలుఁగు) వేయికిరణములుగలవాఁడు-సహస్రాంశువు, కలువలసూడు=కలువలకు విరోధి, చీఁకటులగొంగ=అంధకారమును బోఁగొట్టువాఁడు, జక్కవలయంటు=చక్రవాకపక్షులను జేర్చునది, మ్రొక్కులసొక్కు-సామి=నమస్కారములకు (మెచ్చుకొని) మైమఱచునట్టి వేలుపు, బారారూపుల వేల్పు=పన్నెండు మేనులు గల దేవుఁడు-ద్వాదశాత్ముఁడు, ప్రాఁబలుకుసొమ్ముపెట్టె=తొలిపలుకులు(వేదములు) అనెడు భూషణములకుఁ బెట్టెయగుటివాఁడు, చలిదాయ=చల్లదనమునకు విరోధి, ప్రొద్దు (బ్రధ్నశబ్దభవము.) ౨౧ సూర్యుఁడు.

సీ. కఱకంఠుతలమాని♦కము వేలుపుంబువ్వ
జాబిల్లి నూఁగమామ ♦ చందమామ
జింకతాలుపు తొగ♦చెలికాఁడు ఉడుపతి
కన్నాప రేఱేఁడు ♦ కపటి వెన్న
చుక్కలగమికాఁడు ♦ జక్కవపగవాఁడు
చలివెల్గు రేవెల్గు ♦ చలువజోతి
వెన్నునెడమకన్ను ♦ వెన్నెలరాయుఁడు
నెల తమ్మిదాయ ము♦న్నీటిపట్టి
తే. కందుగలదుండగీఁడు చీఁ♦కటులకుత్తి
పంటపైరులదొర ప్రొద్దు♦జంట లచ్చి
యన్న రేజోతి చందన ♦ నమరుచుండుఁ
గుముదమిత్రునినామధే♦యములు సాంబ. 10

టీ. కలికంతు తలమానికము=శివునికి శిరోభూషణము, వేలుపులబువ్వ=దేవతలకు ఆహారమైనవాఁడు (చంద్రునికళలలోఁ బదునైదింటిని దేవతలలోఁగొందఱు ప్రతిదినము నొక్కొక్కఁ డొక్కొక్కటివంతునఁ దిందురు. అని శ్రుతి,) జాబిల్లి=(జాను+బిల్లిక) చక్కనిబింబముగలవాఁడు, మరుమామ=మన్మథునికి మేనమామ, చందమామ (చంద్రమశ్శబ్దభవము) జింకతాలుపు=జింకనుధరించినవాఁడు, తొగచెలికాఁడు=కలువలకుస్నేహితుఁడు, జడదారికన్పాప=అత్రిమహామునియొక్క నేత్రమువలనఁ బుట్టినవాఁడు, రేఱేఁడు=రాత్రికిఁ బ్రభువు, కడలివెన్న=క్షీరసముద్రమునందుఁ బుట్టినవెన్న, చుక్కలగమికాఁడు=నక్షత్రములకురాజు, జక్కవపగవాఁడు=చక్రవాకపక్షులదంపతులకు విరోధి(వాని నెడఁబాపువాఁడనియర్థము), చలివెల్గు=చల్లనికిరణములు గలవాఁడు, రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చలువజోతి=చల్లనివెలుతురుగలవాఁడు, వెన్నునెడమకన్ను=విష్ణువుయొక్క వామనేత్రము, వెన్నెలరాయఁడు=చంద్రికకుఁ బ్రభువు, నెల, తమ్మిదాయ=కమలములకువిరోధి (చంద్రోదయమయినఁ దామరపూవులు మూసికొనును.), మున్నీటిపట్టి=సముద్రునికిఁ బుత్త్రుఁడు, కందుగలగుండగీఁడు=నల్లనికళంకముగలధూర్తుఁడు చీఁకటులమిత్తి=చీఁకటికిమృత్యువు-చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, పంటపైరులదొర=సస్యములకురాజు, ప్రొద్దుజంట=సూర్యునకుసాటి, లచ్చియన్న=లక్ష్మీదేవి కన్నయైనవాఁడు, రేజోతి=రాత్రి వెలుఁగువాఁడు, చందు (ప్ర. చంద్రుఁడు)—౨౭ చంద్రుఁడు.

సీ. పదిపదులంచుల ◆ బాఁకుఁ దాల్చుదనీఁడు
కొండలఱెక్కలు ◆ కొట్టినదఁట
జమిడియేఁబదులజ◆న్నములు చేసినమేటి
సోమాసులకుఁ దావు ◆ సూపుజాణ
యెత్తరంపుఁజెవుల◆ తత్తడివజ్రీఁడు
విప్పుఱెప్పలఱేఁడు ◆ వెల్లిగొఱు

మావటీఁడు తలఁపు♦మానికము గలాఁడు
నిలు వెల్లఁ జూపులై ♦ వెలయువాఁడు
తే. మింటిపోల్సామి జడదారి♦యింటికోడి
పెట్టుమాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ ♦ బెనిచినదొర
మొదటిదిక్కుసుబాదారి ♦ మొయిలుజక్కి
సామి యన నింద్రునామముల్ ♦ జరగుసాంబ. 11

టీ. పదిపదులంచులబాఁకుఁదాల్చుదునీఁడు=(పదిపదులు=నూఱు) నూఱుయంచులుగల యాయుధమును (వజ్రాయుధమును) ధరించిన మేటి, కొండలరెక్కలు కొట్టినదణి=పర్వతములయొక్క రెక్కలను నఱికిన నేర్పుకాఁడు. జమిడిరేఁబదులజన్నములుచేసిన మేటి= (జమిడిరేఁబదులు=నూఱు) నూఱు యజ్ఞములుచేసిన యుత్తముఁడు - శతమఖుఁడు, సోమాసులకుఁ దావునూపు జాణ=యాగములలోనర్చినవారికునికిచూపునట్టి నేర్పరి, ఎత్తరంపుఁజెవులత త్తడి వజ్రీఁడు=నిక్కికొనియుండు చెవులుగలవాహనము (ఉచ్చైశ్శ్రవము) నెక్కెడి మొనకాఁడు, విప్పఱెప్పలఱేఁడు = (విప్పఱెప్పలు=తెఱచికొనియుండు ఱెప్పలుగలవారు-అనిమిషులు-దేవతలు) దేవేంద్రుఁడు, వెల్లగొఱు మావటీఁడు=తెల్లనియేనుఁగును- ఐరావతమును ఎక్కెడిమావటివాఁడు, తలఁపుమానికముగలాఁడు = చింతామణిగలవాఁడు. నిలువెల్లఁజూపులై వెలయువాఁడు=దేహమెల్లనేత్రములుగలవాఁడు-సహస్రనేత్రుఁడు, మింటిప్రోల్ సామి=స్వర్గపట్టణము నేలురాజు, జడదారి యింటికోడి=గౌతమమహాముని యొక్క యాశ్రమంబునఁ గుక్కుటరూపంబుఁ దాల్చినవాఁడు, పెట్టుమాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ బెనిచినదొర=కల్పవృక్షములను, కామధేనువును బోషించినట్టి ప్రభువు, మొదటిదిక్కు సుబాదారి=తూర్పుదిక్కు నేలెడు ప్రభువు (సుబాదారి-అన్యదేశ్యము.), మొయిలు జక్కిసామి=మేఘములు వాహనములుగాఁ గలప్రభువు-౧౨ దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసాని ♦ దుగమోరపాదుసా
తెమ్మెరచెలి యన్ని ♦ తిండికాఁడు
నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు ♦ నిప్పు ముట్టఁగరాని
బలియుఁడు సతనాలు ♦ కలదునీఁడు
కప్పుత్రోవరి తిగ ♦ కాళ్ల దేవర యగ్గి
చి చ్చింగలం బనఁ ♦ జెలఁగు వహ్ని
పోతుత త్తడిరౌతు ♦ ప్రొద్దుకూన జముండు
మిత్తి దక్కినమేలు ♦ మేటి జమున
తే. తోఁడు గుదెతాల్పు పెతరుల ♦ ఱేఁ డనంగఁ
గాలునిసమాహ్వయము లగు ♦ మూలఱేఁడు
త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పౌల ♦ దిండి సోఁకు
మూఁకదణి నా నిర్రృతిపేళ్లు ♦ పొసఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరుబాబాసాని = పొట్టేలువాహనముగాఁగలరౌతు, దుగమోరపాదుసా = రెండుముఖములుగలదేవుఁడు (పాదుసా - అన్యదేశము), తెమ్మెరచెలి = వాయువునకుఁ జెలికాఁడు, అన్నితిండికాఁడు = సర్వభక్షకుఁడు, నీటిబిడ్డఁడు = ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగరాని బలియుఁడు = తాఁకఁగూడని నేర్పరి, సతనాలుకలదునీఁడు = ఏడునాలుకలు గలప్రభువు - సప్తజిహ్వుఁడు, కప్పుత్రోవరి = నల్లనిమార్గముగలవాఁడు - కృష్ణవర్త్మ, తిగకాళ్లదేవర = మూఁడుపాదములుగలవేల్పు, అగ్గి (అగ్ని-ప్రకృతి.), చిచ్చు, ఇంగలము (అంగారశబ్దభవము.)-౧౪ అగ్ని. పోతుతత్తడిరౌతు=దున్నపోతునెక్కుబలియుఁడు, ప్రొద్దుకూన=సూర్యునిబిడ్డఁడు, జముఁడు (ప్ర. యముఁడు), మిత్తి (మృత్యుశబ్దభవము.), దక్కినమేలుమేటి=దక్షిణదిక్పాలుఁడు, జమునతోఁడు=యమునకుఁదోఁబుట్టువు, గుదెతాల్పు= పాశము దాల్చినవాఁడు, పెతరులఱేఁడు=పితృదేవతల కధిపతి- ౮ యముఁడు.

మూలఱేఁడు = నైర్ఋతిమూలకధిపతి, త్రిమ్మరీఁడు = రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి (ప్ర. రాక్షసుఁడు,) పొలదిండి = మాంస మాహారముగాఁగలవాఁడు, సోఁకుమూకదణి=రాక్షససమూహములకధిపతి-౧౨ నైరృతి.

సీ. పడమటిదొర నీటి♦యొడయఁడు జడిసామి
మొసలిగుఱ్ఱపురౌతు ♦ మొయిలుఱేఁడు
వల్లెత్రాడుగలట్టి♦వాఁడు నా వరుణాఖ్య
లమరెను జింకగు♦ఱ్ఱమువలంతి
బీదలపెనుబాద ♦ యీఁద త్రాఁచులమేఁత
గంధపుమలగుబ్బ♦కాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమో♦పరి వలి మరుతేరు
నుడిగొట్టు తెమ్మెర ♦ సోఁకుబూచి
తే. మేఁనుతాల్పుల కునుకైన♦మేటి నింగి
చూలి మబ్బులపగవాయ♦గాలి సురఁటి
పీననలపుట్టు దువ్వగా♦వించుజాణ
కరువలి యనంగ మారు తా♦ఖ్యలగు సాంబ. **13**

టీ. పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కు నేలెడువాఁడు, నీటియొడయఁడు = ఉదకముల కధిపతి-అపాంపతి, జడిసామి = వాన కధిపుఁడు, మొసలిగుఱ్ఱము రౌతు=మొసలివాహనముగాఁగల శూరుఁడు, మొయిలుఱేఁడు = మేఘాధిపతి, వల్లెత్రాడు గలట్టివాఁడు = పాశమునుదాల్చినవాఁడు-ఉ వరుణుఁడు. జింకగుఱ్ఱమువలంతి = జింకవాహనముగాఁగల నేర్పుకాఁడు, బీదలపెనుబాద = బీదలను జలికాలంబున మిక్కిలి బాధించునది, ఈఁద - చల్లనివాఁడు త్రాఁచుమేఁత = పాముల కాహారమైనవాఁడు, గంధపుమలగుటికాఁడు = మలయపర్వతమునుండి వీఁచువాఁడు, గాడ్పు, పయ్యర, తావిమోపరి = (పుష్పాదుల) గంధముదాల్చువాఁడు, వలి, మరుతేరు = మన్మథునకు నరద

మయినవాఁడు, సుడిగొట్టు=చుట్టివీచువాఁడు, తెమ్మెర, సోఁకుబూచి = స్పర్శగుణముగలదయ్యము, మేనుతాల్పుల కుసురైనమేటి = శరీరధారులకుఁ బ్రాణమైనమేటి, నింగిచూలి = ఆకసమునఁబుట్టినవాఁడు, మబ్బులపగదాయ= మేఘములను జెదరఁగొట్టువిరోధి, గాలి, సురటివీవలనపుట్టు = విసనకఱ్ఱలు వీచుటచేఁ బుట్టువాఁడు, దుమ్మగావించుజాణ = దుమ్మును గలిగించు నేర్పరి. కరువలి-౨౦ వాయుదేవుఁడు.

సీ. జక్కులపాదుసా ♦ ముక్కంటిసంగాతి
 కాయకన్నెటి రొ♦క్కముల ఱేఁడు
వానీఁడు రారాజు ♦ వడచక్కియెకిమీఁడు
 తత్తడి నెక్కెడు♦దంట యనఁగ
ధనదుపేళ్లగు జడ♦దారి గిబ్బసిపాయి
 తిగకంటిదొర తూర్పు♦దిక్కు సెంకి
యనఁగ నీశానాఖ్య♦లను వొందుఁ జిందము
 కూఁతకైదువు బూరఁ♦గొమ్ము సంకు
తే. వలమురి యనంగ శంఖము ♦ వెలయుఁ జుట్టు
వాలు సుడివాలు వట్రువ♦వాలు బటువు
వాలు పదినూఱులంచుల♦వాలు బిల్ల
వా లన సుదర్శనాఖ్యలు ♦ వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా = యక్షులకు ఱేఁడు, ముక్కంటిసంగాతి = త్రినేత్రునకుఁ జెలికాఁడు, కాయకన్నెటి = కాయగాచిన కన్నులుగలయుత్తముఁడు, రొక్కముల ఱేఁడు = ధనముల కధిపతి, వానీఁడు = (వానెడు ఈఁడు) వైశ్యకులమునఁ బుట్టినవాఁడు, రారాజు = రాజులకురాజు-రాజరాజు, వడచక్కియెకిమీఁడు = ఉత్తరదిక్కు నేలువాఁడు, తత్తడినెక్కుదంట = గుఱ్ఱపువాహనము నెక్కెడి శూరుఁడు - ౮ కుబేరుఁడు. జడదారి =

జడలను (జటాజూటమును) ధరించినవాఁడు, గిబ్బసిపాయి = ఎద్దునెక్కెడి రౌతు, తిగకంటిదొర = త్రినేత్రుఁడగు ప్రభువు. తుదిదిక్కుటెంకి = కడపటిదిక్కు (ఈశాన్యపుమూల) యునికిపట్టుగాఁగలవాఁడు-౮ ఈశానుని పేరులు. చిందము, కూఁతకైదువు = ఊఁదెడి యాయుధము, బూరఁగొమ్ము, సంకు (ప్ర. శంఖము.), వలమురి = సుడితట్టుగాఁ దిరుగునది-౫ విష్ణువుయొక్క పాంచజన్యము. చుట్టువాలు, సుడివాలు, వట్రువవాలు — (ఈ ౩ పదములకు గుండ్రనియాయుధము అని యర్థము.) బటువువాలు = గట్టియాయుధము, పదినూఱులంచులవాలు = (పదినూఱులు = వేయి) వేయి యంచులుగల యాయుధము, బిల్లవాలు = బిళ్లవలె గుండ్రనైన యాయుధము — ౬ విష్ణువుయొక్క సుదర్శనము.

సీ. తుదచుక్కపేరిటి ♦ తొయ్యలిపెనిమిటి
కప్పుదేవరయన్న ♦ కలపదారి
కటివల్వప్రోడ రోఁ♦కలితాల్పు తాటిజె
క్కెముమేటిబలియుఁడు ♦ జమునగొంగ
యన బలభద్రుపే ♦ ళ్లగుఁ గ్రీడిచెలితేరు
పులుఁగురాయఁడు దెలి♦మోముపక్కి
బొల్లిమోరపులుంగు ♦ నల్లనయ్యరవాలు
తోడలేనివానినై♦దోడు గరుడి
తే. వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు ♦ వెన్నుపడగ
చిలువమేఁతరి మేలిచ్చు♦పులుఁగు గరుటి
తల్లివేసట వాపిన♦దంట యనఁగ
వైనతేయసమాఖ్యలు ♦ వఱలు సాంబ. 15

టీ. తుదచుక్కపేరిటితొయ్యలిపెనిమిటి = (తుదచుక్కపేరు = నక్షత్రములలోఁ గడపటినక్షత్రముయొక్క పేరుకాంతకుఁ బెనిమిటి) రేవతీరమణుఁడు, కప్పుదేవరయన్న = నల్లనిదేవరకు (కృష్ణునికి) అన్నయైనవాఁడు,

కలపదారి = నాఁగేలు ఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కటిపల్వ ప్రోడ=నల్లని పట్టుబట్టను ధరించిన నేర్పరి - నీలాంబరుఁడు, రోఁకలితాల్పు = ముసలాయుధుఁడు, తాటిటెక్కెము మేటిబలియుఁడు = తాళధ్వజుఁడగు గొప్పబలవంతుఁడు, జమునగొంగ = యమునానదికి శత్రువు - బలరాముఁడు. క్రీడి చెలితేరు = అర్జునుని చెలికాఁడగు విష్ణువుయొక్క వాహనమైనవాఁడు, పులుఁగురాయఁడు = పక్షులకురాజు, తెలిమోముపక్కి = తెల్లనిముఖముగలపక్షి, బొల్లిమోరపులుఁగు. (పై యర్థే.) నల్లనయ్యరవాలు = నల్లదేవునియొక్క రవగాలు - అస్ఖలితగతినిఁబోవు గుఱ్ఱము - విష్ణువునకు వేగముగాఁ బోవ సాధనమైనవాహనము, తొడలేనివానిసైదోడు = అనూరునికిఁదమ్ముఁడు. గరుడి (ప్ర. గరుడుఁడు.), వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు=వేలుపుల కాహారమయిన యమృతము నపహరించినబంటు, వెన్నుపడగ = విష్ణువుయొక్క ధ్వజమైనవాఁడు, చిలువమేఁతరి=పాములను దినువాఁడు, మేలిచ్చుపులుఁగు=జనులకు మేలుగలుగఁజేయుపక్షి, గరుటి (రూ. గరుడి.), తల్లివేసట వాపినదంట=తల్లియొక్క శ్రమములను బోఁగొట్టిన శూరుఁడు - ౧౩ గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెర◆కొడుకు కన భీముఁ డా
వేగంటికొమరుఁడు ◆ వెన్నునంటు
వెన్నుమచ్చదునీఁడు ◆ విచ్చవ్చు కవ్వడి
గెలుపు పేరుగలాఁడు ◆ క్రీడి యనఁగ
నర్జుననామంబు ◆ లగు ముత్తెరువులాఁడి
తెలివాఁక పాంచాల◆రలకుఁ బంట
కలికంఠుతల యేఱు ◆ పెరుమాళ్ల డుగుబుగ్గ
జడదారిచెవియూట ◆ చదలువాఁక

తే. తాటిటెక్కెముదణితల్లి ◆ తాతపనఁటి
వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు ◆ వేల్పుటేఱు

తల్లుకానుపుసనతితల్లి యనఁ దనరు
ననురతోడనికి నానుధేయములు సాంబ. **16**

టీ. పడమొడి, తెమ్మెరకొడుకు = పవననందనుఁడు - అ భీముఁడు, వేగఁటికొడుకుఁడు = వేయికన్నులుగలదేవుని (ఇంద్రుని) పుత్రుఁడు, వెన్నునంటు = కృష్ణునికిఁ బ్రియస్నేహితుఁడు, వెన్నుమచ్చుచునిఁడు = వీఁపున [illegible] మచ్చగల సరదారు, విన్విచ్చు (ప్ర. భీభత్సుఁడు), కవ్వడి = (కవ + వడి) రెండుచేతులతో నేకకాలమున బాణముల నేయువాఁడు, గెలుపుపేరుగలాఁడు — "విజయుఁడు" అనునామముగలవాఁడు, క్రీడి (కిరీటి. ప్రకృ.) కిరీటము గలవాఁడు — 8 అర్జునుఁడు. ముత్తెరువుటేఁడి = మూఁడుమార్గముల [illegible] ప్రవహించునది — ప్రసథగ. తెలినాఁక — తెల్లనినది, [illegible] [illegible] మురిపుష్పముల [illegible], కంటకం సుతలయేలు = ఈశ్వర[illegible] [illegible] మనది, సెగమార్గదుగుబ్బు — విష్ణువుయొక్క — పాదముల [illegible] — విష్ణుపది, [illegible]దారి చెవియూట ... [illegible] యొక్క చెవి[illegible]నది, [illegible] — ఆకసమునందుఁ బొలునది, [illegible] — [illegible] భీష్ముని[illegible], తా[illegible] [illegible] నాహము, మినునాఁక — ఆకస[illegible] [illegible]దునది, [illegible] (ప్ర. [illegible]), వేల్పుటేఱు — (వేల్పు + ఏఱు) దేవతలనది, [illegible] . కుమారస్వామికి మాతల్లి — [illegible] 8 గంగ.

సీ. [illegible] వెన్ను[illegible]ంకి
[illegible] [illegible]ద్రంబు [illegible]
[illegible] [illegible] ప్రాయేఱు
[illegible] మామమామ
[illegible]గాచిననేర్పరి
యేఱులమగఁడు [illegible]యింతిమామ

ముక్కంటియమ్ములపొది మింటిలాయంబు
తోఁటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాఁడు
తే. చందమనయ లచ్చితండ్రి నా జలధి పరఁగు
వెల్లయేనుఁగు చౌదంతి వేల్పుగారు
మొదటిహత్తి నా సురకరి పొదలుఁ దెల్ల
జక్కి నిక్కువీనులమావు చదలు తేజి
యనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవముపేరు లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పుసువారంపువిడిది=దేవతలపంటయిల్లు, వెన్నునిటెంకి=విష్ణువుయొక్క వాసస్థానము, రతనాలపంట = రత్నములకుఁ బండుచోటు, సంద్రము (ప్ర. సముద్రము.), కడలి, పుడమిముద్దియకోక = భూదేవికి వస్త్రరూపమైనది, మున్నీరు - (మందు + నీరు) పురాతనమైననీరు, ప్రాయేఱు=(ప్రాఁత + ఏఱు.) ప్రాచీనమైననది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి= (మబ్బుపువ్వులు=మేఘపుష్పములు=నీళ్లు,) నీటి కునికిపట్టు, మామమామ=మామయగు విష్ణువునకుమామ, గట్టురాకొమరునిఁ గాచిన నేర్పరి=(గట్టురాకొమరుఁడు = హిమవంతునికొమరుఁడు - మైనాకుఁడు) మైనాకుని రక్షించినసమర్థుఁడు, ఏఱులమగఁడు= నదులకు భర్త, రేయింతిమామ=రాత్రియనుకాంతకుమామ (రాత్రి చంద్రునిభార్య యనువాఁడుకగనుకను, చంద్రుఁడుసముద్రునికిఁ బుత్రుఁడగుటచేతను రాత్రికి మామయనఁబడియె), ముక్కంటియమ్ములపొది=త్రినేత్రునకుఁ ద్రిపురసంహారసమయమున నమ్ములపొదియైనవాఁడు, మింటిలాయంబుతోఁటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాఁడు = ఆకాశమును (స్వర్గమును) గుఱ్ఱపుశాలగాను, చెట్లతోఁటగను, పసులదొడ్డినిగాను చేసిన నేర్పరి- స్వర్గమునఁగల యుచ్చైశ్రవమనుగుఱ్ఱమును, కల్పవృక్షములను, కామధేనువును గన్నవాఁడు, చందనయ = చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి = లక్ష్మీదేవికి జనకుఁడు—౧౨ సముద్రము. తెల్లయేనుఁగు=తెల్లనియేనుఁగు, చౌదంతి= నాలుగుదంతములుగలది, వేల్పుగారు = దేవతలయేనుఁగు, మొదటిహత్తి =

తలకు విరోధులు, తొలివేల్పులు = పూర్వదేవులు-౬ రాక్షసులు. గాలి, గాము (ప్ర. గ్రహము.), సెగడి, కొఱవిరాలుపు=కొఱవికట్టె త్రిప్పునది, బూచి, సోఁకుడు, పిసాసి (ప్ర. పిశాచము.), దయ్యము (ప్ర. దైవము.) ౮ పిశాచము. ఇవము (ప్ర. హిమము.), వలి,మంచు-౩ హిమము. పిడుగు-౧ వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్నుచుక్కలత్రోవ ♦ విన్నుప్పరము నింగి
వెన్నునియడుగు విస ♦ వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయ లా♦కసము మొగులుతెన్ను
చదలు నా గగనాఖ్య ♦ లొదవుచుండుఁ
బవలు పగలు నాఁగ ♦ దివముపే ళ్లగు రేయి
రాతిరి రే యన ♦ రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన ♦ దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బు♦న్నమ యనంగ
తే. నలరుఁ బూర్ణిమకు నమాస ♦ యమవస యనఁ
జను నమావాస్యపేరులు ♦ సంజ సందె
యనఁగఁ దగు సంధ్య కాతపం♦బునకు నెండ
ప్రొద్దు వేండ్రం బనెడిపేళ్లు ♦ పొసఁగు సాంబ. 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ = నక్షత్రములమార్గము, విన్ను, ఉప్పరము, నింగి, వెన్నునియడుగు=విష్ణుపది, విన్, వేల్పుఁదెరువు=దేవతలుపోవునట్టిబాట, గాలితండ్రి=వాయువునకుఁ బుట్టుచోటు, బయలు, అకసము (ప్ర. ఆకాశము.), మొగులుతెన్ను=మేఘములమార్గము, చదలు-౧౩ ఆకాశము. పవలు, పగలు-౨ దినము. రేయి, రాతిరి, రే-౩ రాత్రి. దెస=(ప్ర. దిశ.) దిక్కు. (ఇది సంస్కృతసమము), కడ (ప్ర. కాష్ఠ.)-౩ దిక్కు. నెల, చం

దు—౨ మాసము. పున్నమ, ౧ పూర్ణిమ. అమాస, అమవస—౨ అమావాస్య. సంజ, సందె—౨ సంధ్యాకాలము. ఎండ, ప్రొద్దు, వేండ్రము—౩ ఆతపము.

సీ. మెఱపులు మెఱుఁగులు ♦ మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జుక్కలు రిక్క ♦ లనఁ గఁదార
లమరు జేజేతేని ♦ యరదము నీటిమోఁ
పరి మబ్బు మొయిలు లనఁ ♦ బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ ♦ బొరయు వీచికపేళ్లు
నురువు నురుఁ గనంగఁ ♦ గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య ♦ లగును లోపల లోన
లో నన బహిరాఖ్య ♦ లొప్పును వెలి
తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీ ♦ పంబు పేళ్ళు
వఱలుచుండును జోతి తి ♦ ర్వాళిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ణమునకు వె ♦ చ్చన యొకింత
వేఁడి యిసుమంతకాఁక నా ♦ వెలయు సాంబ. 21

టీ. మెఱపులు, మెఱుఁగులు, మించులు, ౩ విద్యుత్తు. చుక్కలు, రిక్కలు(ప్ర. ఋక్షములు)—౨ నక్షత్రములు. జేజేతేనియరదము=ఇంద్రుని వాహనమయినది, నీటిమోపరి=నీటిని ధరించునది - (జలధరము), మబ్బు, మొయిలు-౪ మేఘములు. తెర, అల, తరఁగ (ప్ర. తరంగము.) - ౩ సముద్రపు టలలు. నురువు, నురుఁగు—౨ ఫేనము. లోపల, లోన, లో—౩ అంతర్భాగము. వెలి, బయలు, వెలుపల-౩ బహిర్భాగము. జోతి (ప్ర. జ్యోతిస్సు) తిర్వాళిక (ఇది ద్రావిడపదము.), దివ్వె (ప్ర. దీపము.)-౩ దీపము. వెచ్చన, ఒకింత వేఁడి, ఇసుమంతకాఁక-౩ కొంచెపాటియుష్ణము.

క. నిస్తుల లక్షణకవి యగు
కస్తురిరంగాఖ్యుఁడను జ♦గద్ధితముగ నీ
నిస్తులదైవతవర్గను
విస్తర మొనరించినాఁడ ♦ విబుధులకరుణన్. 22

తా. చక్కఁగా లక్షణము లెఱింగిన కవినైన కస్తురిరంగయ్య యను నేను లోకోపకారార్థము పండితుల యనుగ్రహముచే సాటిలేని దేవవర్గను **విపులముగాఁ** జెప్పితిని.

దేవవర్గు సంపూర్ణము.

మానవవర్గు.

క. శ్రీనగజామానసలస
మానసరోహంస నిరుప♦మానవిభవధా
మా నవముగ నీపేరిట
మానవవర్గువు రచింతు ♦ మానక సాంబా. 1

తా. కాంతియుక్తురాలగుపార్వతియొక్క మానసమనెడు ప్రకాశించెడికొలనికి రాయంచయైనవాఁడా! (పార్వతిచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁబడువాఁడా!) సాటిలేనికల్మికి నివాసమైనవాఁడా! ఓసాంబమూర్తీ! నీకంకితముగా నేను దప్పక నూతనముగా మానవవర్గను రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాఁత♦పలుకులు మినుకులు
ప్రామినుకులు తొంటి ♦ బాస లనఁగ
వేదాఖ్య లగు నేల♦వేల్పులు తొలిజాతి
వారు మిన్కులచదు♦వరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టు♦కలు పార్లు బాఁపలు
నాఁగ బ్రాహ్మణులకు ♦ నామము లగు
ఱేలు దొరలు నేల♦యేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గల♦వారు రాచ

తే. వారు ఱేఁడులు రెండవ♦వంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్త్రియాఖ్య లౌ ♦ బచ్చు చేరి
మూఁడవకొలంబతేఁడు నాఁడె♦కాఁడు నల్ల
నయ్యతొడబిడ్డ కోమటి ♦ నాఁ దనర్చు
వైశ్యనామంబు లదిరిని♦వాస సాంబ. 2

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాఁతపలుకులు, మినుకులు, ప్రామినుకులు, తొంటిబాసలు (ఈయన్నింటికిని బూర్వవాక్యములు అని యర్థము.) - ౫ వేదములు, నేల వేల్పులు=పుడమికి దేవులు-[భూసురులు], తొలిజాతివారు= అగ్రజన్ములు, మిన్కులచదువరులు = వేదాధ్యయనము చేయువారు, జన్నిగట్టులు=యజ్ఞోపవీతముఁ దాల్చినవారు, దుగపుట్టుకలు = ద్విజన్ములు, పార్లు [పాఱులు]=పాఱువారు, బాఁపలు - ౭ బ్రాహ్మణులు. ఱేలు, దొరలు, నేలయేలుదంటలు=పుడమినిఁ బాలించు నేర్పరులు, వెన్నునివలబుజమునఁగలవారు=విష్ణువుయొక్క కుడిబాహువునుండి పుట్టినవారు, రాచవారు=క్షత్త్రియులు, ఱేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు=రెండవకులమున [క్షత్త్రియవంశమున]ఁ బుట్టినరాజులు-౭ క్షత్త్రియులు. బచ్చు, చేరి, మూఁడవకొలంబతేఁడు=మూఁడవవంశమున [వైశ్యకులమున]ఁ బుట్టినవాఁడు, నాఁడెకాఁడు= నాణెముగలవాఁడు, నల్లనయ్యతొడబిడ్డ=విష్ణువుయొక్క తొడయందుఁ బుట్టినవాఁడు, కోమటి - ౬ వైశ్యుఁడు.

సీ. కలపతాల్పులు తుది♦కొలము నేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతోఁ♦బుట్టువు లన

నలరును శూద్రాఖ్య ♦ లమ్మ కన్నది తల్లి
యవ్వ నా మాత పే ♦ ళ్ళమరుఁ దండ్రి
యబ్బ కన్నయ్య నా♦యన యయ్య యప్పన
జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ ♦ డనుఁగు తోఁడు
తోఁడఁబుట్టు వనంగఁ ♦ దోఁబుట్టు వన సోద
రాఖ్య లౌ మొదటివాఁ ♦ డన్న పెద్ద
తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క ♦ యప్ప యనఁగ
జ్యేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు ♦ చెల్లె చెలియ
లనఁగఁ దనరుఁగనిష్ఠ కి♦ల్లాలు రాణి
యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య ♦ కగును సాంబ. ౩

టీ. కలపతాల్పులు = నాగేటినిధరించినవారు, తుదికొలమునేర్పరులు=కడపటి [నాలుగవ] కులమునందుఁబుట్టిన నేర్పుగలవారు, కాఁపులు= క్షేత్రములనరక్షించువారు, వినువాఁకతోఁబుట్టువులు=గంగానదికిసైదోడులు [శూద్రులు విష్ణుపాదమునఁబుట్టిరి యని శ్రుతి చెప్పుటచేతను, గంగ విష్ణుపాదోద్భవగనుకను గంగకుశూద్రులు దోఁబుట్టువులని చెప్పఁబడిరి.]-౪శూద్రులు. అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ-౪జనని. తండ్రి, అబ్బ, కన్నయ్య [కన్న + అయ్య], నాయన, అయ్య=పూజ్యుఁడు, అప్ప-౬జనకుఁడు. తమ్ముఁడు, అనుఁగు, తోఁడు, తోఁడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు - ౫ సోదరుఁడు [చిన్నవాఁడు]. మొదటివాఁడు=మొదటబుట్టినవాఁడు, అన్న, పెద్ద ౩ పెద్దతోఁబుట్టువు [అగ్రజుఁడు] అప్ప, అక్క - ౨ జ్యేష్ఠభగిని. చెల్లె, చెలియలు - ౨ కనిష్ఠభగిని. ఇల్లాలు [ఇల్లు=ఆలు], రాణి, ఆలు, పెండ్లాము. రూ. పెండ్లము - ౫ భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ము♦త్తైదు వనఁ బురంధ్రి
కగుఁ దోడికోడ లే♦రా లనంగఁ

బతిసోదరునిభార్య ♦ పరఁగుఁ గూఁతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి ♦ కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడుకఁడు ♦ కొడుకు పట్టి యనంగఁ
బుత్రుఁ డౌ బిడ బిడ్డ ♦ పూప పాప
కుఱ్ఱ చిఱుత కందు ♦ కూన నిసువు పాల
బుడుతనా శిశునామ ♦ ములుదనర్చు
తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల్ ♦ బేల ముగుద
యనఁగముగ్ధాంగనకు నాఖ్య ♦ లగును ముదిమి
వాఁడు ముదుకఁడు ముదిసిన ♦ వాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే ♦ ర్పొదవు సాంబ. 4

టీ. అయిదువరాలు [ఐదువ + ఆలు-రేఫాగమము].రూ. ఐదువరాలు ముత్తైదువ–౨ వృద్ధసుమంగలి. తోడికోడలు, ఏరాలు–౨ అన్నదమ్ముల భార్యలు. కూఁతురు, కూఁతు, కొమరిత-౩ పుత్రిక. కొమరుఁడు, బుడుకఁడు, కొడుకు పట్టి–౪ పుత్త్రుఁడు. బిడ, బిడ్డ, పూప, పాప, కుఱ్ఱ, చిఱుత, కందు, కూన, నిసువు. రూ. నిసుఁగు. పా. సిసువు, పాలబుడుత=చంటిబిడ్డ–౧౨ శిశువు. గోల, ముద్దియ, ముద్దరాలు [ముద్ద + ఆలు], బేల, ముగుద [ప్ర. ముగ్ధ]-౫ ముగ్ధ [ప్రాయమువచ్చిన యాఁడుది]. ముదిమివాఁడు, ముదుకఁడు, ముదిసిన వాఁడు, ముసలి, ముదుసలి – ౫ వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు ♦ చిన్న పడుచు చోఱ
పసివాఁ డనెడిపేళ్లు ♦ బాలునకగుఁ
జతురుపే ళ్ళగు దిట్ట ♦ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నే♦ర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి ♦ చెలిమరి గాదిలి
సకియ సంగడికాఁడు ♦ సంగడీఁడు

చెలి నేస్తి యనఁ జను ♦ స్నేహితునకుఁ జెల్మి
నంటు మాలిమి పొందు ♦ నంగమైత్రి
తే. కొఱలుఁ గుఱుచ టింగణ గిడ్డ ♦ గిఱక గుజ్జు
పొట్టి యన వామనాఖ్యలౌ ♦ గట్టివాయి
జాఁగ జంత గయాళియు ♦ నాఁగఁ దనరు
ధూర్తవనితకు దురితవి♦దూర సాంబ. 5

టీ. పిన్న, కొండికవాఁడు=చిన్నవాఁడు, చిన్న, పడుచు, చోఁడి, రూ. చౌఁడి, పసివాఁడు-౭ బాలుఁడు. దిట్ట, జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి [వెరవు+అరి] = ఉపాయముగలవాఁడు [మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము], ప్రోడ [ప్ర. ప్రౌఢుఁడు.], నేర్పరి [నేర్పు+అరి - మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.]= సామర్థ్యముగలవాఁడు-౭ సమర్థుఁడు. చెలికాఁడు, సంగాతి=సంగాతము (స్నేహము) గలవాఁడు, చెలిమిరి=[చెలిమి+అరి.] చెలిమిగలవాఁడు, గాదిలి సకియ[ప్ర.సఖి], సంగడికాఁడు-సంగడీఁడు-[పైరెండింటికి సంగడికలవాఁడు అనియర్థము.] చెలి, నేస్తి=నేస్తముగలవాఁడు నేస్తము+ఇ-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.]-౯ స్నేహితుఁడు. చెల్మి. రూ. చెలిమి, నంటు, మాలిమి. రూ. మాల్మి. పొందు-౪ స్నేహితము. కుఱుచ, టింగణ. రూ. టింగణా, గిడ్డ, గిఱక గుజ్జు, పొట్టి-౭ కుఱుచవాఁడు. గట్టివాయి= పెద్దగొంతుగలది, జాఁగ, జంత గయాళి, రూ. గయ్యాళి=అలక్ష్యము సేయునది - ౩ ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బపుసేఁతరి ♦ కయిసైసరుఁడు మాట
లల్లువాఁ డనువేళ్లు ♦ చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ ♦ బట్టు క్రిక్కాలనంగ
వందుల కగుఁ బడ♦వాళ్లు వేగు
వారు వేగరు లనఁ ♦ జారులపే ళ్లొప్పు
బోయీలు బెస్తలు ♦ మోపరు లన

వాహకులకుఁ జెల్లు ♦ సాహిణి సాని రౌ
తనఁగ నశ్వారోహ♦కునకుఁ దనరుఁ
తే. గట్టికలు పణిహారులు ♦ కటిక లనఁగ
వేత్రపాణుల కగు బోయ ♦ వేఁటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరా♦తాఖ్య లెసఁగు
నన్నగళ పేడి యన షండుఁ ♦ డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బపుసేఁతరి = గ్రంథములను రచించువాఁడు, కయి, కైస రుఁడు, మాటలల్లువాఁడు = పదము లొక్కటిగఁ జేర్చువాఁడు - ౪ కవి. బట్టులు, చదువరులు (చదువు + అరులు) = చదువుగలవారు, బట్లు, క్రీళ్ళ లు - ౪ స్తుతిపాఠకులు. పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు - ౩ చారులు - (మాఱువేసముతోఁ బరరాజ్యములనుండి యచ్చటి సంగతులనుఁ దమరాజునకుఁ దెలుపువారు.) బోయీలు, బెస్తలు, మోపరులు-౩ పల్లకులు మొదలగు వానిని మోయువారు. సాహిణి, సాని, రౌతు - ౩ గుఱ్ఱపురౌతు. కట్టికలు, పణిహారులు, కటికలు - ౩ బెత్తము దాల్చి కొలువుచేయు ద్వారపాలు రు మున్నగువారలు. బోయ, వేఁటకాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి=అడవులందుసంచరించువాఁడు - ౩ కిరాతులు. అన్నగళ, పేడి - ౨ నపుంసకుఁడు.

సీ. జాలరి వలఱేఁడు ♦ మీలవేఁటరి యనఁ
దగు ధీవరుని పేళ్లు ♦ తడుపుదాల్పు
వడు గొంటిజందెము♦వాఁడు బమ్మచారి
యన బ్రహ్మచారి పే♦ళ్ళమరు గేస్తు
మనికిఱేఁ డింటివాఁ ♦ డన గృహస్థున కగు
నడవికాఁపు తపసి ♦ జడలదారి
నాఁ జెలువొందు వా♦నప్రస్థునకు నొంటి
కాఁడు గోణముదారి ♦ బోడ బీద

తే. కావులుగలాఁడు సన్నాసి ♦ నా వెలుంగు
యతిసమాఖ్యలు ముగితిము♦త్తైదు వనఁగ
జక్కి నన పేరఁటా లన ♦ జరగు మృతచి
రంటినామంబు లాపన్న ♦ రక్షసాంబ.

టీ. జాలరి=(జాలము + అరి.) జాలముగలవాఁడు, వలకాఁడు=వ
కుఁ బ్రభువు. మీలవేఁటరి=చేఁపలను వేఁటాడువాఁడు- 3 చెంబడివాఁడు
తడుపుదాలుపు=కొల్లాయివంటి పంచె కట్టుకొన్నవాఁడు, వడుగు (ప్ర
వటువు)=ఒంటి జందెమువాఁడు= ఒక్కజందెమే వేసికొనువాఁడు, బ్రహ్మ
చారి - ౪ బ్రహ్మచర్యము పూనినవాఁడు. గేస్తు (ప్ర. గృహస్థు.) మని
కాఁడు=ఇంటియజమానుఁడు, ఇఁటివాఁడు= ఇల్లుగలవాఁడు - 3 పెండ్లియ
యినవాఁడు. అడవికాఁపు=అడవియందు వసించువాఁడు, తపసి (ప్ర. తప
స్వి.)=తపస్సుచేయువాఁడు, జడలదారి=జడలనుదాల్చినవాఁడు - 3 వాన
ప్రస్థుఁడు. ఒంటికాఁడు=ఏకాకి, గోఁణముదారి = గోఁచిపెట్టికొన్నవాఁడు,
బీద, కావులుగలాఁడు=కాషాయవస్త్రముఁదాల్చినవాఁడు, సన్నాసి - ౫
సన్న్యసి. ముగితిముత్తైదువ = ముక్తినొందిన ముత్తైదువ, జక్కిని, పేరఁ
టాలు - 3 మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలి.

సీ. మూకాఖ్య లగుమూవ ♦ మూఁగ మూఁగి యనంగ
గ్రుడ్డి చీకన నంధ♦కునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము ♦ వయసు జవ్వన మన
యౌవనాభిఖ్య లౌ♦నందగాఁడు
వగకాఁ డమరువాఁడు♦వన్నెకాఁ డెమ్మెకాఁ
డౌసుకాఁడన సొగ♦సైనవాఁడు
నీటుకాఁ డనఁగ రా♦ణించు శృంగారికి
గోవాల్లు బొజుఁగు నాఁ ♦ గోడెకాఁడు

తే. వెచ్చకాఁడు నసువుకాఁడు ♦ వేడ్కకాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁడనఁ బల్ల♦వుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు ♦ సొబగు రూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకుఁ జె♦న్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగ, మూఁగి – ౩ నోరులేనివాఁడు. గ్రుడ్డి, చీకుఱి కన్నులులేనివాఁడు. పరువము, ప్రాయము. రూ. పాయము, వయసు (ఇది సంస్కృతసమమని తోఁచెడి) జవ్వనము (ప్ర. యౌవనము) – ౫ ప్రాయము. అందగాఁడు = అందముగలవాఁడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు, ఎమ్మెకాఁడు, జాణుకాఁడు=హొయలుకలవాఁడు, సొగసైనవాఁడు, నీటుకాఁడు – ౭ సొగసు చేసికొన్నవాఁడు. గోవాళ్ళు, బొజుఁగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=అిప్పిచ్చువాఁడు, నసువుకాఁడు=ప్రేమగలవాఁడు, వేడ్కకాఁడు=తమాషాలుగలవాఁడు, లంజెకాఁడు, మిండఁడు – ౮ విటపురుషుఁడు. సోయగము, చక్కఁదనము, సొబగు, రూపు – ౪ సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమనసువాఁడు ♦ గడుసరి యుక్కరి
దిటవరి దిట్టన ♦ ధీరున కగుఁ
గుచ్చితుఁ డడిగొట్టు ♦ కూళ పెంకె బికారి
ముడికాఁడు చిలుమువాల్ ♦ మోటు లుచ్చ
చెండిపోతు గరాను ♦ మొండికట్టె తులువ
కైలాటకాఁడు ట♦క్కరి పిసాళి
టకటొంకు టాటోటు ♦ రవళి దబ్బిలి దూబ
గడుసు కల్లరి దోస♦కారి చెనఁటి
తే. పాలసుఁడు లండి పిక్కరి ♦ పలువ చెడుగు
బేరజ మనంగ ధూర్తుని♦ పేరు లమరుఁ

బగఱు మార్తురు పగతురు ♦ పవతు రనఁగ
నహితులకు నామధేయము ♦ లమరు సాంబ. **9**

టీ. గట్టిమననువాఁడు, గడుసరి (గడుసు + అరి), ఉక్కరి (ఉక్కు + అరి), దిటవరి (దిటవు + అరి), పైమూఁడుపదములకు "బలిమిగలవాఁడు" అని యర్థము. దిట్ట — ౨ ధీరుఁడు. కుచ్ఛితుఁడు. (ప్ర. కుత్సితుఁడు), అడిగోఁట్రా, కూళ, పెంకె, బికారి, ముడికాఁడు, చిలుమువాలు, మోటు, లుచ్ఛ, చెండిపోతు, గరాను, మొండికట్టె, తులువ, కైలాటకాఁడు (కైలాటము + కాఁడు) = మాయోపాయము గలవాఁడు, టక్కరి = టక్కులు గలవాఁడు, పిసాళి, టకటొంకు, టాటోటు. రూ. తాటోటు, తపళి. రూ. తపలి, దబ్బలి, దూబ, గడుసు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, దోసకారి=పాపకార్యము లొనర్చువాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, లండి, పిక్కరి=పిక్కబలము గలవాఁడు, పలువ, చెడుగు, బేరజము — ౩౩ ధూర్తుఁడు. పగఱు, మార్తురు, పగతురు, పవతురు — ౪ శత్రువులు.

సీ. పెఱవారు కడవారు ♦ వింతవా రెడవారు
లాఁతివా రన నన్యు♦లకుఁ జెలంగుఁ
జుట్టలు చుట్టాలు ♦ చుట్టముల్ విందులు
బందుగు లనఁ జెల్లు ♦ బంధువులకుఁ
గూర్చువాఁ డెడకాఁడు ♦ కుంటెనకాఁ డనఁ
దాపికాఁ డనఁ బేరు ♦ దనరుచుండు
విటదూత బయకాఁడు ♦ వీణెకాఁ డనఁ బొల్చు
వైణికునకు గాణ ♦ పాటకుఁ డన
తే. గాయకున కగుఁ దిక్క వెం♦గలి వెడంగు
నెకలి పీఱీఁడి వెంబర ♦ విత్తు వెఱ్ఱి
వేఁదు అనఁగ నపస్మారి ♦ వెలయుఁ జెవిటి
వినని వాఁ డన బధిరాఖ్య ♦ లొనరు సాంబ. **10**

టీ. పెఱవారు, కడవారు, వింతవారు, ఎడవారు, లాతివారు - ౫ పొరుగువారు. చుట్లు (చుట్టము + లు- మువర్ణలోపము.), చుట్టాలు (చుట్టము + లు-మువర్ణలోపము, తత్పూర్వహ్రస్వమునకు దీర్ఘము.) చుట్టములు, విందులు, బందుగులు (ప్ర. బంధువు.) - ౫ బంధువులు. కూర్చువాఁడు= వీటిని దెచ్చి యిచ్చువాఁడు, ఎడకాఁడు, కుంచెనకాఁడు, తాపికాఁడు - ౩ విటునిదూత. బయకాఁడు, వీణెకాఁడు - ౨ వీణెవాయించువాఁడు. గాణ, పాటకుఁడు-౧ గానము చేయువాఁడు. తిక్క, వెంగలి, వెడంగు, వెకలి, వీఱిఁడి, వెంబరవిత్తు, వెఱ్ఱి, వేఁదుఱు - ౮ మఱుపుగలవాఁడు - (అపస్మారి) చెవిటి, విననివాఁడు - ౨ చెవులు వినఁబడనివాఁడు.

సీ. ఎకిమీఁడు పాదుసా ♦ యేలిక మన్నీఁడు
సాహేబు రాయఁడు ♦ సామి పబువు
జియ్య తుపాసి వ♦జీరుండు రాయలు
దునెదారి రా ఱేఁడు ♦ దొర యొడయఁడు
నేఁ డనవర్తిలు ♦ నృపువేళ్లు పడవాలు
గళవాయి దళ్వాయి ♦ దణి యనంగఁ
దగు దళకర్తకుఁ ♦ దగువాఁడు వెరవరి
తీర్పరి కార్బారి ♦ దిట్ట యనఁగఁ
తే. గార్యకర్తకుఁ జెలఁగుఁ బ్రె♦గ్గడ నియోగి
ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రి♦పేళ్లు వెలయుఁ
బంగునకు లేవఁ జాలని ♦ వాఁడు పుట్టు
మొండి పిచ్చుకుం టనువేళ్లు ♦ పొసఁగు సాంబ. 11

టీ. ఎకిమీఁడు, పాదుసా (ఇది హిందూస్థానీపదము). రూ. పాదుసాహి, ఏలిక, మన్నీఁడు. పా. మన్నియ. రూ. మన్నియఁడు, మన్నెఁడు, మన్నె, సాహేబు (ఇది హిందూస్థానీపదము). రాయఁడు, సామి (ప్ర. స్వా

మి), పబువు (ప్ర. ప్రభువు), జియ్యా, తుపాసు, వజీరుఁడు (ఇది హిందుస్థానిపదము.), రాయలు, దుసెదారి. రూ. దునేదారి, రా, ఱేఁడు, దొర, ఒడయఁడు, నేఁడు—౨౭—రాజు. పడవాలు, దళవాయి, దళ్వాయి, దణి—౪ సేనానాయకుఁడు. తగువాఁడు, వెరవరి (వెరవు + అరి) ఉపాయము గలవాఁడు, తీర్పరి (తీర్పు + అరి)=దిద్దుపాట్లుగలవాఁడు, కార్భారి, దిట్ట - ౫ కార్యములను జక్కఁగాఁజేయువాఁడు. ప్రెగ్గడ, నిజోగి (ప్ర.నియోగి)= ఉత్తరువుచేయువాఁడు, ప్రెగడ, మంతిరి - ౪ మంత్రి. లేఁపఁజాలనివాఁడు, పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు. రూ. పిచ్చుకకుంటు – ౩ పంగువు – ఈఁచఁబోయినకాళ్లవాఁడు.

సీ. ఎడకాఁడు కొల్లగాఁ ♦ డెడత్రోవకాపరి
  గడిదొంగ దోఁపుడు♦కాఁడు నాఁచు
గజముచ్చు చేవాఁడి♦కాఁడు జాజరకాఁడు
  మచ్చరి మునిముచ్చు ♦ మాయదారి
తెరువాటుకాఁడు క♦త్తెరదొంగ దొరకోలు
  సన్నాసి వడికాఁడు ♦ కన్నగాఁడు
రేదిరిమ్మరీఁడు ము♦ల్లియవిప్పు లోవాఁడి
  కాఁడు తెక్కలికాఁడు ♦ కల్లరీఁడు
తే. తవళి మోసరి యనఁ జెల్లుఁ ♦ దస్కరునకుఁ
దొత్తు సాఁకుడు బోనము♦కత్తె చాది
విలువరమ్ముడు వరవు డిల్ ♦ బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామధేయముల్ ♦ దనరు సాంబ. 12

టీ. ఎడకాఁడు, కొల్లగాఁడు=కొల్లచేయువాఁడు, ఎడత్రోవకాపరి= నిర్జనమార్గమునందుఁ గాచియుండువాఁడు, గడిదొంగ = ఒళవెతింగినదొంగ, దోఁపుడుకాఁడు. రూ. దోఁపిడికాఁడు = నరులసొమ్ము దోఁచువాఁడు,

నాఁడు, గజముచ్చు=పెద్దదొంగ, చేవాఁడికాఁడు=చేతిపదును గలవాఁడు-జాజరకాఁడు. రూ. జజ్జరకాఁడు=వంచనసేయువాఁడు, మచ్చరి (ప్ర. మత్సరి), కంటుగలవాఁడు, మునిముచ్చు=పశ్యతోహరుఁడు-చూచుచుండఁగ నేమార్చి కొట్టుకొనిపోవువాఁడు, మాయదారి=మోసముగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు = దారినడ్డగించువాఁడు, కత్తెరదొంగ = కత్తెరతోఁబనిచేయు దొంగ, దొరకోలుసన్యాసి = నమ్మించి మోసపుచ్చి దొంగలించుదొంగ, వడికాఁడు=చేతిచుఱుకుఁదనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నము వేయువాఁడు రేద్రిమ్మరీఁడు = రాత్రులందు సంచరించువాఁడు, ముల్లియవిప్పు=ధనముల ముడులను విప్పువాఁడు, లోవాఁడికాఁడు=మనసునఁ గఠినత్వముగలవాఁడు తెక్కలికాఁడు=దొంగతనము గలవాఁడు,కల్లరీఁడు (కల్ల + అరి + ఈఁడు స్వార్థమున నీ ప్రత్యయము.)=బొంకులాడువాఁడు. తవళి, మోసరి (మోసము + అరి)=మోసముగలవాఁడు-౹౮ దొంగ. తొత్తు, సాఁకుడు, బోనము కత్తె (వంటచేయునది), దాది (ప్ర. ధాత్రి.) విలుసరమ్ముడు = కూలికిఁ బనిచేయునది. పరవుడు, ఇల్‌బిడ్డ-౹౮ దాసి-పనికత్తె.

సీ. పడపుఁజాన గడించు ♦ పడతి మేల్దాపరి
  బోగపుఁజేడియ ♦ పొత్తుటాలు
వేడుకచెలి లంజె ♦ వెలయాలు రోచెల్వ
  వెల్లాటకత్తె నా ♦ వేశ్య వెలయుఁ
గూర్చి యిచ్చుమిటారి ♦ కుంటెనకత్తియ
  తాపికత్తె యనంగఁ ♦ దనరుదూతి
నాగవాసం బన ♦ నామ మౌ వేశ్యల
  మేళంబునకుఁ గొమ♦రాలు కొమిరె

తే. చాను జవరాలు కొమరిత ♦ జవ్వని యన
  సుందరికిఁ జెల్లుగట్టివై ♦సుదియుఁ బ్రోడ
యనఁగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసుచె♦ల్లినది ముసలి
  ముండుకో రన లోలాక్షు ♦ మెఱయు సాంబ.

టీ. పడపుఁజాన (పడపు + చాన) = ధనసంపాదన చేయునట్టి స్త్రీ గడించుపడఁతి=ధనమునుగూర్చుకొంత, మేట్లాపరి=వలపుఁజూపనిది- లో [illegible] దాఁచునది, బోగపుఁజేడియ [బోగము + చేడియ]=సుఖానుభవము [illegible] మగువ, పొత్తుటాలు [పొత్తు + ఆలు] = అనురాగముఁజూపు. పెండ్లా వేడుక చెలి=సంతోషముగలిగించుసుందరి, లంజె, వలయాలు [వల + ఆలు] విలువకువచ్చెడి పెండ్లాము, రోచల్వ = డబ్బునకువచ్చుభార్య, పెల్లాటక రూ. పెల్లాటకత్తె = సుగసలనాట్యముచేయునట్టిది — ౧౧ వేశ్య. మూర్చి చ్చుమిటారి=విటునిజేర్చునది, కంటెనకత్తియ, తాపికత్తె ౩ మాతృక. వా వాసము-౧ వేశ్యలసమూహము. కొమరాలు, కొమిరె=చిన్నవయసుగల [illegible] మ, జవరాలు=యౌవనముగలది, కొమరితె. రూ. కొమారితె, కొమార్తె, జవ్వ [జవ్వనము + ఇ]=యౌవనముగలది- [illegible] త్రయముగలపడుచు. గడుసు ప్రోడ [ప్ర. ప్రౌఢ]—అప్రౌఢాఁగన — ౩. రెయేండ్లకు [illegible] గలది. వయసుచెల్లినది, ముసలి, మిండకోగ రూ. మిండలకోగ — [illegible] పీండ్లకుఁ బయిఁబడినను విటులను గోరునట్టిస్త్రీ - లోలస్త్రీ.

సీ. కన్నియ కన్నె నాఁ ♦ గన్యక నెగడుఁ జేసు
లాస గలది టెంకె ♦ లాంఛి [illegible]
వెలిచోరవని యన ♦ నెలయు [illegible] పేళ్లు
మెయి మేను గెమెడలు నె ♦ మ్మేను మేను
బొంది మే మై యనఁ ♦ బొసఁగు దేహముపే
నెఱకలు నెంద్రుసల్ ♦ నెఱు లనంగఁ
గేశసమాఖ్యలౌ ♦ గేశబంధముపేళ్లు
కీల్జడి క్రొమ్ముడి ♦ కీలుగంటు
తే. నూనెముడి వెన్నుగంటన ♦ నొనరు శిఖకు
జుట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁ ♦ జుంచు కురులు

ముంగురులు కూఁకటు లనంగఁ♦ బొసఁగుచుండుఁ
గుంతలములకు జితదైత్య♦కూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె – ౨కన్యక. ఆసగలది=ఇతరులపై యాశగలది, బొంకులాడి, చెడిపె, వెలిచొరపరి=బయటిరుచిగలది–౪ జారిణిస్త్రీ. మెయి, మేయి, ఒడలు, నెమ్మేను, మేను, బొంది, మే, మై–౮ శరీరము. నెఱకలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు – ౩ కేశములు. కీల్ముడి, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త+ముడి), కీలుగంటు. నూనెముడి, వెన్నుగంటు – ౫ కేశబంధము – జాఱుగముడిచిన వెండ్రుకల దూనుముడి. జుట్టు, సిగ, సిక–౩ శిఖ–జుట్టుముడి. చుంచుకురులు ముంగురులు (మున్ను+కురులు)=ముందటి వెండ్రుకలు, కూఁకటులు – ౩ చూర్ణకుంతలములు – పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూల ♦ క్రొవ్వెద తుఱుమనఁ
గబరి పేరొఁగెఁ గను ♦ క న్ననంగ
నేత్రాఖ్య లగు నొసల్ ♦ నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నుదు రన నిటలాఖ్య ♦ లొదవుఁ జూడ్కి
పొరువ దిష్టి చూ ♦ పన వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును ♦ జానుగులును
నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ ♦ కౌను లేఁగౌను నె
న్నడుము నడు మనంగ ♦ నడరు మధ్య
తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ ♦ దనరు నాభి
మూతి మోర మొకము మోము ♦ మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు ♦ వాయి యనఁగ
ముఖగుహాభిఖ్య లగు గురు♦మూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద). తుఱుము–౫ స్త్రీలకొప్పు, కన్, కను, కన్ను–౩ నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు,

నెన్నుదురు-౪ ఫాలము. చూడ్కి. రూ. చూడికి, పారువ (ద్రావిడము.), దిష్టి (తెలుఁగున షకారము లేదు గనుక ఈరూప మసాధువు.), చూపు-౫ వీక్షించుట - దర్శించుట. వీనులు, చెవులు, జానుగులు - ౩ శ్రోత్రములు. కౌను, లేఁగౌను (లేత + కౌను), నెన్నడుము (నెఱ + నడుము), నడుము-౪ మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు-౨ నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము, మొగము (ఈ ౩ ను ముఖశబ్దభవములు)-౫ వదనము. వా, నోరు, వాయి-౩ వదనగుహ (నోరు).

సీ. పలు పల్లు పండులు ♦ పండ్లన రదము లౌఁ
జెంప దవుడ చెక్కు ♦ చెక్కి లనఁగఁ
దగుఁ గపోలము నెత్తి ♦ తల యన శిర మొప్పు
ముకు ముక్కనంగ నా♦సిక చెలంగు
బొమ కనుబొమ యన ♦ భ్రూనామ మమరు మీ
సలు మీసము లనంగ♦శ్మశ్రు వలరు
నదరము కెమ్మోవి ♦ పెదవి వాతెఱ మోవి
యన నోష్ఠ మగు నెద ♦ యక్కు ఱొమ్ము
తే. నెడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్ట ♦ కడుపు బొజ్జ
బొఱ్ఱ డొక్కన నుదరంబు ♦ పొసఁగుచుండుఁ
గేలు కైకయి చేయి కెం♦గే లనంగఁ
బంచశాఖకు నామముల్ ♦ పరఁగు సాంబ. 16

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు - ౪ దంతములు. చెంప. రూ. చెంక, దవుడ. రూ. దాడ. చెక్కు, చెక్కిలి-౪ కపోలము. నెత్తి, తల-౨ శిరస్సు. ముకు, ముక్కు-౨ ఘ్రాణము. బొమ, కనుబొమ - ౨ భ్రూరేఖ. మీసలు (మీసము + లు - ముువర్ణలోపము), మీసములు. రూ. మీసాలు - ౩ శ్మశ్రువులు. అదరము (ప్ర. అధరము.), కెమ్మోవి (కెంపు + మోవి), పెదవి,

వాతెఱ = (వాయి + తెఱ) నోటిరంధ్రమును మూయునది, మోవి - ౨ ఓష్ఠము. ఎద, అక్కు, ఱొమ్ము, ఎడఁద - ౪ హృదయము. పొట్ట, కడుపు, బొజ్జ, బొఱ్ఱ, డొక్క - ౫ ఉదరము. కేలు (నిత్యైకవచనాంతము.), కై, కయి, చేయి. రూ. చెయ్యి, చెయి, చే, కెంగేలు(కెంపు + కేలు)-౬ కరము.

సీ. అఱచెయ్యి లోచెయి ♦ యనఁ గరతల మొప్పఁ
బెడచెయ్యి మీఁజెయి ♦ వెనుకచెయ్యి
యనఁ దగుఁ జర్మమళి ♦ యంబు వేల్ వ్రేలన
నంగుళి యగుఁ జర ♦ మాంగమునకు
వెన్ను వెనుకమేను ♦ వీఁపన వర్తిల్లు
గద్దువ గడ్డము ♦ గౌద యనఁగఁ
జిబుకనామంబురా ♦ జిల్లుఁ గడవసంబు
చట్ట తోలనఁ గళా ♦ సంబు నాఁగఁ
తే. జర్మ మమరు మోఁకాళ్లన ♦ జానువు లగుఁ
బిక్క చిఱుదొడ యన జంఘ ♦ పేళ్లు దనరుఁ
గుఱువు తొడ యన నూరువు ♦ వఱలు ముడ్డి
పిఱుఁదు తుంటన జఘనంబు ♦ పేళ్లు సాంబ. 17

టీ. అఱచెయ్యి, లోచెయి - ౨ చేతిలోభాగము. పెడచెయ్యి, మీఁజెయి (మీఁదు + చెయి), వెనుకచెయ్యి = చేతివెనుకటిభాగము - చేతివెనుకటిభాగము. వేలు, వ్రేలు - ౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు - ౩ పృష్ఠము. గద్దువ, గడ్డము, గౌద. రూ. గవుద - ౩ గడ్డము. కడపసంబు, చట్ట, తోలు, కళాసము - ౪ చర్మము. మోఁకాళ్లు - ౧ జానువు పిక్క, చిఱుదొడ = చిన్నతొడ - ౨ పిక్క. కుఱువు, తొడ - ౨ ఊరువు. ముడ్డి. రూ. మూఁడి, పిఱుఁదు, తుంటి - ౩ కటిభాగము.

సీ. పునుక పుఱియ పుచ్చె ♦ యనఁ గపాలం బొప్పు
బుజము మూఁ పనఁ జెల్లు ♦ భుజము పేళ్లు
బట్ట వలువ కోక ♦ పుట్టంబు గింటెంబు
చీర నా వసనంబు ♦ చెలఁగు నఱుత
గొంతు కుత్తుక యఱ్ఱు ♦ కొలిమి మెడ యనంగ
గళమున కగుఁ బిడి♦కి లన ముష్టి
కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర ♦ యన నంజలికి దోయి
లన హస్తమునకు మూ ♦ రనఁగఁ బొసఁగు

తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య ♦ పరఁగు జేన
దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు ♦ బెత్త యనఁగ
నంగుళాభిఖ్య యగు నంజ ♦ హజ్జ యడుగు
నాఁగఁ బాదాఖ్య లగు లోక♦నాథ సాంబ. 18

టీ. పునుక. రూ. పున్క, పుఱియ. రూ. పుఱ్ఱె, పుచ్చె-౩ కపాలము. బుజము, మూఁపు - ౨ బాహువు. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింటెము, చీర - ౬ వస్త్రము. అఱుత, గొంతు, కుత్తుక, అఱ్ఱు, కొలిమి, మెడ - ౬ కంఠము. పిడికిలి - ౧ ముష్టి. చేర - ౧ ప్రసృతి (చాఁచినవ్రేళ్లు గలయఱచేయి). దోయిలి. రూ. దోసిలి - ౨ అంజలి. మూర - ౧ హస్తము (మోచెయ్యిమొదలు వ్రేళ్లకొనవఱకుండు భాగము.). బార - ౧ వ్యామము (రెండుచేతులు చాఁచినడుమనుండుసందు). జేన, దుత్త-౨తాలము (చాఁచిన బొటనవ్రేలికొనకుఁ జిటికెనవ్రేలికిని నడుమనుండుసందు.). బెత్త - ౧ అంగుళము. అంజ, హజ్జ. రూ. అజ్జ, అడుగు - ౩పాదము.

సీ. చనులు గుబ్బలు చండ్లు ♦ చాచులు పాలిండ్లు
చన్ను లనంగఁ గు♦చంబు లమరు

నారు నూఁగా రన ♦ నలరు రోమావళి
పాపలఁ గనుతావు ♦ పత్త బుయ్య
మరునిల్లు దుబ్బన ♦ మదనమందిర మొప్పుఁ
బిల్లలఁ గలిగించు♦వేరు చుల్లి
బుల్ల బెల్ల మనంగఁ ♦ బొసఁగు శేఫము గాఁడు
గుద్ద పిఱ్ఱి యనంగ ♦ గుదము దనరుఁ
తే. పైఁట పయ్యఁట పయ్యెద ♦ పయఁట చెఱఁగు
నాఁగఁ జేలాంచలాభిధా♦నంబు చెలఁగుఁ
గలువడము చందువా మేలు♦కట్టనంగ
నతిశయిల్లు వితానాహ్వ♦యములు సాంబ. 19

టీ. చనులు, గుబ్బలు, చండ్లు, చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు-౬ స్తనములు. ఆరు, నూఁగారు-౨ నాభిమీఁదిరోమరేఖ. పాపలఁగనుతావు=బిడ్డలను గనునట్టితావు, పత్త, బుయ్య, మరునిల్లు, దుబ్బ-౫మన్మథాగారము (స్త్రీలింగము). పిల్లలఁ గలిగించువేరు = బిడ్డలఁబుట్టించుటకు మూలమైనది, చుల్లి. తూ. చుల్ల, బుల్ల. బెల్లము-౫పుంలింగము. గాఁడు, గుద్ద, పిఱ్ఱి - ౩ అపానస్థానము. పైఁట, పయ్యఁట, పయ్యెద. రూ. పయ్యద, పయఁట, చెఱఁగు-౬-చీరకొంగు. కలువడము, చందువా, మేలుకట్టు - ౩ వితానము (వివాహాదులందుఁ బందిటికిఁజేయు వస్త్రాలంకారము).

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మ యు♦గ్మలి నవలా చాన
కన్నె బిత్తరి గోతి ♦ కలికి మగువ
జవరాలు చేడియ ♦ జవ్వని తొయ్యలి
నాతి పైదలి యెల♦నాగ లేమ
సకియ జక్కవచంటి ♦ చాన చిల్కలకొల్కి
గుబ్బెత ప్రోయాలు ♦ కొమ్మ పడఁతి

పొలఁతి ముద్దియ నన♦బోఁడి యింతి మిటారి
నెలఁతుక వాల్గంటి ♦ నెలఁత తెఱవ
తే. యన్ను లతకూన యొయ్యారి ♦ యతివ వెలఁది
చెలియ సకి బోటి కొమరిత ♦ చిగురుబోఁడి
ముగుద వగలాఁడి సింగారి ♦ ముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమా♦ఖ్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ = ముద్దులు గులుకునది, ఉగ్మలి, నవలా, చాన, కన్నె, బిత్తరి, గోతి, కలికి, మగువ, జవరాలు, చేడియ, జవ్వని, తొయ్యలి, నాతి, పైదలి, ఎలనాగ, లేమ, సకియ, జక్కవచంటి = చక్రవాకపక్షుల మాడ్కి నొండొంటిఁ గదిసియుండు స్తనములుగలది, చామ, చిలుకల కొలికి=చిలుకలకొలుకులవంటి కంటికొనలుగలది, గుబ్బెత=గుబ్బ చన్నులు గలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ, పడఁతి, పొలఁతి, ముద్దియ, ననబోఁడి=పుష్ప ముంబోలుమేనుగలది, ఇంతి, మిటారి=మిటారముగలది, నెలఁతుక, వాల్గంటి = నిడుపుకన్నులు గలది, నెలఁత, తెఱవ, అన్నులతకూన = లేఁతతీఁగెను బోలినది, ఒయ్యారి = ఒయ్యారముగలది, అతివ, వెలఁది. రూ. వెలఁదుక, చెలియ, సకి (ప్ర. సఖి), బోటి, కొమరిత, చిగురుబోఁడి = ఇగురువంటి మేనుగలది, ముగుద, వగలాఁడి = వగలుగలది, సింగారి = సొగసుగలది, ముదిత, ఉవిద. గరిత – ౫౮ స్త్రీ.

సీ. ఆనవాలును పులు ♦ గంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛ♦నాఖ్య లొదవు
జడితి గొబ్బున వేగ ♦ సరగు గ్రక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు ♦ వేగమునకు
మరియాద గడి మేర ♦ సరు డెల్ల కర యనఁ
బఱఁగు మర్యాదకు ♦ వెఱఁగు వింత

యక్కజ మబ్బుర ♦ మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
మచ్చెరు వన నద్భు♦తాఖ్య లమరుఁ
తే. బరుగు కదలిక పరు వన♦ నెఱయు ధావ
నమ్మునకు వేడె మొనరించెఁ ♦ గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ
జుట్టుకొనె నావరించె నా ♦ నిట్టినుడులు
వేష్టనంబున కమరు స♦ర్వేశ సాంబ. **21**

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫ చిహ్నము. జడితి (ప్ర. ఝడితి), గొబ్బునఁ, వేగ, సరగు, గ్రక్కునఁ, వడి, వేగిరము - ౭ శీఘ్రము. మరియాద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కర - హద్దు. వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ (నిండు + వెఱ). అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము.)-౮ ఆశ్చర్యము. పరుగు, కదలిక, పరువు - ౩ పరుగెత్తుట. వేడెమొనరించె. క్రమ్మె, పొదివె, చుట్టుకొనె, ఆవరించె - ౫ చుట్టును గూర్చుండియుండె.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు ♦ బోన మోరెము పసా
దము వంటకము పస♦దనము బొతు
సాద మోగిర మన ♦ జరుగు నన్నము పేళ్లు
కుడిచె బోసేసె సా♦పడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె ♦ నారగించె మెసవెఁ
దినె మెక్కె నన భు♦క్తిగొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్వులు సేఁత ♦ లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
గనలు మోడి యలుక ♦ కినుక కిన్క
తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ ♦ నాన సిగ్గు
బొసుకు పుయిలోట సిబ్బితి ♦ పుచ్చటి కనఁ

బరగు ప్రీడాఖ్య యోల నెపంబు సాక
నంగ వ్యాజం బమరు జగన్నాథ సాంబ. 22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము.) వంటకము, పసదనము, బాతు (అన్యదేశ్యము.), సాదము (ఇది ద్రావిడపదము.), ఓగిరము - ౧౧ అన్నము. కుడిచె, బోనేసె, సాపడియె, నమలె, ఆరోగిణచెమొనర్చె. రూ. ఆరోగణమొనర్చె, ఆరగించె, మెసవె, తినె, మెక్కె-౧౦ భోజనముచేసెను. పనులు, చెయ్వులు, చేతలు-3 కార్యములు. కనలు, మోడి, అలుక, కినుక, కిన్క - ౫ కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొసుకు, పుయిలోట, సిబ్బితి, పుచ్చటిక. రూ. పుచ్చడీక-౮ సిగ్గు. ఓల, నెపము (ప్ర. నిభము), సాకు - 3 మిష.

సీ. పానుపు తలిమంబు ♦ పఱుపు లేపన మెత్త
సెజ్జ యనగ శయ్య ♦ చెలంగుచుండు
బన్నుండె దెన్నుండె ♦ బండుకొనె బరుండె
బవ్వళించెను బండె ♦ బడకసేసె
నత్తమిల్లె ననంగ ♦ నలరారు శయనించె
ననుటకు నిద్దురగొనియె గుఱక
గొనియె నిద్దురవోయె ♦ గూర్కెడె నన నిద్రి
తుని కొప్పు లేచె మేల్కొనియె మెలకు
తే. వయ్యె నన జాగ్రదభిధాన ♦ మమరు వేడ్క
యెలమి వేడుక సంతోస ♦ మింపు ముదము
సంతసము సొంపు మేలరుసం బనంగ
బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగ ♦ త్పాల సాంబ. 23

టీ. పానుపు. రూ. పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, లేపు, మెత్త, సెజ్జ (ప్ర. శయ్య.)-౭ శయ్య. పన్నుండెను, తెన్నుండెను, పండుకొనెను, పరుం

డెను, పవ్వళించెను, పండెను, పడకసేసెను, అత్తమిల్లెను - ౯ శయనించె. నిద్దురగొనియె, గుఱకగొనియె, నిద్దురవోయె, కూర్కెడెను - ౪ నిద్రించెను. లేచె, మేల్కాంచెయె, మెలఁకువయ్యె - ౩ నిద్రలేచెను. వేడ్క, ఎలమి. వేడుక, సంతోసము, ఇంపు, మదము, సంతసము. సొంపు, మేలు, అరుసంబు - ౧౦ సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె న♦ప్పనసేసె మందలిం
చెను విన్నవించెఁ జె♦ప్పె ననె నొడివె
నాడెఁ బల్కె వచించె ♦ నన భాషణము సేసె
ననుట కౌ వీనిచ్చె ♦ నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గెను ♦ వినియె నాలించె నా
శ్రుతమయ్యె ననుట కౌఁ ♦ జులుక చౌక
యులక యెల్లిద మన ♦ నొనరు లఘుతపేళ్లు
పులకలొత్తెను గగు♦ర్పొడిచె గగురు
తే. పాటె గరుపాటె మైమోజు♦పర్వె ననఁగఁ
దగును రోమాంచనామముల్ ♦ నగవు నవ్వు
నగు న వన హాసమున కొప్పు ♦ నడిమిదిన్నె
దీవి యన ద్వీప మగుఁ బర♦దేవ సాంబ. 24

టీ. పలికెను, వాక్రుచ్చెను, అప్పనసేసె (ప్ర. అర్పణసేసెను), మంద లించెను, విన్నవించెను, చెప్పెను, అనెను, నొడివెను, ఆడెను, పల్కెను, వచించెను - ౧౧ మాట్లాడెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, విసె, చెవియొగ్గె, వినియె, ఆలించె - ౬ వినెను. చులుక. రూ. చుల్క. చౌక. రూ. చవుక, ఉలక, ఎల్లిదము - ౬ లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె. రూ. గగురుపొడి చె, గగ్గురుపొడిచె, గగురుపాటె, గరుపాటె, మైమోజుపర్వె-౭ రోమాం

చము గలిగెను. నగవు, నవ్వు, నగు, నవు – ౪ హాసము, నడిమిదిన్నె, దీవె –౨ దీపము.

సీ. జోత జాగిల కొల్పు ♦ జోహారు గిడిగిడి
మోడుపు చేకూర్పు ♦ మ్రొక్కు మొగుపు
చిన్నిపూ చేమోడ్పు ♦ జేజె వెన్నెల చెంగ
నాలు గొబ్బులు టెంకణాలు ♦ నేరె
డల్లుల్ సలా మన ♦ నమరు దండము వేళ్లు
పళ్లెము కంచము ♦ పళ్లెరంబు
తెలె హరివాణంబు ♦ తలియ తట్టె యనంగ
భాజనం బగు గిన్నె ♦ బటుది కోర
తే. డబ్బర యనంగఁ జషక మౌ ♦ డప్పి దూప
దప్పి దగ నీరువట్టన ♦ దాహ మమరుఁ
జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు ♦ తేగ మీగి
యనఁగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య ♦ లగును సాంబ. 2

టీ. జోత. రూ. జోతము, జాగిలి, కొల్పు, జోహారు. రూ. జోవరువు – జొహారు – జొహారువు, గిడిగిడి, మోడుపు. రూ. మోడ్పు, చేకూర్పు, మ్రొక్కు, మొగుపు, చిన్నిపూ, సేమోడ్పు, జేజే, వెన్నెల, చెంగనాలు, గొబ్బులు, టెంకణాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది యన్యదేశ్యము.) –౩ నమస్కారము. పళ్ళెము. రూ. పళ్యము, కంచము, పళ్ళెరము, తెల రూ. తెలియ, హరివాణము, తలియ, తట్టె–౫ పాత్రము. గిన్నె, బటుది, కోర డబ్బర. రూ. దబ్బర–౮ త్రాగుగిన్నె. డప్పి, దూప, దప్పి, నీరువట్టు–౪ దాహము. చాగము, ఈవి, పుడుకు, పెట్టు, తేగము, ఈగి. రూ. ఈవి – ౬ త్యాగము.

సీ. అగపడెఁ జేపడె ♦ నబ్బె దొరకెఁ జిక్కెఁ
దగిలెఁ దగుల్కొనెఁ ♦ దగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ జిక్కు♦వడెఁ దవిలె ననంగ
నమరు గృహీతాఖ్య ♦ లఱచె నేడ్చె
వాపోయె మొఱలిడె ♦ వాచఱచె ననంగ
రోదనంబున కగు ♦ రొద గలిబిలి
చప్పుడు గొలగొల ♦ సద్దు కూఁత యులివు
నలుకుడు రవళి అం ♦ తనఁగ ధ్వనికి
తే. నలరుఁ గలసెఁ బెరసెఁ గూడె ♦ హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందె ♦ నంటె ననఁగ
నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె ♦ నగ్గమయ్యె
లోఁబడె ననంగ స్వవశాఖ్య♦లు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము + పడెను.), చేపడెను, అబ్బెను, దొరకెను, చిక్కెను, తగిలెను, తగుల్కొనెన్, తగులువడియెను, పట్టువడియెను, చిక్కుపడెను, తవిలెను - ౧౧ చేతఁజిక్కెను. అఱచెను, ఏడ్చెను, వాపోయెను, మొఱలిడెను, వాచఱచెను-౫ రోదనముచేసెను. రొద, గలిబిలి, చప్పుడు, గొలగొల, సద్దు, కూఁత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి, అంతు- ౧౦ శబ్దము. కలసెను, పెరసెన్, కూడెన్, హత్తెన్, దొరసెన్, అందెన్, పొందెన్, పెనఁగెన్, చెందెన్, అంటెన్ - ౧౦ చేరుకొనెను. లోనయ్యెన్, అగ్గమయ్యె, లోఁబడెను-3 స్వాధీనమాయెను.

సీ. ఎడసె వీడెను బాసె ♦ నెడఁబాసెఁ బురివిచ్చె
వేఱువడె ననంగ ♦ వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నన్ ♦ పలుకులు వెడలించె
వెళ్లఁగొట్టెను దోలె ♦ వెలలఁ బన్నెఁ

దఱిమె రొప్పె ననంగఁ ♦ దనరు నుచ్చాటనం
బొనరించె ననుటకుఁ ♦ గనియెఁ జూచెఁ
గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ ♦ గనెఁ గాంచె ననఁ జెల్లు
దర్శించె ననుటకుఁ ♦ దాల్చెఁ బూనె
తే. ఆనె మోచె ననఁగఁ జెల్లు ♦ నధివహించె
ననుట కరికట్టెఁ బోనీక ♦ యంకెచేసె
నాఁగె నిల్పెఁ దటాయించె ♦ నడ్డగించె
నానుకొనె ననఁ దగు వార♦ణాఖ్య సాంబ. 27

టీ. ఎడసెను, వీడెను, పాసెను, ఎడఁబాసెను, పురివిచ్చెను, వేఱువడెను—౬ ప్రత్యేకమాయెను. వెడలించెను, వెళ్ళఁగొట్టెను, తోలెను, వెలలఁబన్నెను, తఱిమెను, రొప్పెను- ౬ తలుపుఁగొట్టెను. కనియెన్, చూచెన్, కనుఁగొనెన్, తిలకించెన్, కనెన్, కాంచెన్ - ౬ వీక్షించెను. తాల్చెను పూనెను, ఆనెను, మోచెను- ౪ ధరించెను. అరికట్టెను=చుట్టునిలిచెను, పోనీకయంకెచేసెను, ఆఁగెను, నిల్పెను, తటాయించెను, అడ్డగించెను, అనుకొనెను- ౮ నివారించెను-నిరోధించెను.

సీ. అంటుగైకొనియె ము♦ట్టయ్యెఁ జెఱఁగుమాసెఁ
గడ కేగె నింటికిఁ ♦ గాకపోయె
ననఁగ దూరస్థకుఁ ♦ దనరుఁ దానముచేసె
నీళ్ళుపోసికొనె ము♦నింగెఁ గ్రుంకె
నన నిమజ్జనమయ్యె ♦ ననుటకుఁ దగు మడి
మడుఁగు మడు వనంగ ♦ నడరు శుచికి
మైల కట్టువిడుపు ♦ మాపన మలినాఖ్య
లగుఁ దల్పు వాకిలి ♦ యనఁ గవాట

తే. మున కొనరు నేకతంబు మం♦తన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు ♦ నక్కఱ పని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్య ♦ మొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ ♦ వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగైకొనియె, ముట్టయ్యెన్, చెఱఁగుమాసెన్, కడకేగెన్, ఇంటికిఁగాకపోయెన్-౫ బహిష్ఠయాయెను. తానముచేసెను, నీళ్లుపోసికొనెను, మునింగెను. క్రుంకెను-౪ స్నానమొనర్చెను. మడి, మడుఁగు, మడుపు-౩ పరిశుద్ధి. (మడుఁగుదోవతి) మైల. రూ. మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు-౩ మైల (మైలగుడ్డ). తల్పు. రూ. తలుపు, వాకిలి-౩ కవాటము. ఏకతము, మంతనము-౨ ఏకాంతస్థలము. అక్కఱ, పని, ఒంజలి, జోలి-౪ కార్యము. గంజి, వార్పు-౨ యవాగువు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు ♦ నొం డన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి ♦ జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన ♦ ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ ♦ ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ ♦ మూఁ డనఁ ద్రయసంజ్ఞ
చౌ యుడ్డ తీవంచ ♦ చౌకము నలు
నాలు గనఁగఁ జతు♦ర్నామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నై ♦ దనఁగఁ బంచ
తే. కంబు నాఱు త్రిగ యన ష♦ట్కంబు చక్కు
పగడ సత యే డనంగ స♦ప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నష్టకము తొమ్మి♦ దనఁగ నవము
పదియు నీరై దన దశాఖ్య ♦ పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి, ఒక్కఁడు, ఒకండు, ఒండు-౪ ఏకసంఖ్య, జమిడి, రూ. జమిలి, ఇమ్మడి. రూ. ఇనుమడి-ఇమ్మడి, ఇబ్బడి, జంట, రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ-౧౧ ద్విసంఖ్య. కవ, జోడు, దంట, దోయి-౪ జత - మిథునము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు-౪ త్రితయము-త్రిసంఖ్య. చౌ, ఉడ్డ, తీవంచ, చౌకము, నలు, నాలుఁగు-౬ చతుష్టయము. చౌవంచ, అరపది-పదిలో సగము, ఏను, ఐదు. రూ. అయిదు-౪ పంచసంఖ్య-పంచకము. ఆఱు, ఇత్తిగ (ఇరు + తిగ)-౨ షట్సంఖ్య-షట్కము. చక్కపగడ, సత (ప్ర. సప్త) ఏడు-౩ సప్తసంఖ్య-సప్తకము. దచ్చి, ఎనిమిది-౨ అష్టసంఖ్య-అష్టకము. తొమ్మిది-౧ నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు=రెండు అయిదులు-౨ దశసంఖ్య-దశకము.

సీ. పదునొకం డనఁగను ♦ బరఁగు నేకాదశం
బీరాఱు పండ్రెండు ♦ బార యనఁగ
రవిసంఖ్య యగు నానెఁ ♦ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగఁ బానముచేసె ♦ ననుట కొనరు
బనివినియెను బోయెఁ ♦ జనె నేగె నరిగె నాఁ
గృతగమనునకుఁ బే ♦ ర్లొసఁగుఁ గ్రమ్మ
ఱించెఁ ద్రిప్పెను మగి♦డించె మరల్చె నా
నావర్తన మొనర్చె ♦ ననుట కొనరుఁ
తే. బాఱె వెళ్లెను పరువెత్తెఁ ♦ బఱచెఁ గదలె
నుఱికెఁ దొలఁగె నటమరించె ♦ జరిగె ననఁ బ
లాయితుం డయ్యె ననుటకు ♦ నలరు చుండు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ♦సాంబమూర్తి. 30

టీ. పదునొకండు-౧ ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు=రెండు ఆఱులు, పండ్రెండు, బార-౩ ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను, త్రాగెను, త్రావెను, క్రోలెను-౪

సదమద మొనరించె ♦ జదిపెఁ బీఁచమడంచె
నులిమె చాఁగఁబలాడెఁ ♦ బిలుకుమార్చెఁ
బరిమార్చె ముగియించె ♦ నుఱుముసేసె నడంచెఁ
ద్రుంచెఁ బొగరుమార్చెఁ ♦ దునిమె మడిపె
మన్నిగొనియె రూపు♦మాపె గీటడఁగించెఁ
మడియించెఁ దూలించె ♦ మలిపె ననఁగఁ
తే. బొసఁగు వధియించె ననుటకుఁ ♦ బ్రోచెఁ బ్రోవె
సాఁకెఁ గాపాడె బ్రతికించె ♦ సంతరించెఁ
బెంచె మనిపె ననఁగను బో♦షించుట కగు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ♦సాంబమూర్తి. 32

టీ. నులిచెన్, వెంపరలాడెన్, నుగ్గాడెన్, తెగటార్చెను, చక్కాడెను, పగదెంచెన్, చంపెన్, చెండెన్, సదమద మొనరించెను, చదిపెను, పీఁచమడఁచెన్, నులిమెన్, చాఁగఁబలాడెను, పిలుకుమార్చెను, పరిమార్చెను, ముగియించెను, నుఱుముసేసెను, అడంచెను, త్రుంచెను, పొగరుమార్చెను, తునిమెను, మడిపెను, మన్నిగొనియెను, రూపుమాపెను, గీటడఁచెను, తూలించెను, మలిపెను – ౨౯ సంహరించెను. ప్రోచెను, ప్రోవెను, సాఁకెన్, కాపాడెను, బ్రతికించెన్, సంతరించెన్, పెంచెన్. రూ. పెనిచెన్, మనిపెన్. రూ. మనిచెన్, మంచెన్–౧౧ రక్షణమొనర్చెను.

సీ. ఇచ్ఛ తలఁపు మది ♦ యెద మన సనఁ జిత్త
మగుఁ దమకము మేలు ♦ మరులు ఖాళి
తమి వలపు విరాళి ♦ మమత నా మోహ మా
నాఁడాది యదిసుత ♦ నాఁటనుండి
తలనాఁడు నాఁడుమొ♦దలు నాఁటఁబట్టి యా
నాఁడుని యదిమొదల్ ♦ నాఁటఁగోలె

యనఁగఁ దదారభ్య ◆ యనుట కౌ మంచి మేల్
బాగు లెస్స యన శు◆భంబు లలరు
తే. వనట యంగలారుపు వెత ◆ వంత గోడు
బాద యంగద వగ పనఁ ◆ బరఁగుఁ బీడ
పదవి సిరి కల్మి యనఁగ సం◆పదకు వెలయు
నితము పేరి మిం పన హిత ◆ మొసఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్చ, తలఁపు, మది, ఎద, మనసు (ఇది తత్సమముగానున్నది.)-౫చిత్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాళి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము.) - ౮ మోహము. నాఁడాది, అదిసుత, నాఁటనుండి, అలనాఁడు, నాఁడుమొదలు, నాఁటఁబట్టి, ఆనాఁడునిక్క, అదిమొదలు, నాఁటఁగోలె- ౯ ఆదినము మొదలుకొని. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స - ౪ శుభము. వనటు, అంగలారుపు, వెత, వంత, గోడు, బాద (ప్ర. బాధ,) - అంగద, వగపు- ౯ పీడ-నొప్పి. పదవి (తత్సమము), సిరి, కల్మి.రూ.కలిమి-౩సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు - ౩ హితము.

సీ. జతపీడె నెడసె నాఁ ◆ జను విరహము పేరు
లెనసెఁ బైకొనెఁ బొందె ◆ నేలెఁ గలసె
నన సంగమ మొనర్చె ◆ ననుట కౌఁ బొలయల్క-
వెడమోడి యనఁ బేళ్లు ◆ వెలయుఁ బ్రణయ
కలహమునకు జడ ◆ గాంజ గంజా బంగి
యనఁగఁ గలంజాహ్వ◆యంబు లలరు
మబ్బు లాహిరి కైపు ◆ మస్తన మత్తత
భాసిల్లుఁ దోడుసు నుం◆పడ మనంగ
తే. భోగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి ◆ ముసుఁగు కుంక
మాసక మ్మన విధవనా◆మములు సెలఁగు

బైరవాసంబు దోవతి ♦ పంచె యనఁగ
నిల బహిర్వసనాభిఖ్య ♦ లలరు సాంబ. 34

టీ. జతవీడెఁ, ఎడసెఁ – 2 వియోగమునొందెను. ఎనసెన్, పైకొనెన్, పొందెన్, ఏలెన్, కలసెన్ – 5 సంగమించెను. పొలయలుక, వెడమోడి – 2 ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా, బంగి – 4 కలంజము. మబ్బు, లాహిరి, కైపు, మస్తు – 4 మత్తు. తోడుసు, ఉంపడము – 2 ఉంచుకొన్న స్త్రీ. తెంపి, ముసుఁగు, కుంక, మాసకమ్మ – 4 విధవ. బైరవాసము. రూ. బయిరవాసము, దోవతి, పంచె – 3 పయివస్త్రము.

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె ♦ వచ్చెను వేంచేసె
నరుదెంచెఁ జనుదెంచె ♦ ననఁగ నాగ
తునిపేరు లగు మగ♦తనము మగంటిమి
గం డనఁ బౌరుషా♦ఖ్యలు చెలంగు
గద్దించె నదలించె ♦ గదిమెను నుఱిమె నా
గర్జించె ననుట కౌ ♦ గట్టి యుక్కు
చేగ యూట యుదుటు ♦ చేవ యుఱవు బిగు
వన దృఢత్వముపేరు ♦ లలరు జట్టి
తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయా♦ఖ్యలు దనర్చుఁ
గప్రము సిరంబు గంబూర ♦ కప్పుర మన
వెలయుఁ జంద్రంబు వెలిగ్రుక్క ♦ గిలుకుపలుకు
రవపలు కనంగ మణితాఖ్య ♦ లవును సాంబ. 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏతెంచెను. రూ. ఏగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను, అరుదెంచెను రూ. అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను – 7 ఆగతుఁడయ్యె. మగతనము, మగంటిమి, గండు – 3 పౌరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిమెన్, ఉఱిమెను – 4 బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుటు, చేవ, ఉఱవు,

బిగువు - ౧ దార్ఢ్యము. జట్టి, విలువ, రొ°, వెల - ౪ మూల్యము - క్రయము. కప్రము, సిరము, గంబూర. రూ. గంబూరము, గంబురము, గంబురా, కప్పురము. రూ. కపురము-౧ కర్పూరము. వెలిగ్రుక్క, గిలుకుపలుకు, రవపలుకు- ౩ రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదటికము ♦ లేమిడి లేవడి
　　నిప్పచ్చరమిడుము ♦ నెవ్వ యనఁగ
　దారిద్ర్యనామముల్ ♦ తగు దెస యాత్రము
　　కడగండ్లు గోరము ♦ కస్తి బెడఁద
　యడలు చేటన విప♦దాఖ్యలు వర్తిల్లుఁ
　　డెక్కెమెగురఁగొట్టె ♦ డింకవేసెఁ
　బెద్దనిద్దురవోయె ♦ బిద్దె మడిసెఁ జచ్చెఁ
　　జనె గంతుకొనెఁ ద్రుంగె ♦ సమసె నేగెఁ
తే. గూలె నీల్గెఁ గెడసెఁ ద్రెళ్లెఁ ♦ గ్రుంకె బ్రుంగెఁ
　దెరలెఁ బోయె ముగిసెఁ దేలెఁ ♦ దొరఁగె ననఁగఁ
　జరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు ♦ బవిరి చుట్టు
　వేడె మన వలయాభిధల్ ♦ వెలయు సాంబ. 36

టీ. లేమి, పేదటికము(పేద + అటికము-భావార్థకతద్ధితము), లేమిడి, లేవడి, నిప్పచ్చరము, ఇడుము, నెవ్వ - ౭ దారిద్ర్యము. దెస, ఆత్రము. రూ. ఆత్తరము, కడగండ్లు(నిత్యబహువచనాంతము.), గోరము, కస్తి, బెడఁద, అడలు, చేటు - ౮ ఆపత్తు. టెక్కెమెగురఁగొట్టెన్, డింకవేసెన్, పెద్దనిద్దురవోయెన్, బిద్దెన్, మడిసెన్, చచ్చెన్, చనెన్, గంతుకొనెన్, త్రుంగెన్, సమసెన్, ఏగెన్, కూలెన్, నీల్గెన్, కడసెన్, త్రెళ్లెన్, క్రుంకెన్, బ్రుంగెన్, తెరలెన్, పోయెన్, ముగిసెన్, తేలెన్, తొరఁగెన్—౨౨ మృతిపొందెను. బవిరి, చుట్టు, వేడెము - ౩ వలయము.

సీ. గమి పౌఁజు మొత్తము ♦ కదుపుచేరువ బారు
పిండు కూటువ పరి ♦ దండు దిమ్ము
గుంపు తుటుము గుమి ♦ కూటు పదుపు పనంగ
బృందాఖ్య యగు వెళ్లె ♦ వెడలె వెలలె
వెలువడె ననఁ బేళ్లు ♦ వెలయు నిర్గతుఁ డంట
కెన్నఁడు వాలాయ ♦ మెపుడు నిచ్చ
లెల్లప్పు డెప్పటి ♦ కేప్రొద్దు నెడపకే
నా డెప్పు డుడుగక ♦ నాఁ జెలంగు
తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ ♦ సము వంగ
డమ్మనఁ గులాఖ్య వర్తిల్లుఁ ♦ గ్రమ్మఱ మఱి
మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు ♦ మరల సారె
తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు ♦ పరఁగు సాంబ. 37

టీ. గమి, పౌఁజు, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారు, పిండు, కూటువ, పరి, దండు, దిమ్ము, గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, పదుపు - ౧౬ సమూహము. వెళ్లెఁ, వెడలెను, వెలలెఁ, వెలువడెఁ - ౪ ప్రయాణమయ్యెను ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, నిచ్చలు, ఎల్లప్పుడు, ఎప్పటికిఁ, ఏప్రొద్దును, ఎడపక, ఏనాఁడు, ఎప్పుడు, ఉడుగక - ౧౧ సతతము - సదా. కొలము, వంగసము, వంగడము - ౩ వంశము. క్రమ్మఱ, మఱి, మగుడఁ, వెండియుఁ, పలుమఱు, మరల, సారె, తిరుగఁ - ౮ మాటికి మాటికి.

సీ. పంద కోఁచ పిఱికి ♦ పాఱుఁబోతనఁగను
సమరభీరుని పేరు ♦ లమరుచుండు
విడియము వీడెంబు ♦ వీడ్యము వక్కాకు
తములము బాగాలు ♦ తమ్ములంబు

నాఁ జనుఁ దాంబూల♦నామనుల్ గొనియాడె
నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొం♦డాడె నెంచెఁ
గైవార మొనరించె ♦ నా వినుతికిఁ బేళ్లు
క్రచ్చు కోరిక కోర్కి ♦ యిచ్ఛ యనఁగ

తే. నిచ్చ కగు రోసెఁ బరికించె ♦ నెమకెఁ దడవె
వెదకె నారసె నరసెను ♦ వెతకె ననఁగఁ
దనరు నన్వేషణాఖ్యలు ♦ తన్నెఁ దాఁచె
నడుగుతాటించెఁ గాళ్లచే ♦ నడఁచె ననఁగ
నమరుఁ బదతాడనాభిధా♦నములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోఁచ, పిఱికి, పాఱుఁబోతు (పాఱు + పోతు) ౪ యుద్ధమునకు వెఱచువాఁడు. విడియము. రూ. విడెము, వీడెము, వీడ్యము, పక్కాకు (పక్కులు + ఆకులు.), తములము, బాగాలు, తమ్ములము – ౭ తాంబూలము. కొనియాడెను, అగ్గించెను, పొగడెను, కొండాడెన్, ఎంచెన్, కైవార మొనరించెన్ – ౬ స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కి, ఇచ్ఛ – ౪ అపేక్ష. రోసెన్, పరికించెన్, నెమకెన్, తడవెన్, వెదకెన్, అరసెను, అరసెను, వెతకెన్ – ౭ అన్వేషించెను. తన్నెన్, తాఁచెన్, అడుగుతాటించెన్, కాళ్లచేనడఁచెన్ – ౪ కాళ్ళతోఁదన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కాటమ్ము ♦ గొనబు చొక్కారము
చొక్కము మేలిమి ♦ జోఁక పొలుపు
నాణెంబు సొరు వి♦న్నాణంబు తిన్నన
పరఁగు చొక్కా చెల్వు ♦ మురువు తనరు
నగు తియ్య పొనరు చె♦న్నలరు నలువు తీరు
వఱలు జాను చెలంగు ♦ కొఱలు నొనరు

చను తగు నొప్పు నె♦సంగు ననెడుపేళ్లు
తగు మంజులమునకు ♦ దండ యొద్ద
తే. చెంత కుఱంగలి డగ్గఱ ♦ చేర్వ పొంత
దాపు సరస కెలను పజ్జ ♦ ప్రాపు వద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన ♦ నమర నాస
మీపనామములు మనోజ్ఞ♦రూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటము. రూ. చొకాటము, చొక్కటము, గొనబు, చొకారము. రూ. చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి, జోక, పొలుపు, నాణెము. రూ. నాఁడెము, సొరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు, చొక్కా. రూ. చొక్క, చొకో, చెల్వు. రూ. చెలువు, మురువు, తనరు, నగు, తియ్య, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలుపు, తీరు, వఱలు, జాను, చెలఁగు, కొఱలు, ఒనరు, చను, తగు, ఒప్పు, ఎసఁగు – 33 అందమైనది. దండ, ఒద్ద, చెంత, కుఱఁగలి, డగ్గఱ. రూ. దగ్గఱ, చేర్వ. రూ. చేరువ, పొంత, దాపు, సరస, కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్.), ప్రాపు, వద్ద, అండ, చక్కి, గరిడి – ౧౬ సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ ♦ బిదప వెన్క వెనుక
ననఁగఁ బశ్చాదభి♦ఖ్యలు చెలంగు
సడలె వదలె ప్రీలె ♦ జాఱె వీడె ననంగఁ
జ్యుతసమాఖ్య లగు లొ♦చ్చు కొదవ కడమ
కుఱుచ యొచ్చెము తగ్గు ♦ కొంచెము తక్కువ
కుందు కొదవ లోను ♦ కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనతపేళ్లు ♦ మిక్కిలి యెక్కువ
మెచ్చు పెల్లుదనము ♦ పెచ్చు మిగుల

తే. హెచ్చనఁగ నధికాభిఖ్య ♦ లెసఁగుచుండుఁ
దొలుత ముందర మున్ మున్ను ♦ తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ ♦ బూర్వమునకుఁ
దడవు జాగన నాలస్య ♦ మడరు సాంబ. 40

టీ. పిమ్మటన్, తరువాతన్, (తరువాయిశబ్దమునకు సప్తమ్యేకవచనము.) పిదపన్, వెన్క, వెనుక - ౫ అనంతరము. సడలెన్, వదలెన్, ప్రీలెన్, జాఱెన్, వీడెన్ - ౫ జాఱెను - చ్యుతమయ్యెను. లొచ్చు, కొఱద, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, తక్కువ, కుందు, కొదవ, లోను, కొద్ది - ౧౨ స్వల్పము - న్యూనత్వము. మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు, పెల్లుదనము, పెచ్చు, మిగుల, హెచ్చు - ౭ అధికము. తొలుత, ముందర, మున్, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును, తొలి - ౯ పూర్వము. తడవు, జాగు - ౨ ఆలస్యము.

సీ. తాఱుమాఱయ్యెను ♦ దడఁబడె వీడ్వడె
నన విపర్యాసాఖ్య ♦ లమరు సామి
సగము సాఁబా లన ♦ దగు నర్థ మనుటకుఁ
దూఱెఁ జొరఁబాఱెఁ ♦ దూఱెఁ జొచ్చె
ననఁగఁ బ్రవేశించె ♦ ననుటకుఁ దనరారు
మొత్తెఁ గొట్టెను వేసె ♦ మోఁదె ననఁగఁ
బ్రహరించె ననుట కౌఁ ♦ బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
నంపెఁ బుత్తెంచెఁ బో ♦ న్మనియెఁ బంపె
తే. గెలుపు మనె ననఁ బ్రస్థితా♦ఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయ పొంత ననఁ జోటనఁ ♦ బాయ యిక్క
చక్కి తా వనఁగఁ బ్రదేశ♦సంజ్ఞ దనరు
నంబరనదీలసజ్జటా♦డంబ సాంబ. 41

టీ. తాఁబుమాఱయ్యెను, తడఁబడెన్, వీడ్వడెన్ - 3 వ్యత్యస్త మాయెను. సాము, సగము, సాఁబాలు - 3 అర్ధము. తూకొనెను, చొరబాఱెను, తూఱెన్, చొచ్చెన్ - ౪ ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొట్టెను, వ్రేసెన్, మోఁదెన్ - ౪ ప్రహరించెను. పనిచెన్, అనిచెన్, పుచ్చెన్ (పోవుధా. ప్రేరణరూపము.), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియెన్, పంపెన్, గెలువుమనెన్ - ౭ ప్రయాణముచేసిపంపెను. చాయ, పొంత చోటు, పాయ, ఇక్క, చక్కి, తావు - ౭ ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు • నచ్చో నదిగో యట
నచ్చట నక్కడ • నకడ నాడ
నావంక నల్లదె • యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య
లొదవు ముంగల మ్రోల • నెదుట ముందు
ముందట యనఁగ స • మ్ముఖముపేళ్లు రహించు
నిరుదెస లిరువంక • లిరుగెలంకు
లిరుప్రక్క లిరుమైల • లిరుగేవ లిరుగడల్
సూరు లనెడిపేళ్లు • మీఱు నుభయ
తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెందె • బాళితాఁకె
మైమఱచెఁ గడపట్టె సొ • మ్మసిలె ననఁగ
మూర్ఛ కొఁ గికురించెను • మోసపుచ్చెఁ
బిక్కచేసె నా వంచన • పేళ్లు సాంబ. 42

టీ. అచటన్, అయ్యెడన్, అందున్, అచ్చోన్, అదిగో. రూ. అదె, అటన్, అచ్చటన్, అక్కడన్, అకడన్, ఆడన్, అవఁకన్, అల్లదె. రూ. అల్లదిగో - ౧౪ అప్రదేశము. ముంగల, మ్రోల, ఎదుట, ముందు, ముందట- ౫ సమక్షము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు, రూ. ఇర్వంకలు, ఇరుగెలఁకులు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, సూరెలు - ౯ ఉభయపార్శ్వములు.

వడసెందె, బాళితాఁకె, మైమఱచె, కడపట్టె, సొమ్మసిల్లె - ౫ మూర్ఛిల్లె. కికురించెను, మోసపుచ్చెన్, పిక్కచేసె-౩ వంచించెను.

సీ. వెఱ బీతు దిగు లళుకు ♦ వెఱ పదరు బెదరు
జళు కెదజడు పన ♦ వెలయు భయము
కత్తి వా లడిదము ♦ కైదువు నన ఖడ్గ
మెసఁగు బల్లెము గడ ♦ యీఁటె చివ్వ
యనఁగఁ గుంతాఖ్య లౌ ♦ నామెత పండుగ
పబ్బం బనఁగ నుత్స♦వమున కలరు
వంక వంకర సొట్ట ♦ డొంక కన వక్రత
చెలఁగు దుడుకు లూఁటి ♦ జులిమి దుండ
తే. గ మ్మనఁగ నుద్ధ తాఖ్య లౌఁ ♦ గాని వల్లె
మంచిది యనంగఁ దగు సమ్మ♦తించుటకును
గుఱుచ యరచట్ట దుత్తాయి ♦ కుబుస మనఁగ
నమరుఁ గూర్పాసనామధే♦యములు సాంబ. 43

టీ. వెఱ, బీతు (ప్ర. భీతి), దిగులు, అళుక్కు 'రూ. అళుకు, వెఱపు, అదరు, చెదరు, జళుకు, ఎద, జడుపు - ౧౧ భయము. కత్తి, వాలు, అడిదము, కైదువు - ౪ ఖడ్గము. బల్లెము, గడ, ఈఁటె, చివ్వ - ౪ కుంతము. ఆమెత, పండుగ. రూ. పండుగు, పండువు, పబ్బము-౫ ఉత్సవము. వంక, వంకర, సొట్ట, డొంక - ౪ చక్కనిదికానిది - వక్రము. దుడుకు, ఊటి, జులిమి, దుండగము - ౪ దుర్మార్గము. కాని, వల్లె, మంచిది - ౩ అంగీకరించుటకు గుఱుతు. కుఱుచ, అరచట్ట, దుత్తాయి, కుబుసము - ౪ ఱవిక.

సీ. పావాలు పావలు ♦ పావుకోళ్లనఁ జెల్లుఁ
బాదుకాభిఖ్యలు ♦ పాయపోసు
లూడ్పులు పాపోసు ♦ లుద్దముల్ మెట్లు చె
ప్పు లనఁగఁ బాదర♦క్షులకుఁ దనరు

సంగడి బాజా క♦వంగ విసఁటి పొల్బు
గోన మల్ల నారి నా♦గుణము పరఁగు
మొన రొమ్ము ద్దనఁగ సర్వా♦హము న కగుఁ బెడబొబ్బ
యా ర్పన సట్టహా♦సాఖ్య లెసఁగు

తే. లావు సత్త్వన యనఁగ బ♦లంబు నొంగు
నట్టి మొండె మనఁగఁ గబం♦ధాఖ్య లలరె
దూల నన తీఁట యనఁగఁ గం♦డు [illegible]
[illegible] 44

టీ. పావాలు, పాదలు, పాంథులో [illegible] — 3 పాదుకలు ([illegible]) [illegible] యపోసులు, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] రక్షలు (తోలువి), అ [illegible], [illegible] ([illegible]) — [illegible]. [illegible], [illegible], నారి — 3 [illegible] [illegible], [illegible] — 2 [illegible]. [illegible] బొబ్బ, ఆర్పు — 2 అట్టహాసము — సింహనాదము. లావు, సత్త్వ ([illegible]) — 2 బలము. అట్టె, మొండెము — 2 కబంధము — తల లేనిమొండెము. దూల, నస, తీఁట — 3 దురద — [illegible].

సీ. విలు విల్లు [illegible] ♦ [illegible]
గోదండమున [illegible] ♦ [illegible]
నారిను [illegible] ♦ నామంబులు [illegible]
యుండును నారస ♦ [illegible]
ముల్కి [illegible] ♦ చిలుకు [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
దగ [illegible] బొం♦[illegible]
చిలుకత్తు బం దనఁ ♦ [illegible]

తే. అరద మనఁ దే రనఁగ రథం ♦ బమరు హొయలు
బండి కొల్లారుబండి నాఁ ♦ బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల ♦ యారెకోల
ముల్లుకో లనఁ దోత్రంబు ♦ మొనయు సాంబ. 45

టీ. విలు, విల్లు, సింగాణి, విల్, సింగిణి – ౫ ధనుస్సు. కొప్పు, కొప్పు–౨ వింటికొన. లకోరి, అంపఱ. నారసము (ప్ర. నారాచము.) అమ్ము, తీరు, ములికి, సరసము, కోల, చిలుకు, తూపు– ౮ బాణము. మైమఱ్పు. రూ. మైమఱువు, కపురు, జోడు, దగళా, జిరాయి, బొందళము, దుప్పటము, చిలుకత్తు, బందు – ౧౦ కవచము. అరదము (ప్ర. రథము.), తేరు – ౨ రథము. హొయలుబండి, కొల్లారుబండి. రూ. కొలారుబండి – ౩ గోశతాంగము–గాడి. మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల. రూ. ములుకోల – ౪ తోత్రము–పసులనుదోలెడు సాధనవిశేషము.

సీ. దీవట్లుపంజులు ♦ దివ్వటీల్ దివటీలు
డివియ లనం గర ♦ దీపిక లగు
నొగ కాఁడిప్రూఁ కనఁ ♦ దగుఁ గూబరము కాన్క–
కానుక నూడిదె ♦ కప్ప మనఁగఁ
గరము వేళ్లగు గద్దె ♦ గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు ♦ లమరు గొటిజ
గొల్లెనయు గుడారు ♦ గూడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి ♦ బాద యలఁత
తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య ♦ లగును వెజ్జు
నుందరి యనంగ వైద్యనామంబు లెసఁగు
దండ చేరు సరము ♦ పేరు తావడంబు
సరి యనఁగ హారనామముల్ ♦ పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, పంజాలు, దివ్వటీలు, దివటీలు, దివియలు – ౫ చేతిదీపములు. నొగ, కొండిమ్రాఁకు–౨ కూబరము. కొన్క, కానుక. రూ. కానిక. సూడిదె, కప్పము – ౫ ఉపహారము. గద్దె, గద్దియ – ౨ సింహాసనము. గొటిజ, గొల్లెన. రూ. గొల్లియన, గుడారు, గూడారము–౬ పటమంటపము. నొప్పి. బాద (ప్ర. బాధ), అలఁత, తెగులు, తెవులు – ౫ రోగము. వెజ్జు (ప్ర. వైద్యుఁడు.), మందరి – ౨ వైద్యుఁడు. దండ, చేరు, సరము, పేరు, తావడంబు. రూ. తావళంబు, సరి – ౭ హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బొ♦ల్చును గిలాసము కొంగు
చెఱఁగు చుంగన నొప్పుఁ ♦ జేలముతుద
నెయ్యి నే చమురన ♦ నెగడు నాజ్యముపేళ్లు
తైలాఖ్య యగు నూనె ♦ తలచమురన
దివ్వెచమురు నామి♦దెము నాముదం బన
నేరండతైలాఖ్య ♦ లెసఁగుఁ గోపు
సారాయి యనఁ గల్లు ♦ వారుణీనామముల్
తెలపిష్టమున కగుఁ ♦ దెలికపిండి
తే. గానుగపిండి యనంగఁ ద♦క్రంబు వెలయుఁ
జల్ల మజ్జిగ యన దధి♦సంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుఁగు కలుపన గోరంట ♦ బెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్య లగు జగ♦న్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము–౨ కిలాసము. (దేహముమీఁది యొకవిధమైన తెల్లనిమచ్చలు) కొంగు, చెఱఁగు, చుంగు – ౩ చీరయొక్కకొన. నెయ్యి. రూ. నేయి, నే, చమురు – ౩ ఆజ్యము. నూనె, తలచమురు – ౨ తైలము–నూగులనూనె. దివ్వెచమురు = దీపమునకైనచమురు, ఆమిదెము, ఆముదము. ౩ ఏరండతైలము. కోపు, సారాయి–౨ కల్లు. తెలికపిండి, గానుగపిండి.

రూ. గానుఁగపిండి_౨ తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ_౨ తక్రము. పెరుఁగు, కలుపు_౨ దధి. గోరంట, బెల్లము, అచ్చు-3 గుడము.

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు ♦ తొడవు లనఁగఁ జెల్లు
భూషణాఖ్యలు విత్త♦మునకు రూక
ధనము రొక్క మనంగఁ ♦ దనరు మేలుతరంబు
మేల్బంతి కన్నాకు ♦ మీసరంబు
తలకట్టు నాఁగ భా♦సిలు శ్రేష్ఠనామంబు
లనవుడు నాఁగ నా ♦ ననఁగ నావు
డనఁగఁ జెల్లు ననంగ ♦ ననెడిపేరులకు విం
జామరము లన విం♦జామర లన
తే. జమిడిపీచోపు లనఁ జామ♦రముల కౌన
వాతు కల్కండ చక్కెర ♦ పంచదార
కండచక్కెర మేల్పుల♦కండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగుశైల♦చాప సాంబ. 48

టీ. ఒడమెలు (ఇది ద్రావిడము.), సొమ్ములు, తొడవులు _ 3 భూషణములు. రూక, ధనము (ఇది తత్సమముగాన నిది యిచ్చటఁజేర్చుటవిచార్యము.) రొక్కము (ప్ర. రుక్మము.) _ 3 విత్తము. మేలుతరంబు, మేల్బంతి, కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు _ ౫ శ్రేష్ఠములనుట. అనవుడున్, నాఁగన్, నాన్, అనఁగన్, నావుడున్ (ఇవి యనుధాతువు నానంతర్యార్థకతుమున్నర్థకములు)_౫ చెప్పఁగాననుట. వింజామరములు. వింజామరలు, జమిడిపీచోపులు_3 చామరములు. నవాతు, కల్కండ, చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలుపులకండము - ౬ పంచదార _ శర్కర.

సీ. సైకము తోడెము ♦ సన్న మన్నువ జిల్గు
వలిపెము చిఱు లేత ♦ కొలఁది యలఁతి

యసదు లేజీ బస ♦ నమసు స్వల్పమునకుం
బెను గొప్ప బలు పేరు ♦ పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య ♦ గానదుం దోరము హెచ్చు
గమక మెచ్చనంగ ♦ స్థూలము వెలంగు
డస్సెం గుందె ముడింగెం ♦ దాంకె నుబ్బడంగెను
స్రగ్గెం గ్రుంగెను తాంకె ♦ సగ్గె గ్రుక్కెం

తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు ♦ డబ్బు బద్దు
పొల్లు దబ్బర తాటోటు ♦ బొంకు టినటి
కల్ల జూటన నన్మృతంబు ♦ పేళ్లు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య ♦ నెగడు సాంబ. 49

టీ. పైకము, తోరెము, సన్నము, అల్పవు, చిల్లర, కలిపెము, బీలు లేంత, కొలంది, అలంతి, అసరు, లేజీబు–ఇవి స్వల్పమనుట. పెను, గొప్ప, బలు, పేరు, పెద్ద, దొడ్డ, గనము–ఇ ఎక్కువైనది. తోరము, హెచ్చు, గమకము, ఒచ్చు – ఇ స్థూలమైనది. డస్సెన్, కుందెన్, ముడింగెన్, [illegible] తాంకెను, ఉబ్బడంగెను. స్రగ్గెన్, గ్రుంగెన్, తాంకెన్, సగ్గెన్, గ్రుక్కెన్. త్రగ్గెను–ఇవి క్షీణదశనొందెను. డబ్బు, బద్దు, పొల్లు, దబ్బర, రూ. డబ్బరి, తాటోటు. రూ. టాటోటు, బొంకు, [illegible], రూ. [illegible], కల్ల, జూట–ఇవి నిజముకానిది. నిలుకడ=నిరతము.

సీ. ఎంచె గణుతిచేసె ♦ నెన్నెననిన నెన్ను
నసంగ గణించుట ♦ కనుచుం దా[illegible]
[illegible] దనరా త్రుంచ ♦ తొంతరపే ప్రోవ
[illegible] చెప్పఁగ [illegible] ♦ నిప్పింబు
నాఁగ [illegible] ♦ నామము లగు నవి
యుడుగుట బడలిక ♦ యలఁపు నెద

యనఁగ శ్రమాఖ్య తా ♦ నగ్గలం బాయెను
మేరతప్పెను మట్టు ♦ మీఱె మించె
తే. వెక్కసం బయ్యె నుఱవయ్యెఁ ♦ గ్రిక్కిఱిసెను
ననఁగ నుత్కృష్ట మనుట కా ♦ నావరించె
నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె ♦ నిగిడె ననఁగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడి పేళ్ళు ♦ కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచెన్, గణుతిచేసెన్, ఎన్నికనిడెన్, ఎన్నెన్ - ౪ లెక్కపెట్టెను. తాల్మి. రూ. తాలిమి, సైరణ. రూ. సయిరణ, ఓర్పు. రూ. ఓరుపు-౬ శాంతత. నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ + మది), హాయి, నిమ్మళము - ౫ నిర్భయము. వెడ, అలయిక, బడలిక, అలపు, సేద - ౫ శ్రమము. అగ్గలం బాయెను, మేరతప్పెను, మట్టుమీఱెను, మించెను, వెక్కసమయ్యెను, ఉఱవయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను - ౭ సాంద్రమయ్యెను. ఆవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెలసెను, పర్వెను, నిగిడెను - ౬ వ్యాపించెను.

సీ. అవసడి యాడిక ♦ యాఱడి సడి ఱట్టు
నగడు దూఱ అన నింద ♦ కమరు మాల్మి
యలవాటు వాడుక ♦ యలవడు టనఁ బొల్చుఁ
బరిచయాభిఖ్యలు ♦ పన్నిదంబు
పందెము జూద మ ♦ నం దగు ద్యూతంబు
నిబ్బది నిక్కము ♦ నిలువరంబు
నిజము నిక్కువ మన ♦ నెగడు సత్యము పేళ్లు
గోర్వంక నెలకూన ♦ గోటినాటు
తే. నా నఖక్షత మగును దం ♦ తక్షతములు
కెరలు పలునొక్కు వాతెఱ ♦ కెంపు పెదవి

గంటి కెమ్మోవిగుఱి యనఁ గౌఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనాఖ్య లగు సాంబ. 51

టీ. అవసడి, ఆడిక, అఱడి, సడి, ఱట్టు, అగడు, దూఱు-౭ నింద. మాల్మి. రూ. మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట- ౪ అభ్యాసము. పన్నిదము, పందెము, జూదము (ప్ర. ద్యూతము). - ౩ ద్యూతము. నిబ్బది, నిక్కము, నిలువరంబు, నిజము, నిక్కువము-౫ సత్యము. గోర్వంక, రూ. గోరువంక, నెలకూన, గోటినాటు-౪ నఖక్షతము. పలునొక్కు, వాతెఱ కెంపు, పెదవిగంటి, కెమ్మోవిగుఱి - ౪ దంతక్షతము - సురతసమయమందలిదంతములకాటు. కౌఁగిలి, కవుఁగిలి - ౨ ఆలింగనము చేసికొనుట.

సీ. నాగకేసరులు చెన్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు రాజనములు
గన్నేరు లిప్పపూల్ గంగాజలంబులు
మట్టకారులు పూలమంజరీలు
పెద్దవంకలు పాలవెల్లులు ముత్తెపు
సరులు సంభావులు చంద్రవంక
లేనుఁగుకొమ్ములు మానికములు వన్నె
పూలు సీతాభోగములు లనశాలి

తే. ధాన్య మెసఁగును దూము మంత ముకుసంబు
బల్ల కుంచ నసోల తవ్వ పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మెడాం కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చువానికిఁ దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు, రాజనములు, గన్నేరులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలంబులు, మట్టకారులు, పూలమంజరీలు, పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ముత్తెపుసరులు, సంభావులు, చంద్రవం

కలు, పీసుఁగుకొమ్ములు, మానికములు, ఐన్నెపూలు, సీతాభోగములు - ౧౮-ధాన్యభేదములు. తూము, ముంత, మునుసంబు, బల్ల, కుంచము, సోల, తవ్వ, పడి, అడ్డ, గరిసె, పుట్టి, సెలగ, మెడా, కలము - ఈ ౧౪ ను ధాన్యములను గొల్చుమానములు - సాధనములు.

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి
సమ్మదమున దీని వినిన • జనులు భళా చో
క్కమ్మనఁగా నెంతయు నన
ఘమ్మనఁగా మహిని వెలయుఁ • గావుత సాంబా. 53

తా. సంతసముతో దీనిని వినినమనుజులు బలె యిది లెస్సగా నున్నది యనునట్లు ఈమానవవర్గును బైఁజెప్పిన తెఱఁగునఁ జేసితిని. ఓసాంబమూర్తీ! యీవర్గు దోషరహితమై పుడమి వెలయునుగాక.

మానవవర్గు సమాప్తము.

స్థావరవర్గు.

క. శ్రీవరదాయక పాయక
దేవరనామాంకితముగఁ • దేటపఱచెదఁ
స్థావరవర్గును గవితా
భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ • బశుపతి సాంబా. 54

తా. సంపద్యుక్తుఁడనయిన యోవరదాతా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ! కవిత్వభావరసజ్ఞు లగుకవులు మనసునందు మెచ్చునట్లు, స్థావరవర్గును దమపేర నంకితముచేసి చెప్పుచున్నాను; అవధరింపుము.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గుబ్బలి కొండ మల తిప్ప
యన శైలనామంబు ♦ లమరు మంచు
టిలతాల్పు వడఁకుగుబ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
గట్లరాయఁడు బేసి ♦ కంటిమామ
చలికొండ వలిమల ♦ పులుచూలితాత నా
హిమగిరినామంబు ♦ లెసఁగుఁ బసిఁడి
గట్టు వేల్పులమన్కి ♦ పట్టు క్రొన్నెలదారి
సింగిణి యన మేరు ♦ శిఖరివాల్పు
తే. విసపుమేఁతరి బలుటెంకి ♦ వెండికొండ
తెలిమల యనంగ రజతాద్రి ♦ తేజరిల్లు
బటువుమల తుదగట్టనఁ ♦ బరఁగుఁ జక్ర
వాళగిరి పేళ్లు త్రిభువన ♦ వంద్య సాంబ. 55

టీ. ఇలతాల్పు-భూమినిమోయునది, గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మల, తిప్ప-ఉపర్వతము. మంచుటిలతాల్పు (మంచు + ఇలతాల్పు-టుగాగమము) =హిమవంతమగు పర్వతము, వడఁకుగుబ్బలి=చలిగలపర్వతము, దుగ్గికన్నయ్య=పార్వతికిఁ దండ్రి, గట్లరాయఁడు=పర్వతములకురాజు, బేసికంటిమామ=శివునికిమామ, చలికొండ=చల్లనిపర్వతము, వలిమల=మంచుగలపర్వతము, పులుచూలితాత=తెల్లనంపఁబుట్టిన కుమారస్వామికిఁ దల్లితండ్రి-మాతామహుఁడు-౧ హిమవత్పర్వతము. పసిఁడిగట్టు=బంగారుపర్వతము. వేల్పులమన్కిపట్టు= దేవతలకు వాసస్థానము, క్రొన్నెలదారిసింగిణి = బాలచంద్రుని శిరస్సునఁదాల్చినవానికి - చంద్రమౌళీశ్వరునికిఁ త్రిపురసంహారమున విల్లురూపుధరించినది - ౩ మేరుపర్వతము. విసపుమేఁతరి బలుటెంకి = హాలాహలమును భక్షించినశివునికి ముఖ్యస్థానము, వెండికొండ= వెండివన్నెగల పర్వతము, తెలిమల= తెల్లనిపర్వతము - ౩ కైలాసపర్వతము. బటువుమల=గుండ్రనిపర్వతము, తుదగట్టు=కడపటికొండ - ౨ చక్రవాళపర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరి♦గట్టన సుందరం
బడరుఁ దూరుపుమల ♦ పొడుపుఁదిప్ప
మొదటికొండ యనంగ ♦ నుదయాచలం బొప్పుఁ
బడమటిమల గ్రుంకు♦పుడమితాల్పు
నాస్తగిరి కగు ♦ ఱాయి ఱా కల్లనఁ
బ్రస్తరాఖ్య దలిర్చుఁ ♦ బల్లె యూరు
కుప్పం బనఁగ గ్రామ ♦ మొప్పును బ్రోలు వీ
డనఁ బట్టణముపేరు ♦ లలరుచుండు
తే. నిరవు సెంకి యునికి యిక్క ♦ యిల్లు గీము
మనికి పట్టు బిడారు కొం♦ప యిలు నెలవు
నట్టు తావ వన మందిర♦నామము లగు
శంబరాహితమదభిదా♦డంబ సాంబ. 56

టీ. కవ్వపుమల=దేవతలకుఁ గవ్వమైనకొండ, తంగట్టు = క్షీరసముద్రమును జిలికినకొండ – ౨ మందరపర్వతము. తూరుపుమల = తూర్పుదిశనుండు కొండ, పొడుపుఁదిప్ప = సూర్యుఁ డుదయించుకొండ, మొదటికొండ=తూర్పుననుండు కొండ – ౩ ఉదయపర్వతము. పడమటిమల = పడమటిదిశనుండెడి కొండ, గ్రుంకుపుడమితాల్పు=సూర్యుఁడ స్తమించెడి భూధరము – ౨ అస్తమానపర్వతము. ఱాయి, ఱా, కల్లు – ౩ శిల. పల్లె. రూ. పల్లియ, ఊరు, కుప్పము–౩ గ్రామము. ప్రోలు, వీడు–౨ పత్తనము. ఇరవు, సెంకి, ఉనికి, ఇక్క, ఇల్లు, గీము (ప్ర. గృహము), మనికి, పట్టు, బిడారు,కొంప, ఇలు, నెలవు, నట్టు, తావు (అన్యదేశ్యము). రూ. తావు – ౧౫ నివాసము.

సీ. టెంకాయచెట్టనఁ ♦ డేమ్రాను నారిక
డం బన నారికే♦ళంబు దనరుఁ

తాడనఁ దాళ మౌ ♦ దాళిమ్మ దానిమ్మ
యన దాడిమియుఁ బొన్న ♦ పొన యనంగఁ
బున్నాగము దనర్చు ♦ గన్నేరు గన్నెరు
నాఁగను గరవీర♦నామము లగు
రేఁగు రే నన బద♦రికిఁ జెల్లు మారేడు
బిలువ మనఁ దనర్చు ♦ బిల్వమునకు
తే. జమ్మి జం బన శమి యగుఁ ♦ జంపకంబు
దనరు సంపెఁగ సంపఁగె ♦ యనఁగ నెల్లి
యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి ♦ కొప్పు రాగి
యనఁగ రా వన నశ్వత్థ ♦ మొనరు సాంబ. **57**

టీ. టెంకాయచెట్టు. రూ. తెంకాయచెట్టు, టేమ్రాను. రూ. తేమ్రాను, నారికడంబు – ౩ నారికేళవృక్షము. తాడు– ౧ తాటిచెట్టు. దాళిమ్మ, దానిమ్మ – ౨ దాడిమీవృక్షము. పొన్న, పొన– ౨ పున్నాగవృక్షము. గన్నేరు, గన్నెరు– ౨ కరవీరవృక్షము –కస్తూరిపట్టెచెట్టు. రేఁగు, రేను – ౨ బదరీవృక్షము. మారేడు, బిలువము– ౨ బిల్వవృక్షము. జమ్మి, జంబు – ౨ శమీవృక్షము. సంపెఁగ, సంపఁగె. రూ. సంపఁగి – ౨ చంపకవృక్షము. నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక – ౩ ఆమలకవృక్షము. రాగి, రావి – ౨ అశ్వత్థవృక్షము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ ♦ నౌదుంబరం బొప్పు
మావి మామి డన నా♦మ్రము దనర్చు
వెలఁగ వెలంగ నా ♦ వెలయుఁ గపిత్థంబు
మల్లె మల్లియ నాఁగ ♦ మల్లిక యగు
జాజి జాది యనంగ ♦ జాతి యౌ నేరేడు
నేరెడు నా జంబు ♦ నెగడుచుండుఁ

బాదిరి కలిగొట్టు ♦ నాఁ దగుఁ బాటలి
పొగడ పోవ డన నొ♦ప్పును వకుళము
తే. మ్రాఁకు మ్రాను చెట్టనఁగ ద్రు♦మంబు చెలఁగుఁ
దీఁగ తీఁగియ లతకూన ♦ తీఁగె యనఁగఁ
దనరు లత పేరు పూవులు ♦ ననలు విరులు
పువ్వు లలరులు నా సుమం♦బు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి - ౨ అత్తిచెట్టు. మావి, మామిడి - ౨ చూతవృక్షము. వెలఁగ, వెలంగ - ౨ కపిత్థవృక్షము. మల్లియ, మల్లె - ౨ మల్లెతీఁగ. జాజి, జాది - ౨ జాతీలత. నేరేడు, నేరెడు - ౨ జంబూవృక్షము, పాదిరి, కలిగొట్టు - ౨ పాటలీవృక్షము. పొవడ, పొగడ - ౨ వకుళవృక్షము. మ్రాఁకు, మ్రాను, చెట్టు - ౩ వృక్షసామాన్యము. తీఁగ. రూ. తీవ, తీఁగియ. రూ. తీవియ, లతకూన (ఇది మిశ్రపదము.), తీఁగె. రూ. తీవె - ౭ లత. పూవులు, రూ. పూలు. ననలు, విరులు, పువ్వులు. రూ. పువులు, అలరులు-౭ పుష్పములు.

సీ. మొక్క మోటిక మోసు ♦ మోక మొలక యన
నంకురనామంబు ♦ లలరు నిగురు
తలిరు చిగురు నాఁగఁ ♦ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
కొన తుద యన నగ్ర♦మునకుఁ బొల్చుఁ
దొఱ తొలి తొఱ్ఱ నాఁ ♦ దరుకోటరం బొప్పుఁ
దమ్మి తామ రనఁ గం♦జమ్ము పరఁగుఁ
దొగ తొవ కలు వనఁ ♦ దగు నుత్పలమునకు
దట్టంబు జొంపంబు ♦ తఱుచు జీబు
తే. గుమురు తంపర యన నిబి♦డము దనర్చు
మొగడ మొగ్గ యనం దగు ♦ ముకుళమునకు

నిక్షుకాండంబునకుఁ బేరు ♦ లెసఁగుఁ జెఱకు
కనులుగల మ్రాను తియ్యమ్రా ♦ ననఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మోటిక, మోసు, మోక, మొలక – ౫ అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు – ౩ పల్లవము. కొన, తుద – ౨ అగ్రము. తొఱ్ఱ, తొఱ్ఱి, తొఱ్ఱ – ౩ కోటరము – వృక్షమునందలిరంధ్రము. తమ్మి, తామర – ౨ కమలము. తొగ, తొవ, కలువ. రూ. కల్వ – ౫ ఉత్పలము. దట్టము, జొంపము, తఱుచు, జీబు, గుముగు. రూ. గుబురు, తంపర – ౭ దట్టమైనది. మొగడ, మొగ్గ – ౨ ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమ్రాను = గణుపులుండునట్టివృక్షము, తియ్యమ్రాను – ౩ చెఱకుగడ.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల ♦ తెలి తెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెసంగుఁ ♦ దొవరు తొగరు
కెంజాయ యెఱుపు వెఱ్ఱి ♦ కెంపన రక్తవ
ర్ణము గు నల్లన కఱి ♦ నల్ల కప్పు
నలు పన నీలవ♦ర్ణము పొల్చుఁ జామన
పసరుచా యన శ్యామ ♦ మెసఁగుచుండు
నళిది పసు పనంగ ♦ నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నన నున్న ♦ తెలివి నునుపు
తే. నిద్ద మన స్నిగ్ధత కెసంగు ♦ నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తళ్కు ♦ మెఱుఁగు చికిలి
కళుకు జిగి రంగు మెఱ పనఁ ♦ బొలుచుఁ గాంతి
నొడ్డు దరి గట్టనఁగఁ గూల ♦ మొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి – ౬ శుక్లవర్ణము. తొవరు, తొగరు, కెంజాయ (ప్ర. కెంపు + చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు – ౬ రక్తవర్ణము. నల్లన, కఱి, నల్ల, కప్పు, నలుపు – ౫ నీలవర్ణము. చామన, పసరు

ఛాయ - ౨ నలుపు తెలుపు గలిసినవర్ణము. అళిది, పసుపు - ౨ పీతవర్ణము. తేట, నున్నన, నున్న, తెలివి, నునుపు, నిద్దము (ప్ర. స్నిగ్ధము.) - ౬ విర్మలత్వము. నిగ్గు, డాలు, మినుకు. రూ. మిన్కు, మిన, మించు, నిగ, తళుకు. రూ. తళ్కు, మెఱుఁగు, చికిలి, కళుకు, జిగి, రంగు, మెఱపు - ౧౫ కాంతి. ఒడ్డు, దరి, గట్టు - ౩ తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస ♦ పాణి సుప్పాణి ము
 త్తెము ము త్తియంబు ము♦ త్య మనఁ దనరు
మౌ క్తికాఖ్యలు కెంపు ♦ మానికము రతన
 మనఁగ మాణిక్యాహ్వ♦యంబు లలరుఁ
బగడముపవడం బ♦నఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ
 బక్కరాయనితాయి ♦ పచ్చ యనఁగ
మరకతము దలిర్చు ♦ మగతాలు మూలతా
 లన వజ్రము లగుఁ బు♦ ల్లంటుతాయి
తే. కప్పుతాయి యనఁగ నీల ♦ మొప్పుఁ బిల్లు
 పూరి చిగిరింత యేట్రింత ♦ పొనుఁగు గడ్డి
 గఱిక పచ్చిక వెఱుతురు ♦ కసవు తుంగ
 విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు ♦ వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి, చినుఁకుబూస, పాణి, సుప్పాణి, ముత్తెము, ము త్తియము, ముత్యము - ౭ ముక్తాఫలము. కెంపు, మానికము, రతనము (ప్ర. రత్నము.) - ౩ మాణిక్యము. పగడము, పవడము - ౨ ప్రవాళము. పక్కరాయనితాయి, పచ్చ - ౨ మరకతమణి. మగతాలు, మూలతాలు - ౨ వజ్రములు. పుల్లంటుతాయి, కప్పుతాయి - ౨ ఇంద్రనీలమణి. పిల్లు, పూరి, చిగిరింత, ఏట్రింత, పొనుఁగు, గడ్డి, గఱిక, పచ్చిక, వెఱుతురు, కసవు (ప్ర. ఘాసము.), తుంగ, విడవలి - ౧౨ తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడు • గెండమఱు వనంగ
ఛత్రంబు దనరు ధ్వ • జంబు పేళ్లు
టెక్యము టెక్కెము • టెక్కెయము సిడంబు
పడగ డా లనఁ జెల్లు • నిడివి నిడుద
సోగ నిడుపు చాఁపు • నాఁగ దీర్ఘమున కౌ
మఱుఁగు చాటోలము • మఱు వనంగఁ
దగుఁ బిధానాఖ్యలు • జగతి జగిలె తిన్నె
యరుఁ గన వేదిక • కమరు నేల
తే. యిల పుడమి మన్ను బువి పంట•వలఁతి యనఁగ
ధరణి కగు విప్పు వెడలుపు • విరివి పఱపు
వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు • వెలయుఁ బైరు
ససి యనఁగ సస్యనామము • లెసఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి, చుట్టావు, గొడుగు, ఎండమఱువు (గు) - ౪ ఛత్రము. టె క్యము, టెక్కెము, టెక్కెయము, సిడము, పడగ (ప్ర. పతాక.), డాలు - ౬ ధ్వజము. నిడివి, నిడుద, సోఁగ, నిడుపు, చాఁపు - ౫ దీర్ఘమైనది. మఱుఁగు, చాటు, ఓలము, మఱువు - ౪ మూఁత. జగతి, జగిలె, తిన్నె, అరుఁగు - ౪ వేదిక-తిన్నె. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర. పృథివి.), మన్ను, బువి (ప్ర. భువి.), పంటవలంతి = పంటలిచ్చు నాఁడుది - ౬ భూమి. విప్పు, వెడలుపు. రూ. వెడల్పు, విరివి. రూ. విఱివి, పఱపు, వెడఁద - ౫ వైశాల్యము. పైరు, ససి - ౨ సస్యము.

సీ. మోదు మొరడు మొద్దు • మోటన స్థాణు వౌ
బొఱియ కలుఁగు బొక్క • బొంద లోయ
యన బిలాఖ్యలు చెల్లు • నడుసు బురద జొంపి
యన లనఁ బంకాఖ్య • లెసఁగు మడుఁగు

మడు వన హ్రాద మొప్పుఁ ♦ బొడ వన నున్నతం
బగు గోడ యనఁగఁ గు♦డ్యంబు పొల్చు
సొరణగండ్లన ♦ మీఱు గవాక్షము
మాడుగుల్ మిద్దెలు ♦ మచ్చు లనఁగ
తే. దారునిర్మితగృహము లౌఁ ♦ దరకసంబు
బత్తళిక పొది దొన యనఁ ♦ బరఁగుఁ దూణి
పెట్టి మందసమును బెట్టె ♦ పెట్టియ యనఁ
బేటికాభిఖ్య లగు గుణ♦పేటి సాంబ. 63

టీ. మోడు, మొరడు, మొద్దు, మోటు-౪ స్థాణువు - కొమ్మలులేని చెట్టు. బొఱియ, కలుఁగు, బొక్క, బొంద, లోయ-౫ బిలము. అడుసు, బురద, ఆంపి, అసలు - ౪ పంకము. మడుఁగు, మడువు - ౨ హ్రదము. పొడవు-౧ ఉన్నతము. గోడ - ౧ కుడ్యము. సొరణగండ్లు-౧ గవాక్షము. మాడుగులు, మిద్దెలు, మచ్చులు-3 కొయ్యతోఁ గట్టినయిండ్లు. తరకసము, బత్తళిక, పొది, దొన - ౪ అమ్ములపొది. పెట్టి, మందసము, పెట్టె, పెట్టియ - ౪ పేటిక.

సీ. ఎన జోడు మాదిరి ♦ యీడు పురుడు మాద్రి
సాటి పాటి తరంబు ♦ దీటు దినుసు
సరి యుద్ది ప్రతి దిన్సు ♦ సవతు పోలిక దొర
జత యనఁగా సదృ♦శమున కెసఁగుఁ
బల్లకి పల్లకీ ♦ పాలకి పాల్కి నాఁ
బల్యంకికాఖ్యలు ♦ పరఁగు లాలి
యుయ్యాల యుయ్యెల ♦ యూయెల తొట్ల జో
ల యనంగ జోలి కా♦హ్వయము లెసఁగుఁ

తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు ♦ ఖట్వమునకుఁ
పీఁట పలక యనఁగ నొప్పుఁ ♦ బీఠమునకు
బరణియుఁ గరాట మనుపేళ్లు ♦ భరణి కమరు
నిచ్చెన యనంగ నిశ్రేణి ♦ నెగడు సాంబ. 6

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాత్ర, సాటి, పాటి తరము, దీటు, దినుసు, సరి, ఉద్ది, ప్రతి, దిన్సు, సవతు, పోలిక, దొర, జత. ౧౯ సమానములనుట. పల్లకి, పల్లకీ, పాలకి, పాల్కి – ౪ పల్లకి. ఉయ్యాల. రూ. ఊయాల - ఊయల. ఉయ్యేల. రూ. ఉయ్యెల–ఊయెల. ఊయెల. ఉయెల, తొట్ల, జోల – ౧౧ డోలిక. కంకటి, మంచము – ౨ ఖట్వము. పీఁట, పలక–౨ ఆసనము. బరణి, కరాటము —౨ కాటుక భరణి. నిచ్చెన – ౧ నిశ్రేణి – ఎక్కుసాధనము.

సీ. ఉలి యుక్కను మనఁగ ♦ నొనరు న[illegible]
చెంబు రాగి యనఁ దా♦మ్రం బెసంగుఁ
దగరము కరుగు డనఁగ సీసము రహించుఁ
గాంస్యంబు వర్తిల్లుఁ ♦ గంచనంగఁ
త్రపునాగ మనుముచు ♦ తగరము తగరి మనఁగఁ
గుండీలు చట్లు దగా♦కుప్పెబుడ్లు
కడవలు బానలు ♦ పెదకొల్ నెసల్లన
భాండములౌ నగు నాఁచు ♦ పాఁచి యనఁగ
తే. శైవలం బగు నూచులు ♦ బొప్పి యనఁగ
వెలయుఁ గాసారములు గుంట ♦ కొలను కొలఁకు
తిరుకొలఁ బను సరసికి ♦ బరఁగు వాఁక
యేఱు వంక వాఁ గనఁ బేరు ♦ దనరు సాంబ. 65

టీ. ఉలి. ఉక్కు, ఇనుము - 3 అయసు - లోహము. చెంబు (ఇది ద్రావిడము.), రాగి - 2 తామ్రమను లోహము. తగరము, కరుగుడు - 2 ...సము. కంచు - ౧ కాంస్యము. పి త్తళి, ఇత్తళి. రూ. ఇత్తడి - 3 త్రపు ను లోహము. * కుండ, చట్టి, మూఁకుడు, బుడ్డి, కడవ, బాన, పిడత, ...సరు - ౭ మంటికుండలలో భేదములు. నాఁచు, పాఁచి - 2 శైవాలము. ...ఁచితీఁగ. నూయి, బావి - 2. బావి. గుంట, కొలను, కొలఁకు, తిరుకొ ము (ఇది ద్రావిడపదము.) - ౪ సరస్సు. వాఁక, ఏఱు, వంక, వాఁగు - నది.

సీ. మీల్ మీలు చేఁపలు ♦ మీనులు తెఱగంట్లు
మచ్ఛము లనఁ జెల్లు ♦ మత్స్యములకుఁ
దాఁబేలు తామేలు ♦ నాఁ బొల్చుఁ గూర్మము
నెం డ్రెండ్రకా యన ♦ నెసఁగుఁ గర్కి
యోడ కల మనంగ ♦ నోనరు నావకు వాన
జడి ముసు రనఁగ వ♦ర్షమున కలరు
వానజాల్ వడగండ్లు ♦ నా నొప్పుఁ గరకలు
నిసు మన నిసు కన ♦ నిసు వనంగ

తే. మెఱయు సైకతనామముల్ ♦ కురుజుతేనె
పుట్టతేనియ పెరతేనె ♦ పువ్వుఁదేనె

* కుండ=సాధారణపాత్రము. చట్టి=నోరు వెడల్పుగానుండు గిన్నె ...టిపాత్రము. మూఁకుడు=మూత పెట్టెడిపాత్రము, బుడ్డి= నోరుసన్నగను ...డుపుగాను నుండు పాత్రము. కడవ = నీళ్ళు మొదలగునవి తోడుబిందె. ...న=నోరు చిన్నదిగను కడుపు పెద్దదిగాను నుండుకుండ, పిడత=చిన్నగిండి ...ంబువంటి పాత్ర, వెసరు=వండుటకుఁ దగినపాత్ర.

జుంటితేనియు యనఁ దగు ♦ సుమరసంబు
శంబధరనుతసుగుణక♦దంబసాంబ.

టీ. మీను (దీనికి బహువచనము మీలు, మీల్, మీనులు), చే
తెలగన్ను, మచ్చెము (ప్ర. మత్స్యము.) - ౪ మత్స్యము. తాఁబేలు,
మేలు - ౨ కూర్మము. ఎండ్రి, ఎండ్రకాయ - ౨ కర్కాటము.
కలము - ౨ నావ. వాన, జడి, ముసురు-౩ వర్షము. వానఱాలు, వడగం
౨వర్షోపలములు. ఇసుము, ఇసువు, ఇసుక - ౩ సికత. కురుజుతేనె,
తేనె, పెరతేనె, పువ్వుఁదేనె (పువ్వు+తేనె) =, పుష్పములయందలి
జుంటితేనె - ౫ మకరందము.

సీ. జముకాణము తివాసి ♦ జంబుకాణ మనంగఁ
గంబళాఖ్య లగు బం♦గారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి ♦ మేలిమి బంగరు
పసిఁడి పొన్ను కడాని ♦ పైఁడి యుదిరి
యన సువర్ణము వోల్చు ♦ నపరంజి కుందనం
బనఁ దప్తకనక మౌఁ ♦ దునుక తునియ
చిదురుప చిదురు నాఁ ♦ జెలఁగు ఖండమునకుఁ
బొది ప్రోగు వామియుఁ ♦ బోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాశి కగు సజ్జ ♦ యుప్పరిగయు
మహాలు మేడ యనంగ హా♦ర్మ్య మగుఁ దోవ
దారి తెన్ను తెరు వనఁ బ♦థంబు వెలయు
రవ రజం బన లవముపే ♦ ర్మిను సాంబ.

టీ. జముకాణము, తివాసి, జంబుకాణము- ౩ కంబళము. బంగా
హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి, మేలిమి, బంగరు, పసిఁడి, పొన్ను, కడా

వేసినబంగారము. తునుక, తునియ, చిదురుప, చిదుర - ౪ ఖండము. పొది, పోఁగు, వామి, ప్రోవు, తిట్ట, కుప్ప-౬ రాశి. సజ్జ, ఉప్పరిగ, మహాలు (ఇది యన్యదేశ్యము.), మేడ - ౪ హర్మ్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరువు-౪ మార్గము. రవ, రజము—౨ కొంచెము.

సీ. అడవి కాన యనంగ ♦ నటవికిఁ దగు హజాను
తోఁట సింగారపుఁ♦దోఁట నంద
వన మనంగను నుప♦వన మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరు వన ♦ దీర్ఘిక తగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు ♦ పడుకటి ల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపు♦టిల్లు వంట
యిల్లు సువారంపు♦టి ల్లన బాకమం
దిరము రాజిలు దగ♦తీర్పు చల్ల
తే. పంది లనఁ జలిపంది ల♦నం దనర్చు
సలిలశాలాభిధలు నీరు♦చల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలతక్రనా♦మములు విసన
కఱ్ఱ వీవన యన వృంత♦క మగు సాంబ. 68

టీ. అడవి (ప్ర. అటవి.), కాన (ప్ర. కాననము.) - ౨అరణ్యము. హజానుతోఁట, సింగారపుఁదోఁట, నందవనము - ౩ ఉద్యానము. నడబావి, డిగ్గియ. రూ. డిగ్గె, దొరువు - ౩ దిగుడుబావి. పవ్వళింపుబిడారు, పడకటిల్లు (పడక + ఇల్లు)—౨ శయనగృహము. బోనపుటిల్లు (బోనము + ఇల్లు అన్నము పాకము చేయునట్టి యిల్లు, వంటయిల్లు, సువారంపుటిల్లు (సువారము + ఇల్లు)=వంటకై నయిల్లు - మహానసము - పాకశాల. దగతీర్పు, చల్ల పందిలి, చలిపందిలి - ౩ పానీయశాల. నీరుచల్ల, నీరుమజ్జిగ—౨ నీటితోఁ గూడిన మజ్జిగ. విసనకఱ్ఱ, వీవన - ౨తాళవృంతము.

క. భువి నీస్థావరవర్గము
నవరణ వ్రాసినను పనినఁ ♦ జదివిన యమ్మా
నవులను విద్యామతిశ్రీ
భవశాలురఁ గా నొనర్పు ♦ పశుపతి సాంబా.

తా. పుడమియందు ఈస్థావరవర్గను చక్కఁగా వ్రాసినవారును, వారును, చదివినవారును నీయనుగ్రహమువలన విద్య, మతి, కలిమిఁ గలవా రగునట్లు చేయుము.

స్థావరవర్గ సమాప్తము.

తిర్యగ్వర్గ

క. శ్రీగౌరీపతి నీపై
బా గౌరీతి రచియింతుఁ ♦ బటుకవితాధా
రాగతిఁ దిర్యగ్వర్గము
వేగమె నిగిడించి ప్రోవ♦వే శ్రీసాంబా.

తా. కాంతియుతుఁడవయిన ఓ గౌరీనాయకా! నీకంకితముగా చక్కశైలిని దిట్టమైన కవిత్వధార మెఱయఁ దిర్యగ్వర్గను వేగిరముగా రచియిందను, దానిని వేగిరముగాఁ గొనసాగించి కాపాడుము.

సీ. నెఱసరి సింగంబు ♦ తెఱఁగొము నొకంబు
మెకములదొర జడ♦నొకము బొబ్బ
మెకము వెడఁదనోటి♦నొకము గుబ్బలిపట్టి
గుఱ్ఱు మేనుంగులఁ♦గొంగ యనఁగఁ
జెలఁగు సింహాము పేళ్లు ♦ పులి చాఱలమెకంబు

మువ్వన్నె మెక మనఁ • బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వావురము పటాణి వారువంబు

తే. జక్కి మావు గుఱ్ఱము తేజి • యెక్కిరింత
తత్తడి రవాలు నడగుఁడు • కత్తలాని
తురికి బాబా యనఁగ నొప్పు • దురగమునకుఁ
గొమ్మనఁగఁ దనమేరు శృం•గమ్ము సాంబ.

టీ. కేసరి=శౌర్యముగలది, సింగము (ప్ర. సింహము.) తెల్లమొగము మెకము=విరివి మోముగల మృగము, మెకములదొర=మృగరాజు, జడమెకము=కేసరములుగలది, బొబ్బమెకము=గొప్పనాదము చేయుమృగము, వెడదనోటిమెకము=విశాలముఖము గలమృగము, గుబ్బలిపట్టిగుఱ్ఱము = పర్వతపుత్త్రికి (పార్వతికి) వాహనము, ఏనుఁగులగొంగ=గజశత్రువు-౯ సింహము. పులి, చాఱలమెకము=గీఁతలుగలమృగము, తెరువుగాఁపరి=మార్గమునఁగాచి యుండునది, పసితిండిపోతు= పసులను భక్షించునది, మువ్వన్నెమెకము=మూఁడువర్ణములు (నలుపు, తెలుపు, పసుపు) గల మృగము - ౫వ్యాఘ్రము. వావురము, పటాణి, వారువము. రూ. వార్వము, జక్కి, మావు, గుఱ్ఱము, తేజి. రూ. తేజీ, ఎక్కిరింత.రూ. ఎకిరింత, తత్తడి, రవాలు, నడగుఁడు, కత్తలాని. పా. కత్తళుఁడు, తురికి, బాబా - ౧౨ అశ్వము. కొమ్ము - ౧ శృంగము.

సీ. సిబ్బెమేనిమెకంబు • గబ్బుచెంపమెకంబు
గొప్పయజ్జమెక మె•క్కుడుమెకంబు
గొరు చెయ్యిగలమె•కము రెండుత్రాగు డే
నుఁగు పలుగొమ్ములు • దగినమెకము
హత్తి బత్తలమెకం • బన దంతిపేళ్లగుఁ
బుట్టకూటిమెకంబు • బొచ్చుమెకము

వెనుచూపుమెక మెల్లు • వెలినోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ • పరఁగు గొరిజ
తే. గొరిసె యన ఖుర మమరును • గోరనంగ
నఖము తగు జోడనలు రవ•నడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు•వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ • పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిబ్బెమేని మెకము=పొడలుగల మేనితోఁగూడినమృగము, గబ్బు చెంపమెకము = మదగంధముగలమృగము, గొప్పయజ్జమెకము=పెద్దపాదములు గలమృగము, ఎక్కుడు మెకము-రాజులెక్కెడిమృగము-గొఱ్ఱ, చెయ్యి గలమెకము=తొండముగలమృగము, రెండుత్రాగుడు = రెండుమాఱులుత్రాగునది, ద్విపము, ఏనుఁగు. రూ. ఏనిక, పలుగొమ్ములు దగిన మెకము= పండ్లకొమ్ములుఁగాగల మృగము, హత్తి (ప్రా. హస్తి.), బత్తలమెకము=గొప్పతలగలమృగము -౧౩ గజము. పుట్టకూటిమెకము = పుట్టకూటిని (చీమగుడ్లతోఁగూడిన పుట్టమంటిని) దినుమృగము, బొచ్చుమెకము=ఒడలినిండుగవెండ్రుకలుగల మృగము, వెనుకచూపు మెకము - ఎల్గు, వెలినోటిమెకము - ౫ ఎలుఁగు గొడ్డు. గొరిజ, గొరిసె- ౨ గిట్ట-ఖురము. గోరు-నఖము, జోడనలు =ధౌరితకములు, రవనడలు = ఆస్కందితములు, అడ్డవేడెములు= రేచితము, పర్వులు,=ప్లుతములు, చుట్టువేడెములు =వల్గితములు - ౫ గుఱ్ఱముయొక్క నడకభేదములు.

సీ. పసి గిడ్డి మొదవావు • పసరము తొడు కనఁ
బశువుపేళ్లగు గిబ్బ • బసవఁ డాల
పోతు నాఁబోతు మూఁ•పురముఁడాల్పెద్దు ము
క్కంటిమావన వృషా•ఖ్యలు దనర్చుఁ
గోడె గిత్త యనంగఁ • గొఱలు నుక్షాఖ్యలు
కేవు పడ్డయు దూడ • లేఁగ పెయ్య

యన వత్సనామంబు ♦ లలరును నెనుపెంటి
బఱ్ఱె నా మహిషికిఁ ♦ బరఁగు దుంత
తే. దున్న పోతన మహిషము ♦ దొడ్డి తొట్టు
పట్టు లనఁగ గోస్థానముల్ ♦ పరఁగు మంద
కదుపు పదు వనఁ జెలఁగు గో♦గణము పాగ
లాయ మన నొప్పు వాజిశా♦లకును సాంబ. 73

టీ. పసి, గిడ్డి, మొదవు, ఆవు, పసరము, తొడుకు-౬ పశువు. గిబ్బ, బసవఁడు, ఆలపోతు, ఆఁబోతు, వృషపురము దాల్పు, ఎద్దు, ముక్కంటివాహు = శివునివాహనమైనది - ౭ వృషభము. కోడె, గిత్త - ౨ చిన్నయెద్దు-ఉక్షము. క్రేపు, పడ్డ, దూడ, లేఁగ, పెయ్య-౫ ఆవుదూడ-వత్సము. ఎనుపెంటి (ఎనుము + పెంటి), బఱ్ఱె-౨ మహిషి-గేదె. దుంత, దున్న, పోతు-౩ మహిషము. దొడ్డి, తొట్టుపట్టు-౨ పసులకొట్టము. మంద, కదుపు, పదువు-౩ ఆవులగుంపు. పాగ, పా. పాగా, లాయము - ౩ అశ్వశాల.

సీ. సింగంబుగొంగ ద♦చ్చియుమగు-మెక మ
నఁగ శరభాఖ్య లొఁ ♦ దగరు జంట
మొగము వేలుపు తేజి ♦ పొట్టేలు గొఱియపో
తేడిక యన మేష ♦ మెసఁగు నిఱ్ఱి
నులికొమ్ముమెక మన ♦ వెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
జింక లేడన మృగి ♦ చెలఁగుఁ బిల్లి
పిల్లి యనంగ మా♦ర్జాల మౌఁ గుందేలు
చెవులపో తనఁగ రం♦జిలు శశంబు
తే. నొంచె లొట్టిపిట్ట యనఁగ ♦ నుష్ట్రి మమరుఁ
గణితి కణఁ జనఁ దనరు గో♦కర్ణమృగము

పిక్కమెక నెండ్రిమేఁతరి ♦ నక్క బుద్ధి
మెక మనఁగఁ జంబుకాఖ్యలు ♦ మెఱయు సాంబ. 7

టీ. సింగపుఁగొంగ=సింహమునకువిరోధి, దచ్చియడుగుల మెకము = ఎనిమిదికాళ్లమృగము—౧ శరభమృగము. తగరు,జంటమొగము వేలుపు తేజీ= రెండుముఖములుగల వేల్పునకు(అగ్నికి)వాహనము,పొట్టేలు, గొఱియపోతు రూ. గొఱ్ఱెపోతు. ఏడిక - ౫ మేషము. ఇఱ్ఱి, నులికొమ్ము మెకము=మెలికలు దిరిగినకొమ్ములు గలమృగము - ౩ కృష్ణమృగము, జింక, లేఁడి. రూ. లేటి.౩ ఆఁడుజింక. [illegible], [illegible]—౧ మార్జాలము. కుందేలు, చెవులపోతు ౧ శశము. ఒంటె. రూ. ఒంటెము. లొట్టిపిట్ట.రూ.లొట్టిపిట-లొటిపిట్ట లొటిపిట పా. లొట్టియ-లొట్టె లొట్టెనుఁగు-౬ ఉష్ట్రము. కణితి రూ. కడితి. కణుఁజు.రూ. కడుఁజు-౪ గోకర్ణమృగము. పిక్కమెకము = పంచ చేయుమృగము, ఎండ్రి మేఁతరి= ఎండ్రకాయలను దినునది, నక్క, బుద్ధిమెకము ౪ జంబుకము.

సీ. కొమ్మెక్కెడిమెకంబు ♦ తిక్కఁడు వెకిరింత
కోఁతి నాఁగపిచెల్లు ♦ కొఱలుచుండు
జల్లితోఁకమెకంబు ♦ సవరంపుమెక మనఁ
జమరికిం జనుఁ బంది ♦ చప్పరింత
కొమ్ముకాఁడూటమెకము వేఁపులమిత్తి
ముస్తెలమేపరి ♦ మోటుమెకము
వాలుమెకంబు రో♦బంటరి యొంటరి
ముట్టెమెకము పీఁట♦వెట్టుమెకము
తే. ఏకలము గుఱ్ఱురింత ♦ నెసఁగు దంష్ట్రి
పొదమెకము దుప్పియనఁ బొలు♦పడరు రామ
మృగము మనుఁబోతనఁగ ఋశ్య♦మృగము దనరు
బల్లి గౌళిన ముసలికిఁ ♦ బరఁగు సాంబ. 7

టీ. కొమ్మ తెంకి మెకము=చెట్లకొమ్మలె యునికిపట్టుగాఁగల మృగము-శాఖామృగము. తిమ్మఁడు, వెకిరింత=తన్నెచ్చరించువారిని వెక్కిరించునది, కోఁతి.రూ. క్రోఁతి-౫ వానరము. జల్లితోఁక మెకము=పలుచని వెండ్రుకలు తోఁకయందుఁగలమృగము, సవరంపు మెకము = సవరములకైనమృగము-౧ చమరమృగము. పంది, చప్పరింత=చప్పరించితినునది, కొమ్ముకాఁడు=కొమ్ముగలది, ఊటమెకము=దృఢమైనమృగము, వేఁపులమిత్తి=కుక్కలకుశత్రువు, ముస్తెలమేఁపరి=తుంగగడ్డలనుదినునది, మోటుమెకము=*మోటుపయోగింపఁబడుమృగము, వాలుమెకము=క్రూరమైనమృగము. రోఁబంటరి, ఒంటరి, ముట్టె మెకము-ముట్టెగలమృగము, పీఁటవెట్టు మెకము=పల్లము త్రవ్వికూర్చుండుమృగము. ఏకలము, గుర్గురింత=గుఱగుఱయని చప్పుడుచేయునది-౧౪ అడవి పంది-వరాహము. పొడ మెకము, దుప్పి-౨ రామమృగము. మనుఁబోతు-౧ ఋశ్యమృగము. బల్లి, గౌళి-౨ బల్లి.

సీ. తోఁడేలు గోటియల♦సూఁడన వృక మొప్పు
ముంగిస వెంట్రువ ♦ ముంగి యనఁగ
బభ్రువు తగుఁ గొక్కు ♦ పందికొక్కన మూషి
కకుఁ బొల్చు గాడిద ♦ గాలిగాఁడు
చలువగుఱ్ఱము తేవు♦జక్కి యన ఖరాఖ్య
లగు మొఱుఁగుడు జాగి♦లమ్ము గుక్క
వేపి నా శునకంబు ♦ వెలయును దొండ యూ
సరవెల్లి యనఁ దగు ♦ సరటమునకుఁ
తే. జిట్టెలుక యన బాలమూ♦షికకుఁ బొల్చు
నుడుము తేళ్లమేపరి యన ♦ నొనరు చుండు

---

* మోటు-అనఁగా పందికెదుట మనుష్యాకారముగా నిలిపిన కపట లక్ష్యము.

నవని గౌధేరనామధే • యములు మహిత
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ • సాంబమూర్తి. 7

టీ. తొండేలు, గొఱియలనూడు=గొఱ్ఱెలకు శత్రువు-౨ వ్రకమ
ముంగిస, వెంట్రువ, ముంగి - 3 నకులము. కొక్కు, పందికొక్కు-౨ మ
షికము. గాడిద, గాలిగాడు, చలువగుఱ్ఱము=చాకలి చలువచేసినబట్టల
మోయువాహనము, రేవుజక్కి=చాకిరేవునందుండు- గుఱ్ఱము-౫ ఖరమ
మొఱుగుడు, జాగిలము, కుక్క, వేపి - ౪ శునకము. తొండ, ఊస
వెల్లి-౨ సరట. చిట్టెలుక (చిఱు + ఎలుక)=చిన్నఎలుక-౧చుంచు. ఉడుమ
తేళ్లమేపరి-౨ ఉసుము-గౌధేరము.

సీ. తంతువాయ మగుఁ బా • దట్టుపురుగు సన్న
పిల్లి సాలీఁడన • రాళ్ల రాసి
గాఁడు గరిమిడియె • ల్క యన నాఖువు దగు
నెలుకలు చట్టుపల్ • గఱులు ఱెక్క
లఁన బక్షములు పొల్చు • లావు లీఁక లనంగఁ
బర్ణంబు తగు గువ్వ • పక్కి పిట్ట
పులుఁ గనఁ బక్షికి • వెలయు మదికొలంకు
పులుఁగు తెల్లనిపిట్ట • నలువ తేజి
తే. పాలు నీరును వెలిసేయు • పక్కి యంచ
యన మరాళంబు తగుఁ గెంపు • కనులపుల్లు
తలిరుమేఁతరి సాఁకుడు • పులుఁగు మావి
కొమ్మయిలుపుల్లు కోవెల • కోయి లనఁగఁ
బరభృతమునామధేయముల్ • పరఁగుసాంబ. 7

టీ. పాదట్టుపురుగు. రూ. పాదొట్టుపురుగు=ఇండ్లలోపలి వాసవ
లకు పట్టెలకు పట్టెడుబూసిని గలిగించుపురుగు, సన్నపిల్లి, సాలీఁడు-

హాలెపురుగు. ఱాళ్లరాసిగాఁడు, గరిమిడియొలుక-౨ గొప్పయొలుక. ఎఱ
కలు, చట్టుపలు, గఱులు, ఱెక్కలు-౪ పక్షములు. లావులు, ఈఁకలు-
౨ ఈఁకలు-పర్ణములు. గువ్వ,పక్కి (ప్ర. పక్షి), పిట్ట, పులుఁగు-౪పక్షి.
మదికొలంకుపులుఁగు = మానససరస్సునందలిపక్షి, తెల్లనిపిట్ట=తెల్లవర్ణము
గలపక్షి, నలువతేజి=బ్రహ్మవాహనము, పాలునీరునువెలిసేయుపక్కి,అంచ-
౫ హంసము. కెంపుకనులపుల్గు=ఎఱ్ఱనికన్నులుగలపిట్ట, తలిరుమేఁతరి=చిగు
ళ్లు తినునది, సాఁకుడుపులుఁగు=ఇతరులచే-(కాకులచే) సాఁకఁబడుపక్షి-పర
భృతము. మావి...పుల్గు = మామిడికొమ్మయందు వసించుపిట్ట, కోవెల,
కోయిల-౬ కోకిలపక్షి.

సీ. పచ్చఱెక్కలపుల్గు • పచ్చవిల్తుని తేజి
పలుకులపులుఁగు నాఁ • జిలుక చిల్క-
యనఁగ శుకాభిఖ్య • లగు బట్టికాఁడు గో
ర్వంక గోరింక గో•రంక యనఁగ
శారికాహ్వయము లె•సంగు నట్టువపిట్ట
నెమ్మి జుట్టుఁబులుఁగు • నెమిలి నమిలి
పురివిప్పియాడెడి•పులుఁగు కన్నులుగల
పులుఁగన బర్హికి • వెలయుచుండు
తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ • జక్కవ యనఁ
గోకనామంబు లగు మంచు•గ్రోలుపుల్గు
నిప్పులనుమ్రింగుపులుఁగు వె•న్నెలపులుఁగన
నమరును జకోరనామధే•యములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చఱెక్కలపులుఁగు=ఆకుపచ్చనిఱెక్కలుగలపిట్ట,పచ్చవిల్తు
ని తేజి=మన్మథునివాహనము, పలుకులపులుఁగు = మాటాడుపక్షి, చిలుక,
చిల్క-౫ శుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక. రూ. గోరువంక, గోరింక, గో
రంక-౪ శారిక. నట్టువపిట్ట = నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి, జుట్టుఁబులుఁగు=

జొట్టుగలపక్షి-శిఖి, నెమిలి.రూ. నెమలి,నమిలి, పురివిప్పియాడెడిపులుఁ
పింఛము విచ్చియాడుపక్షి,కన్నులు గలపులుఁగు=నయనమువంటివి యాః
గల పురిగలపక్షి-రా మయూరము. జంటపిట్ట = ఆలుమగలు గలిసియుఁ
పక్షి,బటువుగువ్వ=గుండ్రనిపక్షి, జక్కవ-వి చక్రవాకము. మంచుగో
పులుఁగు=మంచు పానము చేయుపక్షి. నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు, వె
పులుగుఁ-వి చకోరపక్షి.

సీ. విరితేనెత్రావుడు • మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేఁటి ము•ద్దుగలకాళ్ల
పురు గన భ్రమరంబు • పొలుచు లకోరీలు
బకదారు లొడ్డీలు • పల్లటీలు
పావురములు నేల•పల్లటీల్ కూకీలు
పావురా లంతర•పల్లటీలు
సురటీ లనంగఁ బొ•ల్చును గలరవములు
కొక్కెర క్రౌంచయుఁ • గొక్కరాయి
తే. యనఁగ క్రౌంచాఖ్య లగుఁ గొంగ • యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యణుజు వే•సడము లగుడు
జావడము వారణము బైరి • సాళువంబు
కని సెరము చెంచడము డేగ • యనఁగఁ దనరు
శ్యేనమునకు మునీశ్వరా•ధిన సాంబ.

టీ. విరితేనెత్రావుడు=పూవుల తేనెను పానము చేయునది, మరునల్లె
మన్మథునికల్లెత్రాటివంటిది, బమిపుర్వు, తుమ్మెద, తేఁటి, ముద్దుగలకాళ్లు
రుగు=మూఁడుజఁటల (ఆఱు) కాళ్లపురుగు - షట్పదము-ఉ భ్రమరము
లకోరీలు,బకదారులు, ఒడ్డీలు,పల్లటీలు,పావురములు, నేలపల్లటీలు, కూకీలు

గావురాలు, అంతరపల్లటీలు, సురటీలు-౧౦ కపోతములు. కొక్కెర,క్రౌంచ కొక్కెరాయి-౩ క్రౌంచపక్షి. కొంగ-౧ బకము. జాలె.రూ. జాలియ, జల ట్టై. రూ. జలకట్టియ.పా. సెలకట్టె, అణుజు. రూ. అడుజు, వేసడము, గుడు, జాపడము, వారణము, బైరి. రూ. బయిరి. సాళువము. రూ. గాళ్వము, కనిసెరము, చెంచడము, డేగ-౧౭ శ్యేనభేదములు.

). కరువలిమేఁతరి • కంటివిన్కరి పాము
పుట్టకాఁపరి త్రాఁచు • చుట్టుపురుఁగు
విసముతాలుపు చిల్వ • బుసపుర్వు నా భోగి
వెలయుఁ జిలువఱేఁడు • వెన్ను పాన్పు
తడవులనిడుపఁడు • తరిగట్టుత్రాఁడన
నహిపతి కగు నజ్జ•యలుఁగుపులుఁగు
కోడి పుంజన నొప్పుఁ • గుక్కుటనామముల్
గుడ్లగూబ పగటి•గ్రుడ్డి గూబ
తే. యనఁగ ఘూకాభిధానంబు • లగు లకుముకి
మీనవల్లంకి పొదలిక • మీలగొంగ
యనఁగఁ జను నర్తితకుఁ బేరు • లమరు దివ్వె
యార్పు మిడుత శలభాఖ్య • లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేఁతరి = గాలిని భక్షించునది, కంటివిన్కరి=చక్షుశ్శ్రవము, పాము, పుట్టకాఁపరి=పుట్టయందు వాసము చేయునది,త్రాఁచు, చుట్టుపులుగు = చుట్టుకొని యుండుకీటము, విసముతాలుపు=విషము ధరించునది, చిల్వ.రూ.చిలువ, బుసపుర్వు = బుసకొట్టుపురుగు-౧౦ పాము - సర్పము. చిలువఱేఁడు = పాములకు ఱేఁడు, వెన్నుపాన్పు=విష్ణువునకు శయనమైన వాఁడు,తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలము జీవించియుండువాఁడు, తరిగట్టుత్రాఁడు=మంథరపర్వతమునకుఁ గవ్వపుఁద్రాడయినది -౪ ఆదిశేషుఁడు. అజ్జయ

అంగుపులుంగు = చరణాయుధము, కోడి, పుంజు - 3 కుక్కుటము. గుగూబ, పగటి గ్రుడ్డి=దివాంధము, గూబ-3 ఘూకము. లకుముకి, మీనపల్లకి, పాదలిక, మీలగొంగ = చేపలకువైరి - 3 పిచ్చుక. దివ్వెయార్చు దీపము చల్లార్చునది, మిడుత-౧ శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁ♦కటిగువ్వ యేట్రింత
పులుఁగులదుమురి ♦ పోలిగాఁడు
నాఁగ భరద్వాజ♦నామముల్ తగు గబ్బి
లము గబ్బిడా గబ్బి♦లాయి చీకు
రా యనంగనుఁ దైల♦పాయి కాఖ్యలు చెల్లు
మ్రానుదొలుచుపిట్ట ♦ మ్రానుపోటు
వనఁగ దార్వాఘాట♦మున కగు బెగ్గుర
మన సారసమ్మున ♦ కలరు నీరు
తే. కట్టె నీరుపా మన నల♦గర్ద మలరుఁ
బుడమిచెవి పాములబిడారు ♦ పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ ♦ మెట్టు తాప
మెట్టిక యన సోపానాఖ్య ♦ మెఱయు సాంబ. 8

టీ. కాటుకపిట్ట, కూఁకటిగువ్వ, ఏట్రింత. పులుఁగులదుమరి=పక్షులను సంహరించునది. పోలిగాఁడు. రూ. పోలఁడు-౬ భరద్వాజపక్షి. గబ్బిలము. రూ. గబ్బిడము, గబ్బిడా. రూ. గబ్బిలా, గబ్బిడాయి. రూ. గబ్బిలాయి, చీకురా. రూ. చీకురువాయి - ౮ తైలపాయిక. మ్రానుదొలుచుపిట్ట, మ్రానుపోటువు-౨ పత్త్రంగిపిట్ట. బెగ్గురము-౧ సారసపక్షి. నీరుకట్టె నీరుపాము-౨ నీటిలో వసించుపాము - అలగర్దము. పుడమిచెవి=భూమికర్ణము, పాములబిడారు=సర్పగృహము, పుట్ట-3 వల్మీకము. మెట్టు తాప, మెట్టిక. రూ. మెటిక-3 సోపానము.

సీ. గుమికాఁడు కాకి నాఁ • గొఱలుఁ గాకము పేళ్లు
గ్రద్ద యనంగ గృ • ధ్రంబు వెలయు
జరగు గుబ్బిలికాఁడు • సకినాలు వెలయించు
పక్కి-పగటిచీకు • పైఁడికంటి
యనఁ గనకాక్షికి • దనరు జవాది జ
వ్వాజి యనఁగ సాంక • వము దనర్చు
కస్తూరి వీణెయుఁ • గస్తురి యనఁ బొల్చు
మృగనాభి చట్టుపు • మెకము పునుఁగుఁ
తే. బిల్లి యొత్తైడుపిల్లి నాఁ • బేళ్ళు వెలయు
గంధిలమునకుఁ జాతకా • ఖ్యలు దనర్చు
వానకోయిల మబ్బునీ • రానుపిట్ట
యనఁగఁ గైలాసశైలవి • హార సాంబ. 82

టీ. గుమికాఁడు=కూటముచేర్చునది, కాకి - ౨ వాయసము. గ్రద్ద. రూ. గద్ద - ౧ గృధ్రము. గుబ్బిలికాఁడు. రూ. గుబ్బిలి, సకినాలు... పక్కి=శకునములను దెలుపుపక్షి, పగటి-చీకు=పగలుకన్నులు దెలియనిది, పైఁడికంటి=బంగరువంటికన్నులుగలది - ౫ కనకాక్షి, జవాది. రూ. జవ్వాది - జవ్వాదు, జవ్వాజి. రూ. జవాజి - ౫ సంకుమదము-ఒకసుగంధద్రవ్యము. కస్తూరి, వీణె. రూ. వీణియ, కస్తురి-౪ మృగమదము-ఒకదినును సుగంధద్రవ్యము. చట్టుపుమెకము-పునుఁగుచట్టముగల మృగము, పునుఁగుఁబిల్లి (పునుఁగు+పిల్లి), ఒత్తైడుపిల్లి-౩ ఒకజాతిపిల్లి. వానకోయిల, మబ్బునీరానుపిట్ట=మేఘజలమును ద్రావెడుపక్షి -౨ చాతకపక్షి.

సీ. పొడకోడి కానపుం • జడవిపుం జన వన
కుక్కుటం బగు బొల్లి • కోడి నీరు

కోడి యనఁగ జల • కుక్కుటంబు దలిర్చు
పిట్టపిచ్చిక యూరఁ • బిచ్చిక యనఁ
దగుఁ జటకమున కౌ • దాఁటరి చలికావు
కప్ప మనఁగ భేక • మొప్పు జలగ
నల్లత్రాగు డన రాఁ • జిల్లు జలూకము
మొగటిపురువు గోడ • పురువు నల్లి

తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ • యీఁగ యనఁగ
మక్షికకు నొప్పు ములుపుర్వు • మంటితిండి
తే లనఁగ వృశ్చికంబు వ • ర్తిల్లు జొచ్చు
పురుగు దోమన మశకంబు • పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పొదకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు — ౩ వనకుక్కుటము. బొల్లికోడి, నీరుకోడి — ౨ నీటియందు వసించుకుక్కుటము. పిట్ట, పిచ్చిక, ఊరఁబిచ్చిక (ఊరణ్ + పిచ్చిక) — ౩ ఒకదినుసుపిట్ట — చటకము. దాఁటరి=దుముకునది, చలికావు=వర్షాకాలమునఁ జలికిఁ బుట్టునది, కప్ప — ౩ మండూకము. జలగ, నల్లత్రాగుడు=రక్తపానము చేయునది — ౨ జలూకము. మొగటిపురువు, గోడపురువు = గోడయందుఁ బ్రాఁకునట్టిపురుగు, నల్లి — ౩ మత్కుణము. ఈఁగ. ఈవ — ౨ మక్షిక. ములుపుర్వు = కొండిగలపురుగు, మంటితిండి= మన్ను భక్షించునది, తేలు — ౩ వృశ్చికము. జొచ్చుపురుగు=అడుసుమీఁద వాలుపురుగు. దోమ — ౨ మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మౌ
నీతిర్యగ్వర్గు జగము • లెన్నఁగ లోకా
తీతం బై పూతం బై
ఖ్యాతం బై ధరను వెలయుఁ • గావుత సాంబా. 84

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! నేను భక్తితో నీకంకితముగా నొనర్చిన యీ ...ర్గ్వర్గు లోకులందఱు గొనియాడునట్లు మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి పావనమై ...కాతీతమై పుడమియందు వెలుఁగును గాక.

తిర్యగ్వర్గుసమాప్తము.

నా నా ర్థ వ ర్గు.

క. శ్రీనాయకసాయక వా
ణీనాయకముఖ్యవినుత • నీపేరిట నే
నానార్థవర్గుఁ జేసెద
నానార్థము లొసఁగి ప్రోపు • నను గృప సాంబా. 85

తా. త్రిపురసంహారసమయంబున విష్ణువును దూపునుగాఁ జేసికొన్న ...ఁడా! బ్రహ్మాదిదేవతలచేఁ బొగడఁబడువాఁడా! నీకంకితముగా నానార్థ ...ను రచించెదను. నీవు నా కన్నిసంపదల నొసఁగి కాపాడుము.

సీ. గుణమున కాటుకుఁ • గోవు నా విలసిల్లు
గోతికి శాఖ కాఁ • గొమ్మ యనఁగ
శకలంబునకును మాటకు బలు కన మించు
నినుపును గోవు నాఁ • బసి యనంగఁ
గణికిఁ బైపూరికిఁ • గప్పనఁ జెన్నొందుఁ
గొఱ్ఱికుఁ గడమ కాఁ • గొఱఁత యనఁగ
మగగుజ్జమునకు గుల్మమున కా గుండన
నెలకు జాబిల్లి కా • నెల యనంగ
తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు • నూట యనఁగ
వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు • వేఁడి యనఁగ

నంకమునకు బిడ్డకును గం • దనఁగఁ బరఁగు
లలితమునిమానసాబ్జరో•లంబ సాంబ. 86

టీ. 1 కోపు=అల్లెత్రాడు, ఆట. 2 కొమ్మ=ఆఁడుది, చెట్టుకొమ్మ. 3 పలుకు=తునుక, మాట. 4 పసి=బాలుఁడు, పసరము. 5 కప్పు = నల్లన, ఇంటిపైకప్పు. 6 కొఱఁత=కొఱ్ఱు, తక్కువ. 7 గుండు=మగజొత్తిము, గుల్లము. 8 నెల=మాసము, (30 దినములు.) చంద్రుఁడు. 9 ఊటు = బలము, నీటి యూట. 10 వేఁడి (వేఁడుధాతువు-క్త్వార్థకము) = వేఁడుకొని యనుట, ఉష్ణము. 11 కందు=కళంకము, బిడ్డఁడు.

సీ. ఈఁతచెట్టును లోఁతు • నీఁత యనఁ జెలంగు
నడుగుఁ గ్రింది కౌ • నడు గనంగ
మాలిమికి నడత కి • మ్మగు నలవా టన
నమ్మకు నవ్వ కౌ • నవ్వ యనఁగ
గోడుగును మఱునాఁడు • నలరు నెల్లి యనంగ
నెత్తురుకుఁ దిండి కౌ • నెర యనంగ
విరికి నొప్పౌటకును • వెలయు నల రనంగఁ
బేరును దండ రాఁ • బే రనంగఁ

తే. నది యనుటకు భంగమున కౌ • నల యనంగ
నాత్రమునకు వృత్తమున కౌ • నక్కఱ యన
నాలమునకుఁ బలుకుట కౌ • నని యనంగ
నంబరధునీలసజ్జటా•డంబ సాంబ. 87

టీ. 1 ఈఁత=ఈఁతచెట్టు (ఇదిసమాసపదముయొక్కయొక భాగము, దీనికి ప్రాతిపదికము.), నీటియందుఈఁదుట. 2 అడుగు=పాదము, క్రిందిభాగము. 3 అలవాటు=మాలిమి, స్వభావము. 3 అవ్వ=తల్లి, తాతతల్లి, తల్లితల్లి.

5 ఎల్లి = గొడుగు, మఱునాఁడు - రేపు అనుట. 6 ఎఱ (శకటరేఫము)= ఎఱుపు, ఎర (లఘురేఫము)=ఆహారము. 7 అలరు=పుష్పము (నామము.), ఒప్పు (క్రియ.). 8 పేరు=దండ, నామధేయము. 9 అల=ఆయనుట(విణ), తరంగము. 10 అక్కఱ=ఆత్రము (అలఘురేఫము), అక్కర యను నొక వృత్తము (లఘురేఫము.). 11 అని=(అనుధాతువు క్త్వార్థకము. అవ్య.) చెప్పి యనుట, యుద్ధము నామము.)

సీ. ములికికిఁ జెఱువుకో♦పునకు న ల్లనఁ బొల్చు
నైదును దాను నే♦ నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దం♦తువుకుఁ బోఁ గనఁ జెల్లుఁ
బురిటికి సాటికిఁ ♦ బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి ♦ కగుఁ గాన యనఁ బొల్చు
గల్లును ఱాయియుఁ ♦ గ ల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృం♦గమున కొఁ గొ మ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కొ ♦ నాఁ చనంగఁ
తే. గరువలికి దయ్యమునకు నొ ♦ గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కు నొ ♦ గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ ♦ నూ అనంగఁ
జటులదైతేయమదశైల ♦ శంబ సాంబ. 88

టీ. 1 అల్లు. రూ. అలుఁగు = బాణము, చెఱువుకట్టయొక్క కొన భాగము. 2 ఏను = ఐదు, 'నేను' అనుదానికి రూపాంతరము. 3 పోఁగు= కర్ణభూషణము, దారము. 4 పురుడు=ఆశౌచము (జాతము.), సమానము. 5 కాన=అడవి, కనుధాతువు తుమున్నర్థకము (చూచుటకు అనుట). 6 కల్లు= ఱాయి, మద్యము. 7 కొమ్ము=కంచుతోఁ జేయఁబడిన యొకవాద్యవిశేషము, శృంగము 8 నాఁచు=పాఁచి,దొంగ. 9 గాలి=గాడ్పు, దయ్యము. 10 గడి

యు=ఘటిక (24 నిమిషముల కాలము), తలుపుగొళ్లెము. 11 నూఱు = పది పదులు (నామము., బండమీఁద నొకవస్తువును రాచుట.

సీ. కడుపుగడ్డయుఁ దూము • నడరు బల్ల యనంగ
విఱివికి శయ్య కౌఁ • బఱ పనంగఁ
గౌముదికిని మ్రొక్కు • కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నౌఁ • బగ లనంగ
నంగళ్ళ నొకపోఁగు • నగును బేఁట యనఁగ
నెమలికి మైత్రి కౌ • నెమ్మి యనఁగఁ
బసుపుతావికి వీథి • కెనఁగు వాడ యనఁగఁ
జలికిని గాలి కౌ • వలి యనంగఁ

తే. బట్టునకుఁ గొమ్మనుటకు నౌఁ • బట్టనంగ
భేదమునకు మూలమున కౌ•వే ఱనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగుఁ • బం డనంగ
దాసహృదయకాసారకా•దంబ సాంబ. 89

టీ. 1 బల్ల=కడుపులోనిగడ్డ, తూము. 2 పఱపు (పఱచు ధాతువు కృదంతము)=పాన్పు, వైశాల్యము. 3 వెన్నెల=జ్యోత్స్న-చంద్రునికాంతి, నమస్కారము. 4 పగలు(ఏకవచనము-పగ)=విరోధములు, దినము (ఈయర్థంబున 'పగలు' అనునదే ఏకవచనము.) 5 పేఁట=అంగళ్లపరుస, ఒకనూలిపోఁగు. 6 నెమ్మి=నెమలి, స్నేహము. 7 వాడ=పసుపువాసన, వీథి. 8 వలి=చలి, గాలి. 9 పట్టు=పట్టువస్త్రము, పూనికి, తీసికొనుము అనుట (ఈయర్థమున నిది క్రియ). 10 వేఱు (అలఘురేఫము)=భేదము. వేరు (లఘురేఫము) = చెట్టువేరు. 11 పండు=ఫలము, ముసలివాఁడు.

సీ. సాముకూటమునకు • సరస కౌ గరిడి నా
సౌరును ములికి యౌఁ • దీ రనంగ

హయశాలకును బాగ ♦ కమరుఁ బాగా యన
మావి కామ్రమున కౌ ♦ మావి యనఁగఁ
గాహళి కొకచెట్టు ♦ కలదు బూరుగు యన
జడితికి విరతి కౌ ♦ వడి యనంగఁ
హొన్నున కుపకృతి ♦ కొనరు మేల్మి యనంగ
మురువును సొగసు నౌ ♦ మురు వనంగ
తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కౌ ♦ వెలుఁ గనంగ
మాను మనుటయుఁ దరువు నౌ ♦ మా ననంగఁ
జేవడికిఁ బోలిక కెసంగుఁ ♦ గైవడి యన
డమరుశూలపాశాంకుశా♦డంబ సాంబ. 90

టీ. 1 గరిడి=సాముచేయుచోటు, సమీపము. 2తీరు=కాంతి, బాణము-ములికి. 3 పాగా=లాయము, తలగుడ్డ. 4 మావి=గుఱ్ఱము,మామిడిచెట్టు. 5 బూరుగ=శాల్మలీవృక్షము, (బూరగ)వాద్యభేదము. 6 నడి = వేగము, పద్యమందలియతి. 7 మేలిమి (మేల్మి)=బంగారము, ఉపకారము. 8 మురువు(మురుగు(=చేతికడియము, అందము. 9 వెలుఁగు=ప్రకాశము, వెలుగు=పశువులు రాకుండుటకై చేలచుట్టు నాఁటుకంప(ఈయర్థమున అరసున్న లేదు) 10 మాను=విడుచు (క్రియ.), చెట్టు (నామము.) 11 కైవడి-చేతియురవడి (సమస్తనామపదము,) పోలిక (అవ్యయము).

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెవి♦గూబ కౌ గూబన
శిశువును బులియు నౌఁ ♦ జిఱుత యనఁగ
సంధ్యవార్చుటకు సం♦జకు సందె యనఁ బొల్చుఁ
బక్షియుఁ దరువు నౌఁ ♦ బాల యనఁగ
నొకమ్రాకునకు వాతె♦ఱకు మోవి యనఁ జెల్లు
రిక్కయు బొట్టు నౌఁ ♦ జుక్క యనఁగఁ

గూఁటకు శ్వాసానకుఁ జెలంగు నూర్పన
హెచ్చు నెక్కుటయు నౌ నెక్కుడనఁగ
తే. గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు గుబ్బ యనఁగ
బక్కకును గుణపమున కౌ బడుగ నంగ
దళసరికిఁ బర్ణమునకు నౌ దళ మనంగ
శంబరాంకకపర్దావలంబ సాంబ. 91

టీ. 1 గూఁబ=గుడ్లగూఁబ, చెవిలోపలిరంధ్రము. 2 చిఱుంత=బిడ్డ, పులి. 3 సందె=సంధ్యావందనము, సంధ్యాకాలము. 4 పాల=పాలపక్షి, పాలచెట్టు, క్షీరికవృక్షము. 5 మోవి=వృక్షవిశేషము, పెదవి. 6 చుక్క=నక్షత్రము, తిలకము. 7 ఊర్పు=శాకము, ఊపిరి. 8 ఎక్కుడు = అధికము, ఎక్కుట. 9 గుబ్బ = స్తనము. తలుపుచీల. 10 బడుగు = చిక్కినవాఁడు, పీనుఁగు. 11 దళము (దేశ్యము)=దట్టమయినది, (సంస్కృతము) ఆకు.

సీ. లేపన మెత్తకు లేపుటకుఁ దనర్చు
డాలనఁగాఁ గాంతి డాలుఁ బరఁగు
నాఁడనఁ దగు నాదినమునకు సీమకు
మించన జడలకు మీఁటుట కగు
మోడి నానల్కకు బైఁడితున్కకుఁ జెల్లు
బారన బార యీరాఱు నొనరు
దండనాఁ జెంతకు దామంబున కెసంగు
సరి యన దండకు సమమున కగుఁ
తే. దోర మనఁగను స్థూలము నోముదార
మమరు నాటి త్తిగయును నూఁగారునగును
గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధకునకుఁ బొసఁగు
నంబరతరంగిణీజటాడంబ సాంబ. 92

టీ. 1 లేపు=పొన్ప (నామము.), లేపుట (క్రియ). 2 డాలు=కాం తి, డెక్కెము. 3 నాఁడు=ఆదినము(అరసున్నయున్నది.), నాడు=దేశము (అరసున్నలేదు.). 4 మించు=మెఱుపుఁదీగె (నామము), మీఱుట(క్రియ). 5 మోడి=కోపము, బంగారుతునుక. 6 బార=చాఁచినరెండుచేతులపొడువు, పండెన్నిండు. 7 దండ = సమీపము, పూలదండ. 8 సరి=దండ, సాటి. 9 నోరము=లావయినది - నోముదారము. 10 ఆఱు=ఒకసంఖ్య - ఏదునొ క్కటి, రోమావళి. (ఈయర్థమున ఆరు అని రూపము.) 11 గ్రుడ్డు = అం డము - గుడ్డివాఁడు.

సీ. కొప్పనంగను వింట♦కొనకును గబరి కా
నెన్ను నా నెన్నున ♦ కెన్నుట కగు
న బ్బనంగఁ దండ్రి ♦ కగపడమికిఁ జెల్లు
నప్ప యనఁగఁ దండ్రి ♦ కక్క కమరుఁ
గలు పన మడిలోని♦ కసవును బెరుఁగు నా
బా సన నానకు ♦ భాష కలరు
డ బ్బన గవ్వకు ♦ డంబంబునకుఁ బొల్చు
మే లన మరులకు ♦ మెచ్చున కగుఁ

తే. బా లగును క్షీరమునకును ♦ భాగ్యమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్త్రికకుఁ జెవి♦కమ్మ కెనయుఁ
బాప యన బిడ్డకును గను ♦ బాప కెనయుఁ
దాపసోత్తమవినుతిక♦దంబ సాంబ. 93

టీ. 1 కొప్పు=వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు. 2 ఎన్ను=కంకి (నామము) తలంచు(క్రియ). 3 అబ్బ=తండ్రి(కళ), దొరకఁగా (ద్రుతాంతము-అబ్బక అని రూపము.). 4 అప్ప=తండ్రి, అక్క. 5 కలుపు=చేనిలోనికసవు, పెరుఁగు. 6 బాస=భాష, ప్రమాణము. 7 డబ్బు=డంబము, ధనము, గవ్వ.

8 మేలు=కోరిక, మెచ్చుకొనుట. 9 పాలు=క్షీరము, భాగ్యము. 10 కమ్మ=చెవిసొమ్ము, జాబు. 11 పాప=బిడ్డఁడు, కంటిపాప.

సీ. పెర యనఁగాఁ దేనె ♦ పెరకు వింతకుఁ బొల్చు
మెఱుఁ గనఁ గాంతికి ♦ మించున కగు
బండ నాఁ దిట్టుకుఁ ♦ బలుగుఱాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెండును ♦ బంక్తియు నగుఁ
బెరుఁ గన దధికిని ♦ వృద్ధికిఁ దనరారు
వేఁట నా గొఱియకు ♦ వేఁట కమరు
వెలి యన బయటికి ♦ వెల్లనకుఁ దనర్చు
వీడన వదలును ♦ వీడు నలరు
తే. మబ్బనగ మందుసొక్కును ♦ మబ్బును నగు
బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ ♦ బులుఁగు కొదవు
నా లనఁగ గోవులకు భార్య ♦ కతిశయిల్లు
శంబరాహితమదభిదా ♦ డంబ సాంబ. 94

టీ. 1 పర (ల. రే.) తేనెతెట్టె, పెఱ (అల. రే.) = అన్యుఁడు. 2 మెఱుఁగు=కాంతి, మెఱుపు. 3 బండ=తిట్టు, పలుగుఱాయి. 4 బంతి=చెండు, వరుస. 5 పెరుఁగు= దధి (అరసున్న), వృద్ధియగు (అరసున్న లేదు క్రియ). 6 వేఁట=వేఁటాడుట, గొఱ్ఱె. 7 వెలి=బయలు, తెలుపు. 8 వీడు=వదలు (క్రియ), పట్టణము (నామ). 9 మబ్బు=మందుసొక్కు, మేఘము. 10 పులుగు=గుఱుతు, పక్షి (అరసున్న). 11 ఆలు=గోవులు (బహువచనము) భార్య (ఏకవచనము).

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ ♦ బరువునకుఁ జెలంగు
నారి నా యల్లెకు ♦ నాతి కెనయు

నూరనఁ బల్లెకు ♦ నూరువునకుఁ బొల్చుఁ
తమి యన రాత్రికిఁ ♦ దమికి నమరుఁ
గరి యన దంతికిఁ ♦ గప్పునకుఁ దనర్చుఁ
జింత నాఁ దింత్రిణి ♦ చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణ♦మునకు రిక్కకుఁ జెల్లు
మను వన బ్రతుకును ♦ మనువును నగుఁ

తే. గూట మన శిఖరమునకు ♦ గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు ♦ జాతి కెనయుఁ
బురి యనఁగ నెమ్మితోఁకకుఁ ♦ బురికిఁ దనరు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ♦సాంబమూర్తి. 95

పదము.	సంస్కృతమైనపుడు.	తెనుఁగయినపుడు.
1. గురువు	ఉపాధ్యాయుఁడు	పరువు
2. నారి	స్త్రీ	అల్లెత్రాడు
3. ఊరు	తొడ	గ్రామము
4. తమి	రాత్రి	కోరిక
5. కరి	ఏనుఁగు	కటి=నలుపు
6. చింత	విచారము	చింతచెట్టు
7. మూల	నక్షత్రము	కోణము
8. మనువు	ఒకరాజు	బ్రదుకు
9. కూటము	కొండకొన	గుంపు
10. జాతి	జాజిపువ్వు	కులము
11. పురి	పట్టణము	నెమలిపింఛము.

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరీరంగసుకవి ♦ ఘటియించినయీ
సిస్తగునాంధ్రనిఘంటు ప్ర
శస్తంబై వెలయుఁగాత ♦ జగతిని సాంబా. 96

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! సాటిలేని లక్షణవేత్తయగు కస్తూరిరంగ సుకవి రచించిన యీ మేలగునిఘంటువు పుడమిని ప్రసిద్ధమై వెలయును గాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు మ
హారూఢి వహించి మించి ♦ యారవిశశిభూ
తారక మై తారక మై
తారక మగుఁ గాత సుకవి♦తతులకు సాంబా. 97

తా. ఓసాంబమూర్తీ! ఈయుపయుక్తమయిన తెలుఁగునిఘంటువు మిక్కిలి వన్నె కెక్కి, యన్నినిఘంటువులను మీఱి, సూర్యచంద్రనక్షత్రములున్నంతవఱకును సుకవిజనులకు పదార్థసందియములను దీర్చి కడ తేర్చినదై శాశ్వతమయి యుండునుగాక.

నానార్థవర్గ సమాప్తము.

సాంబనిఘంటువు సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

సాంబనిఘంటువు.

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక.

చెన్నపురి: 'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1920.

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
ఆంధ్రభారతము—3 సంపుటములు		12	
,,	ఆది, సభాపర్వములుగల సంపుటము ...	2	
,,	అరణ్యపర్వముగలసంపుటము ...	2	
,,	విరాటోద్యోగపర్వములుగలసంపుటము ...	2	
,,	భీష్మద్రోణ పర్వములు ...	2	
,,	కర్ణశల్యసౌప్తికస్త్రీపర్వములు ...	2	
,,	శాంతిపర్వము ...	2	
,,	{ ఆనుశాసనిక అశ్వమేధ ఆశ్రమవాస మౌసల మహాప్రస్థానికస్వర్గారోహణపర్వములు గలసంపుటము }	2	
,,	ఆదిపంచకము, ఒకటేసంపుటము ...	5	
,,	యుద్ధపంచకము ...	3	
,,	శాంతిసప్తకము ...	3	
ఆంధ్రభారత విమర్శనము ...		0	
శకుంతలాపరిణయము, కృష్ణకవికృతము ...		0	1
తెనుఁగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు ...		0	
లంకావిజయము, (రావణదమ్మీయము), సటీక, పిండిప్రోలు. లక్ష్మణకవి కృతము, కాలికోబైండు ...		1	
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార, ధూర్జటి కవికృతము ...		0	
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు ...		3	
నిర్వచనోత్తరరామాయణము ...		1	

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి. పాపరాజప్రణీతము, చక్కనికూర్పు	2	0
అచ్చతెనుఁగురామాయణము, శుద్ధప్రతి ...	1	4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనికూర్పు ...	3	8
గోపీనాథరామాయణము, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైన పద్యకావ్యము. కవనము మిక్కిలి సొంపుగానుండును. రెండుసంపుటములు	5	8
మొల్లరామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దక్షరములతో చక్కగ ముద్రితము ...	0	12
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము ...	1	12
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, దళసరికాగితములు, చక్కనికూర్పు	3	8
వసుచరిత్ర విమర్శనము, ఆత్యద్భుతములగు క్రొత్తవిషయము లనేకము లిందుగలవు. ...	1	0
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు ...	2	4
శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవిది ...	0	14
కాశీఖండము ...	1	8
ఆంధ్రభాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగ నున్నది ...	4	0
డిటో మేలుప్రతి, చక్కనిబైండు ...	6	8
డిటో అత్యుత్తమప్రతి ...	8	0
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల. రామస్వాశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాగితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కగ ముద్రించియున్నాము. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలయొక్క ప్రతిమ యిందుగలదు	2	0
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు ...	0	8
హారవిలాసము ...	0	12
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము ...	2	8

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కఁగ మరల ముద్రించినారము	3	8
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము ...	0	8
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర ...	1	8
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము ...	0	6
రాజయోగసారము, ద్విపద ...	0	4
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాగితములు ...	2	0
నరసభూపాలీయము, అట్టబైండు ...	0	12
విజయవిలాసము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము ...	0	8
బిల్హణీయము, చక్కనికూర్పు ...	0	8
వైజయంతీవిలాసము ,, ...	0	8
రంగరాయచరిత్ర, దిట్టకవి. నారాయణకవి ప్రణీతము ...	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్రకవికృతము...	1	8
నీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి. తిమ్మకవికృతము ...	0	4
రసికజనమనోభిరామము, శుద్ధప్రతి ...	0	12
రుక్మిణీపరిణయము ,, ...	0	6
రాజశేఖరవిలాసము, కూచిమంచి. తిమ్మకవిది. ...	0	8
పారిజాతాపహరణము ...	0	8
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము ...	0	12
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి, అబ్బయామాత్య ప్రణీతము ...	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము ...	1	4
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి చిన్నసైజున ముద్రించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలి విపులము. ఇదివఱకు ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది. సాధారణప్రతి ...	2	0

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
వేంకటాచలమహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకమ్మప్రణీతము, చక్కనికూర్పు		1	0
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము	...	0	12
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు	...	1	0
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము	.	1	8
నృసింహపురాణము, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, క్రొత్తకూర్పు	...	0	12
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము	...	0	10
సులక్షణసారము, సటీక	...	0	12
ఆంధ్ర బ్రహ్మాండపురాణము	...	5	0
దసరాపద్యములు	...	0	2
ఆంధ్ర నామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, సాంబనిఘంటువు— టీకానుక్రమణికాసహితము, కాలికోబైండు	...	1	2
అప్పకవీయము, చక్కనికూర్పు	...	1	10
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథకృతము	...	2	0
వేమనపద్యములు, చక్కనికూర్పు	...	0	6
డిటో బ్రౌనుదొరగారి ఇంగ్లీషుతో	...	1	0
ఆంధ్రలలితోపాఖ్యానము	...	1	8
మాతృశతకము	...	0	2
సప్తమస్కంధము, సటీక, చిన్నసైజు	...	1	4
కుచేలోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0	4
డిటో గట్టుప్రభువుకృతము	...	0	6
సుమతిశతకము, సటీక	...	0	3
కుమారీశతకము సటీక	...	0	3
దాశరథిశతకము ,,	...	0	4
మానసబోధశతకము ,,	...	0	3
భాస్కరశతకము ,,	...	0	4

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
కలువాయిశతకము	...	0	4
జగన్నాయకశతకము	...	0	2
కవిచౌడప్పశతకము	...	0	2
నృసింహశతకము	...	0	2
చంద్రశేఖరశతకము	...	0	2
రామలింగేశశతకము, అడిదము. సూరకవిది	...	0	3
కాళహస్తీశ్వరశతకము, ధూర్జటికవిది	...	0	2
కుక్కుటేశ్వరశతకము, కూచిమంచి. తిమ్మకవిది	...	0	3
దేవకీనందనశతకము	...	0	2
కృష్ణశతకము	...	0	2
నారాయణశతకము	...	0	2
కాళహస్తిశతకము ('సాంబశివా మహాప్రభో')	...	0	2
సింహాద్రినారసింహశతకము	...	0	3
భద్రాద్రిరామశతకము, పావులూరి. మల్లనకృతము	.	0	2
ప్రసన్నరాఘవశతకము	...	0	3
చిత్తబోధశతకము	...	0	3
అంబరీషోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0	4
భోగినీదండకము, బమ్మెర. పోతరాజప్రణీతము	...	0	1
గజేంద్రమోక్షము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	0	8
రుక్మిణీకల్యాణము, సటీక, చక్కనిప్రతి	.	0	8
నలోపాఖ్యానము సటీక, చిన్నసైజు	...	0	8
నలచరిత్ర, ద్విపద	...	0	14
శ్రీనాథునివీథినాటకము	...	0	2
విదురనీతి, సటీక, ఆంధ్రభారతములోనిది	...	0	5
ఆంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0	2

ఆంధ్రగ్రంథములు.

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
చాటుపద్యమణిమంజరి, క్రొత్తకూర్పు	...	1	4
ప్రబంధరత్నావళి	...	1	8
వెంకయ్యవ్యాకరణము	...	0	3
ప్రౌఢవ్యాకరణము	...	0	12
బాలవ్యాకరణము, చిన్నయసూరిగారిది	...	0	12
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, సటీక, శుద్ధప్రతి	...	0	8
ఆంధ్రభాషాభూషణము	...	0	2
ఆంధ్రభాషార్ణవము, చక్కనికూర్పు	...	0	12
ఆంధ్రచంద్రాలోకము, సటిప్పణము	...	0	8
రాజయోగసారము, ద్విపద	...	0	4

నాటకములు.

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము		0	12
కృష్ణాకుమారినాటకము, శ్రీ సీతారామకవిగారిది	...	0	10

వచనము.

ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీశతఘంటము. వేంకటరంగశాస్త్రిగారిది	...	7	0
సంగ్రహరామాయణము, సులభశైలి, శ్రీశేషాద్రిశర్మకృతము		0	10
సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీ సీతారామశాస్త్రికృతము, సులభశైలి		1	4
దశకుమారచరిత్రము, శ్రీ ఎనమచింతల. సంజీవరాయశాస్త్రికృతము		1	8
శివాజీచరిత్ర	...	0	8
శ్రీరామానుజాచార్యచరిత్ర	...	0	2
శ్రీశంకరాచార్యచరిత్ర, ప్రతిమతో	...	0	3
రామకృష్ణపరమహంసచరిత్ర ,,	...	0	2

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
బాలగంగాధరతిలకుగారిచరిత్ర, ప్రతిమతో	...	0	4
దాదాభాయి నౌరోజీచరిత్ర ,,	...	0	2
అనిబిసెంటుచరిత్ర ,,	...	0	4
వివేకానందస్వామి జీవితము ,,	...	0	2
శ్రీకృష్ణదేవరాయచరిత్ర ,,	...	0	3
స్వామిరామతీర్థజీవితము ,,	...	0	2
సూరతు కాంగ్రెస్సు ఉపన్యాసములు	...	0	2
శ్రీగైక్వాడుగారి ఉపన్యాసములు	...	0	2
సోదరినివేదితజీవితము	...	0	2
దక్కనుపూర్వకథలు. శ్రీసీతారామశాస్త్రికృతము, క్రొత్తకూర్పు		1	8
మర్యాదరామన్నకథలు, చక్కనికూర్పు	...	0	2
రేచుక్కపగటిచుక్క కథలు ,,	...	0	3
మైరావణచరిత్ర ,,	...	0	2
ఈసబునీతికథలు, క్రొత్తకూర్పు 1-వ భాగము	...	0	6
డిటో 2-వ భాగము	...	0	8
షేక్స్పియర్ నాటకకథలు, సులభశైలి	...	1	8
అరేబియన్ నైట్స్కథలు, చక్కనికూర్పు	...	1	4
లార్డుక్లైవు జీవితము	...	0	8
గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి ఆంధ్రకవిజీవితములు	...	3	0
తారాభాయి, చక్కనినవల	...	0	12
ఆనందమఠ, నవల, నూతనముద్రితము	...	0	12
ఐవన్హో, నవల	...	0	8
మదాలస ,,	...	0	10
మనోహరి, టి. యస్. రామశాస్త్రిగారిది	...	0	12
టిప్పుసుల్తాన్	...	1	4

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
...తారామము, శ్రీతల్లాప్రగడ. సూర్యనారాయణరావుగారిది		1	2
...న్మాదిని నవల	...	0	4
...రాధారాణి ,,	...	0	4
...రమానందశిష్యులకథలు	...	0	3
...తెనాలిరామలింగనికథలు, జీవితము	...	0	4
...తిచంద్రిక, చిన్నయసూరిగారిది, చిన్నసైజు	...	0	8
...ంచతంత్రము, వచనము, సులభశైలి	...	0	8
...ామదాసచరిత్ర, చక్కనికూర్పు, మంచికాగితములు, ఇందు శ్రీరామదాసుగారి ప్రతిమకూడకలదు	...	0	12

వేదాంతము వగైరా.

...ధ్యాత్మరామాయణకీర్తనలు, చక్కనిప్రతి, చిన్నసైజు	...	0	8
...ద్వైతసంగ్రహము, వచనము	...	0	2
...ానుదేవమననము, వచనము, చక్కనికూర్పు	...	0	14
...చారచంద్రోదయము ,,	...	0	12
...బ్దార్థచంద్రిక, అకారాది ఆంధ్రనిఘంటువు	...	3	12

శ్రీ మహాభక్తవిజయము.

ఇదివఱకు ఆంధ్రభాషలో సర్వాంగ సుందరమైన భక్త...జయము ప్రకటింపఁబడియుండలేదు. శ్రీపాద. సుబ్రహ్మణ్య...శాస్త్రిగారిచే వ్రాయించి ఈమహాభక్తవిజయము ప్రకటించు...న్నారము. శ్రీశాస్త్రిగారి మృదుమధురమగుశైలి, ముద్దులు...మూట గట్టుపదరచన, మనోహరమగు వర్ణనాక్రమము ఆంధ్ర...దేశీయులకు తెలియనివిగావు. వెల ప్రతి 1-కి రూ. 4-0-0

ఆంధ్రగ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి రూ. ౧

శ్రీవివేకానందవిజయము.

ఇందు శ్రీ స్వామివారిజీవితము, ఉపన్యాసముల జాబులు విపులముగ వ్రాసి ప్రకటించినారము.

ప్రతి 1-కి రూ. 1-12.

రాజర్షి, నవల

ఇది శ్రీయుత రవీంద్రనాథ ఠాకూరుగారి బంగాలీన లకు తెనుఁగు తర్జుమా. ఆంధ్రమునం దిట్టినవల అచ్చుకా దని చెప్పవచ్చును. మానవజీవితమందుఁ గలుగు ప్రోత్సాహవ లిం దద్భుతముగ సమన్వయింపఁబడినవి. ఆత్మతత్త్వము బ తత్త్వముతో లగ్నముచేసి జీవయాత్రనడప సాధనము చూ బడియున్నది. ప్రస్తావనలో ఆంధ్ర, ఆంగ్లనవలాచరిత్రలు విపు ముగ వ్రాయఁబడియున్నవి. గ్రంథకర్తలుకూడ గమనింప సిన అంశము లనేకములిందున్నవి.

ప్రతి 1-కి రూ 0-14-

సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక.

అనేకనూతనవిషయములఁ జేర్చి చిన్నసైజున చక్క ముద్రించినారము. ఇదివరకు ప్రకటితములైనగ్రంథములక ఈకూర్పు బాగుగనున్నదని గ్రంథము చూచువారికి తెలియ బోదు.

సాధారణప్రతి 1-కి రూ. 2-0-0. గ్లేజుప్రతి 1-కి రూ. 3-8-

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి.

